

TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
CENTRE OF SOCIAL DEVELOPMENT AND INNOVATIONS
EAST ABERDEEN EDUCATIONAL RESOURCES

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451

Scientific Papers

**SOCIAL WORK
& EDUCATION**

Vol. 11, No 1, 2024

Ternopil, 2024

Social Work and Education. – T.: Vector, 2024. – Vol. 11, No. 1. – 168 p.

In Social Work and Education are highlighted topical issues of social work and education. Journal publishes original research articles, short communications, scientific news in the related fields and also literature reviews.

Periodicity of the journal – 4 issues per year.

Reviewing a Manuscript for Publication. All scientific articles submitted for publication in “Social Work and Education” are double-blind peer-reviewed by at least two academics appointed by the Editors' Board: one from the Editorial Board and one, not affiliated to the Board and/or the Publisher.

Copyright. Authors submitting articles for publication are expected to provide an electronic statement confirming that their work is not an infringement of any existing copyright and will not indemnify the publisher against any breach of legislation and/or international standards in academic publishing. For the ease of dissemination all papers and other contributions become the legal copyright of the publisher unless agreed otherwise.

Academic ethics policy. The Editorial Board of “Social Work and Education” strictly follows all internationally acknowledged rules and regulations on academic publishing and academic ethics.

The Editorial Board suggests all potential contributors of the journal, reviewers and readers to dully follow this guidance in order to avoid misconceptions.

For a Full guide for All Authors please visit our website:
<http://journals.uran.ua/swe>

Editorial office address:

Kruvonosa str., 2
46027, Ternopil, Ukraine

Адреса редакції:

вул.Кривоноса 2, Тернопіль,
Україна, 46027

E-mail: annaslozanska@gmail.com; kulynyak@elr.tnpu.edu.ua

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451 ©SW&E, 2024

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Dr., Prof. Anna Slozanska, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Centre of Social Development and Innovation, Ternopil, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief

Dr., Prof. Vira Polishchuk, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Dr., Prof. Bogdan Buyak, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

PhD, AcSS, Lena Dominelli, Chair in Social Work, University of Stirling, Scotland, UK

Dr., Prof. Liliia Morska, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Tetyana Semigina, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Ukraine

Dr., Prof. Olha Soroka, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Dr, Prof. Svitlana Kalaur, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Iryna Kozubovska, Uzhhorod National University, Ukraine

Dr., Prof. Olexandra Yankovych, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Ukraine

Dr., Prof. Oksana Kravchenko, The Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Ludmyla Romanovska, Khmelnytsky National University, Ukraine

Hab. PhD, Prof. Jadwiga Daszykowska, The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland

PhD, Prof. Daniela-Tatiana Soitu, Professor of Sociology, Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

PhD, Assoc. Prof. Gunilla Widén, Åbo Akademi University, Åbo, Finland, Finland

PhD, Assoc. Prof. Nadiia Gorishna, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

PhD, Assoc. Prof. Linda Wermeling, Northern Kentucky University, USA

PhD, Assoc. Prof. Katarina Levicka, Trnava University, Slovakia

PhD, Assoc. Prof. Tetyana Liakh, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

PhD, Assoc. Prof. Olga Pejynska, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

ЗМІСТ [CONTENT]

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ [RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK]

Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни [Voices of resilience: reflections of ukrainian social workers in times of war]

Ольга Столярик, Тетяна Семігіна

7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ [RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK EDUCATION]

Апробація ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки [Approval of the efficiency of professional competence formation process of future information processing and software operators in the process of professional training]

Мирослава Газдик

23

Педагогічний моніторинг професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі застосування електронного навчання [Pedagogical monitoring of professional training future specialists in the social sphere in the process of application of electronic learning]

Олена Карпенко

33

Формування гендерної компетентності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників [Formation of gender competence in the process of training future social workers]

Оксана Кравченко, Алла Войтовська

41

Формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку: реалізація «інтегрованого соціально-мистецького курсу «my world» в межах національної платформи edwey [formation of social competence of children with complex developmental disorders: implementation of the "integrated social and artistic course «my world» within the national edwey platform]

Тетяна Суменко

62

Сучасні тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі крізь призму деонтологічних та професійних стандартів [Current trends of training specialists in the pharmaceutical industry through the prism of ethical and professional standards]

Оксана Ткачук, Аліна Дейнека, Тетяна Нестерук

74

Структурно-функціональна модель формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ [Structural-functional model of professional competence formation of future military intelligence officers in the conditions of the information and educational environment of HMEI]	83
<i>Гор Шумков</i>	
Exploring Levels of Job Satisfaction among Academic Staff in Higher Learning Education in Tanzania: the Experience of Selected Public Universities [Дослідження рівня задоволеності роботою серед викладачів закладів вищої освіти в Танзанії: досвід окремих державних університетів]	93
<i>Ombeni W. Msuya</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ [RECENT ISSUES IN SOCIAL POLITICS]	
Соціальна політика щодо ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення [Social policy regarding veterans, people with disabilities and other vulnerable population groups]	110
<i>Тетяна Голубенко, Інна Івженко, Олена Кузнецова</i>	
Академічна міграція українських студентів та її вплив на інституційне середовище в Словаччині [Academic migration of Ukrainian students and its impact on the institutional environment in Slovakia]	125
<i>Беата Балогова, Юлія Ковальчук</i>	
Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема [Social adaptation of internally displaced persons under martial law as a scientific problem]	135
<i>Орест Кінаш</i>	
Соціальна політика: теорія, методологія та практичні аспекти викладання та впровадження в професійну діяльність соціальних працівників [Social policy: theory, methodology and practical aspects of teaching and implementation in the professional activity of social workers]	144
<i>Аліна Солнишкіна</i>	
РЕЦЕНЗІЇ [REVIEW]	
Роль університетів третього віку у подолання цифрової ннерівності (рецензія на монографію А. Каркача та Т. Семигіної «Цифрова компетентність людей літнього віку»)	159
<i>Віра Поліщук</i>	
ПРО АВТОРІВ [ABOUT AUTHORS]	161
ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ [CALL FOR PAPERS]	165

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 364(477)

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.1

Ольга СТОЛЯРИК,
докторка філософії із соціальної
роботи,
доцентка кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
Львів, Україна;
olha.stolyaryk@lnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-1105-2861

Тетяна СЕМИГІНА,
докторка політичних наук,
професорка,
членкиня Національного
агентства кваліфікацій Київ,
Україна;
semigina.tv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5677-1785

Статус статті:

Отримано: січень 14, 2024

1-ше рецензування: лютий 04, 2024

Прийнято: березень 30, 2024.

Столярик, О., Семігіна, Т. (2024). Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 7-22. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.1

ГОЛОСИ СТІЙКОСТІ: РЕФЛЕКСІЇ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Ця стаття зосереджується на викликах та адаптаціях, з якими зіткнулися соціальні працівники в Україні у відповідь на повномасштабне російське вторгнення, що розпочалося у лютому 2022 року.

Використовуючи нарративний дизайн дослідження, стаття аналізує напівструктуровані інтерв'ю з 12 соціальними працівниками з різних регіонів України, проведені протягом лютого-березня 2024 року. Ці інтерв'ю мали на меті зібрати глибинні персональні спогади та досвід, пов'язаний з впливом війни на практику соціальної роботи. Під час аналізу отриманої інформації виокремлено три ключові теми: (1) реакція на початок повномасштабного вторгнення, дії соціальних працівників; (2) виявлення стійкості працівників соціальних закладів в умовах війни; (3) уроки та перспективи.

Проведені інтерв'ю засвідчили, що в умовах війни, соціальні працівники стикаються з небувалими труднощами, включаючи втрату документів клієнтами під час евакуації, збільшення кількості вразливих осіб, а також ризик для власного життя та здоров'я. Незважаючи на це, вони демонструють надзвичайну відданість своїй місії, адаптуючись до змінних обставин і продовжуючи надавати необхідну підтримку та допомогу.

Стаття аналізує, як військовий конфлікт впливає на практику соціальної роботи, висвітлюючи інноваційні підходи та стратегії адаптації. Особлива увага приділяється необхідності розробки стандартизованих процедур для діяльності в кризових ситуаціях, важливості міжнародного співробітництва та обміну досвідом, а також ролі технологій у підтримці ефективної соціальної роботи.

З огляду на загальну ситуацію, стаття пропонує рекомендації щодо подальшого розвитку та зміцнення системи соціальної роботи в Україні. Зокрема, акцентується на необхідності підготовки соціальних працівників до роботи в умовах війни, включаючи навчання технікам самопомоги та самовідновлення, залучення громад до взаємодопомоги та підтримки, а також на важливості оптимістичної надії та віри у майбутнє як критичних компонентів резильєнтності.

Ключові слова: соціальна робота; війна; адаптація; виклики; резильєнтність; рефлексії.

ВСТУП

У лютому 2022 року світ став свідком початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, що призвело до глибоких змін в усіх аспектах життя українського суспільства. Однією з тих сфер, яка постала перед безпрецедентними викликами, можна вважати соціальну роботу. В умовах війни соціальні працівники опинилися на передовій надання допомоги та підтримки найбільш уразливим групам населення, чиє становище значно погіршилося через бойові дії (Razumkov Center, 2024). Принагідно слід зауважити, що частина соціальних працівників була змушена виїхати з країни через активні бойові дії (Right to Defense, 2023), що ще більше ускладнило виконання професійних обов'язків та надання необхідної допомоги.

У контексті військового конфлікту, який ще триває, розуміння впливу війни на практику соціальної роботи в Україні стає надзвичайно важливим. Це дослідження спрямоване на аналіз змін, які відбуваються у соціальній роботі під впливом військових дій, викликів, з якими стикаються соціальні працівники, та їхніх стратегій адаптації та виживання в нових умовах. Дослідження також прагне висвітлити, яким чином воєнний досвід може вплинути на майбутнє соціальної роботи в країні, враховуючи потенціал для розвитку нових підходів та методик у відповідь на кризові ситуації.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стала ідея резильєнтності (стійкості, життєстійкості), яка вирізняється від інших концепцій, зокрема через самооцінювання, опору на власні сили та соціальну чуйність (Scoloveno, 2016) і спирається на такі чинники, як оптимізм, соціальна взаємодія, самопроєктування, самоставлення, цілі та смисли (Чиханцова, 2023). Саме резильєнтність допомагає зрозуміти, як соціальні працівники мобілізують свою внутрішню силу для адаптації та ефективної відповіді на складнощі, спричинені надзвичайними ситуаціями (Lago, 2023; Seng et al., 2021). Аналіз емоційної резильєнтності в професіях, що надають допомогу, виконаний британськими дослідницями Л. Грант і Г. Кінман (Grant & Kinman, 2014), надав нам важливі інсайти для підсилення стійкості в умовах викликів. Застосування цих знань до контексту війни в Україні відкриває перспективи дослідження адаптації професійних підходів соціальних працівників у відповідь на непередбачувані та складні обставини.

МЕТОДОЛОГІЯ

Проведене дослідження не ставить за мету бути вичерпним чи абсолютно об'єктивним. Воно було здійснено в рамках критичної інтерпретативної парадигми (Fletcher, 2017) і пропонує контекстуалізоване розуміння викликів, з якими зіткнулася вітчизняна соціальна сфера в період повномасштабного російсько-українського конфлікту. Дослідження мало нарративний дизайн (Семігіна, 2020) і було зосереджено на осмисленні фахівцями соціальної сфери впливу війни на їх професійну діяльність.

Методологічний підхід передбачав використання напівструктурованих інтерв'ю з соціальними працівниками різних рівнів та установ. Цей підхід сприяв глибокому розумінню особистих і професійних переживань соціальних працівників, а також дослідженню адаптивних стратегій, які вони застосовують для виконання своїх професійних завдань у воєнний час.

Опитувальник був розроблений для детального вивчення впливу війни на соціальну роботу. Він охоплював такі ключові теми:

Приєднувальне питання: Запит про загальний досвід роботи у соціальній сфері.

Реакція на початок війни: Дослідження організації робочого процесу, комунікації, підтримки та першочергових рішень під час початку війни.

Зміни та адаптація: Вивчення впливу війни на діяльність установи, зміни організації роботи, адаптацію персоналу та управління викликами.

Вплив на практику соціальної роботи: Аналіз змін у практиці, законодавстві, соціально вразливих групах та підтримці персоналу.

Резильєнтність та уроки: Обговорення досвіду стійкості, сильних та слабких сторін соціальної роботи в умовах війни, винесені уроки.

Перспективи розвитку: Прогнозування майбутнього розвитку соціальної роботи на основі воєнного досвіду.

Напівструктуроване інтерв'ю проводилося впродовж лютого-березня 2024 року за допомогою телефонного зв'язку.

У дослідженні взяли участь 12 соціальних працівників. Рекрутинг відбувся за спрямованим принципом задля представлення різних ланок та установ державного і громадського (недержавного) сектору. Ця різноманітність учасників дослідження дозволила зібрати багатогранний погляд на проблематику соціальної роботи в умовах війни, що є ключовим для розуміння складності та різноманітності. Соціально-демографічні характеристики респондентів подані у Таблиці 1.

Таблиця 1: Соціально-демографічні характеристики респондентів

К-ть	Стать	Тип установи	Стаж	Регіон
12	5 чоловіків, 7 жінок	7 державний сектор, 4 громадський сектор, 1 міжнародна організація	1-3 роки (1), 4-6 років (2), 7-10 років (4), більше 10 років (5)	Харківська (1), Київська (2), Херсонська (2), Львівська (1), Полтавська (1), Запорізька (2), Сумська (2), Івано-Франківська (1) області

Результати опитування були опрацьовані шляхом кодуванням даних. Для триангуляції інформації було також використано інформаційні повідомлення засобів масової інформації та звіти досліджень.

Під час аналізу отриманої інформації виокремлено три ключові теми: (1) реакція на початок повномасштабного вторгнення, дії соціальних працівників; (2) виявлення стійкості працівників соціальних закладів в умовах війни; (3) уроки та перспективи.

Дослідження проводилося з дотриманням етики досліджень у соціальній роботі: всі опитувані дали згоду на участь у дослідженні. Обробка даних проводилась із дотриманням принципу анонімності; наведені далі імена респондентів – змінені.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Виклики війни та свідчення сили соціальних працівників

Отримані інтерв'ю свідчать про те, що з початком повномасштабного вторгнення, багато закладів соціальної сфери опинилися перед фактом відсутності готових механізмів реагування на збройний конфлікт та екстремальні ситуації. Це викликало стан шоку, дезорганізацію та невизначеність щодо подолання викликів, які принесла війна.

Значна частина соціальної інфраструктури виявилася неготовою до швидкого та безпечного призупинення діяльності своїх установ. Так, одна з респонденток поділилася:

«... Ніхто, мабуть, не вірив, що це відбудеться. У перший день війни, коли частина Херсонської області уже була окупована (Генічеськ), я пам'ятаю, що зв'язок ще продовжував працювати, і дівчата з окупованих територій подзвонили й кажуть: «...Таня, вони хочуть особові справи «атошників»... Таня, куди сховати документи?...». Дівчата (соціальні працівники) так і не встигли сховати особові справи, і вони потрапили до рук окупаційної влади. Херсон окупували всього за декілька днів, але саме у ці перші дні, ми масово відправляли на підконтрольні українські території документацію служби та «чистили» існуючі документи. Уже тоді, усі напевно розуміли, що нас чекає: ніхто не говорив про це вголос, але це «читалося» у погляді...» (Тетяна, Херсонська область).

Інший респондент згадує про попередження місцевої влади щодо можливості вторгнення та про спроби підготовки:

«... У січні 2022 року місцева влада зібрала керівників підпорядкованих інфраструктурних підрозділів та попередила про можливість вторгнення Росії, тому ще у січні було екстрено підготовлені механізми та шаблони документів для прийняття внутрішньо переміщених осіб, розгортання притулків ... Я думаю, ті, хто тоді працював над цими питаннями до ранку 24 лютого були абсолютно переконані, що вони такі не знадобляться. Однак, 24 лютого, після того, як війська Росії окупували території Херсонської, Чернігівської, Сумської, Харківської області, і тисячі людей щогодини прибували до Львівської ОТГ в пошуку безпечного місця, а на вулицях щогодини звучав сигнал повітряної тривоги, сповіщаючи про загрозу ракетної атаки, – ми зрозуміли, що зробили недостатньо: на вокзалах була паніка та хаос: волонтери не справлялися із реєстрацією та інформуванням осіб, що прибували, пошуком місць для їх розміщення, електронна система реєстрації постійно «висіла», місць для ночівлі не вистачало... Ми повинні були зробити більше, ми повинні були підготуватися краще...» (Віктор, Львівська область).

Нерозуміння механізмів подальших дій змусила призупинити у перші дні діяльність окремих установ, хоча потреба в послугах була критична:

«...керівництвом ОТГ було прийнято рішення перевести у перших 3-5 днів діяльність закладу в дистанційним режим, однак, уже наступного дня, ми зрозуміли, що це не вдасться, оскільки кількість потребуючих підтримки у громаді щогодини зростала. Тому на дистанційному режимі роботи залишили тих, хто виховує маленьких дітей та опікується похилими батьками чи родичами з інвалідністю...» (Тарас, Полтавська область).

Ці рефлексії підкреслюють надзвичайну силу та відданість соціальних працівників, які, попри відсутність готовності та ресурсів, змогли швидко

адаптуватися та продовжувати надавати незамінну підтримку тим, хто її потребував у критичний час.

Російська окупація частина території України тягнула за собою щоденну загрозу не лише для життя та здоров'я соціальних працівників, які залишалися працювати на цих територіях, але й для їхніх клієнтів. Особливо вразливими були ветерани війни та члени їхніх родин, особові справи яких перебували в установах, що потрапили під контроль окупаційної влади.

Велику небезпеку становило також примусове вивезення дітей, які були тимчасово або постійно позбавлені батьківського піклування через розлуку з батьками чи їх перебування на підконтрольних Україні територіях. У резолюції, ухваленій Парламентською асамблеєю Ради Європи (PACE, 2024) у 2024 році, згадується про 19 384 українських дітей, які були переміщені до Росії насильно. Водночас існують припущення, що точну кількість таких дітей встановити неможливо.

У ризикованій ситуації опинилися також діти, що перебували на підконтрольних Україні територіях, які піддалися регулярним мінометним обстрілам. До березня 2023 року не існувало ефективного механізму для евакуації таких дітей до безпечних місць у випадку, якщо їх біологічні сім'ї відмовлялися залишити зону бойових дій (Кабінет Міністрів України, 2023).

Ці обставини, котрі пригадали респонденти, засвідчують складність ситуації, з якою стикалися соціальні працівники під час надання допомоги та підтримки у воєнний час.

Відважність та відданість своїй професії стали відзначними рисами соціальних працівників, які, незважаючи на безпосередню загрозу власному життю, продовжували виконувати свої обов'язки. Їх відповіді підкреслюють непохитну готовність стояти на захисті тих, кого вони обслуговують:

«...У перші дні війни, ми намагалися вберегти документи наявних у громаді інституційних закладів, де знаходилися діти, позбавлені опіки. Якраз напередодні, окупанти обстріли геріатричний пансіонат неподалік нас. На щастя, підопічних на той час, було евакуйовано, тому не було часу зволікати. Я пригадую, як 25 лютого їхав автівкою до одного з закладів спільно з колегами щоб перевезти особові справи та документи дітей у більш безпечне місце (діти на той час готувалися до евакуації у Полтавську область евакуаційним автобусом), як по дорозі почався ракетних обстріл... залишки ракет впали просто на дорогу перед нами. Усе було як в тумані, колеги говорили, що потрібно розвертатися, їхати назад, але я продовжив маршрут – на той час, я навіть не задумувався про наслідки, якщо б усе закінчилося трагічно...» (Віктор, Харківська область). Масова вимушена міграція людей, які залишали свої домівки в пошуках безпеки та притулку, створила значне навантаження на систему соціальних служб у відносно безпечних регіонах України - центральних та західних:

«...у перші дні людей було неймовірно багато... у одному центрі соціального захисту могло перебувати понад 50 осіб одночасно....хто не вмівчався – залишалися чекати на вулиці, біля входу...усі потребували допомоги: хтось консультації, хтось – притулку... фахівці працювали понаднормово...» (Віктор, Львівська область).

Масові ракетні обстріли і пов'язана із ними, фізична та психологічна травматизація населення призвели до високого рівня смертності, травм, тривожності та стресу, посттравматичних стресових розладів навіть у тих соціальних груп, які не мають ознак вразливості.

У день напередодні російського вторгнення, 23 лютого 2022 року Міністерство соціальної політики України спільно із Національною соціальною сервісною службою обговорювали питання готовності до релокації маломобільних груп населення з небезпечних територій, однак реальні та чіткі алгоритми дій були й досі не напрацьованими (Міністерство соціальної політики, 2022). Соціальні працівники зіштовхнулися із відсутністю уніфікованих механізмів, протоколів евакуації осіб з числа вразливих категорій населення на безпечні території, тому, евакуація носила ургентний, а не превентивний характер, мала ознаки самовільності та хаотичності. Це у свою чергу, підвищувало загрози як для соціальних працівників, так і для клієнтів.

Однак, незважаючи на відсутність механізмів дій, на випадок збройного конфлікту та на складні виклики, пов'язані із загрозою життю соціальних працівників, вони продовжували виконувати свою роботу долаючи численні виклики:

«... Пригадую, на початку березня, російські війська ввійшли у нашу громаду (прим. Конотоп) до будівлі міської адміністрації, місцеве населення згуртувалося та пішло їм на зустріч, проганяючи геть... Окупанти відкрили вогонь в повітря. Це все транслювалося у прямому ефірі на телемарафоні каналу «Суспільне», яке працювало 24/7 під час робочого дня, як одна з моїх підлеглих зірвалася і каже, там дядько Микола (пенсіонер з інвалідністю, який отримує послуги у нашому центрі) і почала збиратися туди. Ми її всіляко відговорювали, пояснюючи потенційну загрозу, але Катя (ім'я змінено) побігла туди, і фактично силоміць забрала звідти п. Миколу (сміється). Чи вона боялася? На той час, мені здається, більш відважної жінки у офісі не було...» (Ірина, Сумська область).

Відданість соціальній роботі як професії призвела до героїчних вчинків, але, на жаль, інколи коштувала життя. Одна із соціальних працівниць загинула під час мінометного обстрілу на Сумщині, коли доставляла продукти харчування маломобільним групам. В Запорізькій області, пункт гуманітарної допомоги у школі був розстріляний окупантами, що призвело до смерті соціального працівника (СТС, 2022; ТСН, 2022).

За цих трагічних подій, спільнота фахівців соціальної роботи продовжувала демонструвати стійкість попри надмірне навантаження, пов'язане із зростанням чисельності тих, хто потребує невідкладної допомоги:

«... Усі працювали 24 години на добу...бувало таке, що я поверталася додому лише для того, щоб прийняти душ та переконатися, що все гаразд із близькими. Іноді, ми навіть не пам'ятали чи ми їли впродовж дня...» (Олена, Київська область),

Соціальні працівники переживали постійний стрес та тривогу за близьких, які залишалися вдома:

«... Ми працювали якраз над роздачою гуманітарної допомоги ВПО, які щойно прибули з Донецької області, як у телеграм-каналі прийшло сповіщення, що обстріляли Заводський (район м. Запоріжжя), де знаходиться моя квартира.

Я одразу набрала до доньки, але телефон був вимкнений... хоча район знаходиться в хвилинах 30 пішої ходьби він нашої служби, мені здається я здолала цю відстань за 10 хвилин...» (Валерія, Запорізька область).

Реальність перших днів війни була сповнена невизначеності та нестабільності. Соціальні працівники зіткнулися з дилемою між бажанням евакуюватися та виконанням професійного обов'язку:

«... ніхто не знав, що робити, чого очікувати наступного дня, і це створювало напругу: соціальні працівники розривалися між бажанням власної евакуації та своїм професійним обов'язком... Я, напевно, тоді вперше зрозумів, хто я, хто ми, і де наше місце...окрім національної ідентичності, мені здається, зростає й професійна – коли люди, нехтуючи своїми інтересами, працюють заради інших людей...у цьому вся соціальна робота ...» (Вадим, Сумська область).

За даними інтерв'ю, соціальні служби на початку повномасштабної війни відчували брак та обмеженість ресурсів:

«... в перші дні війни ми розгорнули роботу окремого штабу гуманітарної допомоги, де збирали одяг, продукти харчування, предмети особистої гігієни, спальні мішки та інші речі побутового вжитку, однак дійсно потрібних ресурсів насправді бракувало: місць для розміщення прибулих осіб, транспорту – для переміщення маломобільних груп, послуг – не лише соціальних, а й освітніх для дітей, які були переміщені, необхідних ліків та медицини для осіб з інвалідністю чи різного роду захворюваннями... бракувало кризових психологів, які вміють працювати з травмою та її наслідками...» (Віктор, Львівська область).

Незважаючи на прогрес у цифровізації системи соціального захисту, соціальні працівники стикалися з викликами, пов'язаними з недосконалістю електронних систем:

«... Система, не справляючись із навантаженням «висіла», працювати із нею було можливо зрідка лише вночі, що ускладнювало процес обліку та ідентифікації переміщених осіб, збереженню документів, що підтверджують соціальний статус чи право на пільги...» (Тарас, Полтавська область).

Отже, інтерв'ю, проведені в рамках дослідження, виявили значну неготовність соціальних закладів в Україні до ефективної реакції на кризові ситуації, зокрема до масової та організованої евакуації. Попри те, що війна триває з 2014 року, система соціального захисту не враховувала ризики повномасштабного вторгнення та пов'язані з цим наслідки, не використала досвід 2014-2015 років (Семигіна, 2022). Цей результат засвідчує критичну потребу в розробці та імплементації комплексних планів готовності та відповіді на кризові ситуації в соціальних установах, щоб забезпечити безпеку та добробут як працівників, так і клієнтів в майбутньому.

2. Виявлення стійкості працівників соціальних закладів в умовах війни

Незважаючи на безпрецедентні виклики, перед якими опинилася українська система соціальної підтримки, дослідження виявило надзвичайну ресурсність і стійкість соціальних працівників. Ці якості були особливо важливими в умовах війни і проявлялися у різних аспектах їхньої діяльності.

Емоційна сила та підтримка. Соціальні працівники стали опорою для тих, хто втратив близьких, зазнав травми чи потрапив у вкрай складні життєві

обставини. Їх здатність зберігати спокій та надавати психологічну підтримку в критичні моменти стала життєво важливою для багатьох людей.

«...Кожного разу, коли я заспокоювала матір, яка втратила дитину чи жінку, яка покинула чоловіка, я розуміла, що якщо покажу свою слабкість та заплачу – вони втраять єдиний осередок сили...» (Валерія, Запорізька область);

«... у людей не було нікого, окрім нас – їм не було куди йти, з ким поділитися горем, з ким просто побути поряд... ми були їхньою зоною безпеки...» (Ігор, Херсонська область).

Відповідальність і національна ідентичність. Почуття належності до своєї країни та бажання допомогти своєму народу у важкі часи надихали соціальних працівників продовжувати свою роботу, попри особисті ризики та загрози.

Солідарність та співчуття. Спільні переживання та трагедії, які спіткали український народ, сприяли згуртованості соціальних працівників:

«...події, які ми щоденно спостерігали демонстрували стільки людської трагедії, що ти морально не можеш залишатися осторонь: ти наче проживаєш життя разом із жертвами, співпереживаєш та страждаєш спільно із ними...» (Тарас, Полтавська область)

Професійна спільність. На початку війни колективи соціальних закладів продемонстрували неймовірну згуртованість та злагодженість у роботі. Відсутність формальностей та бюрократії дозволила оперативно реагувати на потреби людей та надавати допомогу найбільш вразливим категоріям населення:

«...не було ієрархії між посадами та обов'язками, офіційності та субординації у відносинах, контролю за часом та методами роботи – усі працювали рука об руку, допомагаючи одне одному, страхуючи одне одного, підтримуючи одне одного у той час, коли нерви «здавали» і хотілося сісти та плакати...» (Віктор, Львівська область).

Соціальні працівники у перші дні війни відігравали **роль посередника взаємодії між вразливими соціальними групами та зовнішнім небезпечним середовищем**

«...ми повідомили фахівцям, що, незважаючи ні нащо – продовжуємо працювати: вони мають йти до людей і виконувати свою роботу. В пріоритеті була безпека тих, хто не зможе подбати про себе: люди похилого віку, з інвалідністю, діти. З магазинів і аптек швидко розмітали товари тому вирішили, робити для них запаси по максимуму...» (Ігор, Херсонська область);

«... коли ми прийшли в п'ятницю (прим. 25 лютого) до сім'ї, де живе літня глухоніма жінка, яка виховує сина з глухотою та порушеннями інтелектуального розвитку, ми зрозуміли, що вони навіть не розуміють, що почалася війна...» (Ілона, Запорізька область).

У перші місяці повномасштабного вторгнення соціальні працівники України продемонстрували не тільки неймовірну стійкість, а й здатність мобілізувати місцеві громади для вирішення нагальних проблем, викликаних війною. Вони ініціювали та брали участь у створенні ініціативних груп, які займалися розгортанням шелтерів для внутрішньо переміщених осіб, організацією пунктів незламності для забезпечення безпеки в умовах постійних обстрілів, а також збором та розподілом гуманітарної допомоги. Окремо слід

відзначити їхню роль у забезпеченні потреб Збройних Сил України, включно з закупівлею необхідного спорядження, виготовленням маскувальних сіток та навіть збором коштів на підтримку армії.

Ігор з Херсонської області поділився, що динаміка роботи в цей період була неймовірною: від ранкового роздавання гуманітарних наборів до вечірньої допомоги маломобільним групам та збору донатів для військових. Цей непростий період показав, наскільки важлива спільна робота соціальних працівників та громади.

Також робота із громадами виявилася повною викликів через міжкультурні розбіжності, мовні бар'єри та неспівпадіння очікувань між громадою та внутрішньо переміщеними особами. Наприклад, Тетяна з Івано-Франківської області розповіла про інцидент, коли місцева громада була готова самостійно "вирішувати" питання з переселенцями через їх неприйнятну поведінку. У таких ситуаціях соціальним працівникам доводилося проявляти не тільки професійні навички, але й дипломатію, щоб запобігти конфліктам та знайти спільну мову між сторонами.

Ця складна, але вкрай необхідна робота соціальних працівників демонструє їхній важливий внесок не тільки в забезпечення безпосередньої допомоги потребуючим, а й у підтриманні соціальної стабільності та згуртованості громади в умовах війни.

На початку повномасштабної війни, коли ресурси були обмежені, а потреби зросли до небачених масштабів, соціальні працівники продемонстрували неймовірну самовідданість та відповідальність. Брак бюджету установ соціальної сфери та спрямування витрат переважно на гуманітарну допомогу залишили поза увагою фінансове заохочення фахівців. Однак, як зазначає Марія з Київської області, соціальні працівники не прагнули до додаткових винагород, а натомість спрямовували власні ресурси на допомогу тим, хто цього потребував, та підтримку Збройних Сил України. Це підтверджує, що для них найвищим визнанням були не матеріальні винагороди, а слова вдячності, підтримки та піклування.

Вадим із Сумської області під час інтерв'ю поділився спогадом про те, що в умовах кризи головною мотивацією для його команди були слова вдячності та розуміння важливості їхньої роботи. Вони залишалися на робочих місцях до втрати останніх сил, не очікуючи додаткових винагород, але цінуючи кожне вчасно сказане "дякую" та проявлену увагу до їхнього добробуту.

Цей період також виявив важливість партнерства між державним та недержавним секторами. Кризові умови спонукали відмовитись від звичної конкуренції та суперництва, замість цього співпрацюючи для досягнення спільної мети - допомоги людям у потребі та перемоги країни. Олена з Київської області згадує, як уперше на засіданні ради громади всі зібрані об'єднали свої зусилля для надання необхідної підтримки, не вдаючись до звичних суперечок та розбіжностей.

Таким чином, соціальні працівники, які залишились в Україні та продовжували допомагати людям, по суті виявили готовність до самопожертви у найскладніші часи для країни, демонструючи, що їхня робота та підтримка є незамінними не лише для окремих людей чи сімей, але й для українського суспільства в цілому.

3. Уроки та перспективи

Опитані соціальні працівники висловили думку про необхідність реорганізації системи соціальної роботи з акцентом на **розробці уніфікованого та стандартизованого механізму діяльності для воєнного стану**. Цей механізм повинен включати чіткі алгоритми дій у випадку окупації, евакуації, обстрілів критичної інфраструктури, втрати зв'язку та руйнувань, а також навчання технікам безпеки. Так, Тарас із Полтавської області зазначає:

«...потрібно спільно з науковцями та практиками соціальної роботи переглянути цей досвід і зрозуміти, які з рішень, прийнятих у перші дні повномасштабного вторгнення, були невірними і чому... ми не маємо більше права на помилки, бо вони даються ціною життя людей...».

Важливим аспектом підвищення ефективності соціальної роботи в умовах війни та кризи є впровадження технологічних рішень. Серед них – розроблення **та запровадження єдиної електронної мобільної системи соціального захисту**, аналогічної до українського застосунку «Дія». Така система мала б забезпечити швидкий доступ до інформації про соціальний статус особи, пільги та виплати, що значно спростить процес ідентифікації осіб, особливо в ситуаціях втрати документів під час евакуації чи інших екстремальних обставин. Цей крок також передбачає зміцнення кібербезпеки та створення дублюючих серверів або носіїв даних для запобігання втраті інформації через хакерські атаки, як це сталося з веб-сайтом служби соціального захисту, згаданим Ігорем з Херсонської області.

Крім технологічних рішень, фахівці вказують на необхідність **розширення професійних знань соціальних працівників** у сферах військової соціальної роботи, роботи в кризових умовах, а також роботи з травмою, ПТСР та випадками насилля. Респонденти наголошували в інтерв'ю, що українські соціальні працівники, завдяки своєму тривалому досвіду роботи з кризовими явищами, вже мають достатній досвід та знання, щоб ділитися ними з міжнародною спільнотою та навчати інших.

Це підкреслює важливість подальшого розвитку міжнародної співпраці та обміну досвідом у сфері соціальної роботи, зокрема, через міжнародні навчальні програми та семінари. Водночас, ці програми мають бути адаптовані до специфіки роботи в умовах війни та комплексних криз, щоб враховувати унікальний досвід та потреби українських соціальних працівників. Це підтверджують і результати попередніх досліджень (Столярик & Семігіна, 2023; Semigina, 2019).

Зміцнення системи соціальної підтримки в умовах збройного конфлікту передбачає активне залучення та **усвідомлення ролі місцевих громад як ключових учасників у наданні соціальної допомоги**. Громади, які мають здатність до самоорганізації, самопідтримки та взаємодопомоги, стають важливим елементом у побудові стійкої системи соціальної роботи. Військовий стан та його виклики об'єднують мешканців навколо спільної мети – захисту та збереження громади, що сприяє зміцненню їхньої стійкості.

Розвиток моделей організації та наснаження громад має включати зміцнення їхньої автономії та розширення повноважень у сфері самоорганізації та надання взаємодопомоги (Семігіна & Палатна, 2023; Mikheieva & Kuznetsova,

2024; Stepaniuk, 2022). Це, в свою чергу, зменшить навантаження на професійних соціальних працівників, оскільки громади зможуть взяти на себе виконання деяких функцій, які не вимагають спеціалізованих умінь та навичок, таких як збір гуманітарної допомоги, розгортання шелтерів чи організація пунктів незламності.

Співпраця з недержавним сектором, популяризація закупівлі соціальних послуг та підтримка діяльності неприбуткових організацій і парапрофесіоналів, таких як громадські радники, є важливим кроком у розвитку інтегрованої системи соціальної підтримки. Парапрофесіонали та волонтери, зокрема, стають ключовими рушійними силами у вирішенні нагальних завдань, що виникають в умовах війни, від екстреної евакуації та допомоги в ліквідації наслідків обстрілів до забезпечення потреб вразливих груп і Збройних Сил.

Ігор з Херсонської області підкреслює виняткову роль добровольців у реагуванні на кризові ситуації: *«...волонтери – ключові особи у ліквідації наслідків аварії дамби на Каховському водосховищі: вони опікувалися порятунком людей та навіть тварин, яких самотужки забирали човнами та довозили до територій, які не були затоплені... саме волонтери закрили гуманітарні потреби мешканців, що постраждали, знайшли місце для їх розселення – самостійно, соціальні працівники, рятувальники не справилися б із цими питаннями...»*.

Отже, розвиток та підтримка громадських ініціатив, волонтерського руху та парапрофесіоналів в умовах збройного конфлікту є ключовими елементами для підвищення стійкості та ефективності системи соціальної підтримки, забезпечуючи її гнучкість і адаптивність до викликів війни.

З рефлексій соціальних працівників, озвучених під час інтерв'ю, випливає, що спільне переживання горя та травми між клієнтами та соціальними працівниками створює потребу в розробці ефективних механізмів відновлення та самовідновлення для фахівців. Професійна допомога часто супроводжується емоційним навантаженням, що вимагає від соціальних працівників не лише здатності допомагати іншим, але й уміння піклуватися про власне психічне здоров'я. Навчання технікам самоцілення та самовідновлення стає критично важливим для підтримки як ефективності роботи фахівців, так і їхнього особистого добробуту, зокрема ментального здоров'я.

Оптимістична надія та віра у майбутнє відіграють ключову роль у зміцненні резильєнтності, як професіоналів, так і клієнтів. Ірина з Сумської області зазначає, що навіть ті, хто втратив усе, прагнуть вірити у відновлення мирного життя після війни, плануючи відбудову та відновлення втраченого. Така надія може слугувати потужним джерелом мотивації та сили, що допомагає людям продовжувати йти вперед незважаючи на пережиті випробування.

У цьому контексті, розвиток програм психосоціальної підтримки для соціальних працівників, що включають методики зниження стресу, техніки самопомоги та відновлення, стає важливим напрямком для зміцнення професійного співтовариства. Такі програми можуть включати тренінги з майндфулнесу, керування стресом, роботи з травмою та групи підтримки, що дозволить фахівцям не лише ефективно справлятися з професійними завданнями, а й підтримувати власне ментальне здоров'я.

Підтримка та взаємодопомога виступають як важливі інструменти, що дозволяють не тільки витримати труднощі, але й знайти сили для відновлення та

руху вперед. Віра у майбутнє та спільна робота на благо громади і країни є фундаментом, на якому може будуватися стійка та резильєнтна соціальна система підтримки в умовах війни.

ПРИКІНЦЕВІ МІРКУВАННЯ

В умовах повномасштабної війни соціальні працівники України зіткнулися з небувалими викликами, які поставили під загрозу не лише їхнє професійне виконання обов'язків, але й життя. Відсутність попередньо розроблених планів дій у кризових ситуаціях спричинила хаос та невизначеність. Незважаючи на це, реакції соціальних працівників свідчать про неймовірну силу, відданість та героїзм. Вони не лише адаптувались до швидкозмінних умов, але й продовжували надавати незамінну допомогу та підтримку найбільш вразливим верствам населення, часто ризикуючи власним життям. Ці дії підкреслюють критичну роль соціальних працівників у воєнний час та вимагають від урядових та недержавних структур забезпечення адекватної підтримки та ресурсів для ефективного виконання їхньої роботи.

Реалії війни показали, що соціальна робота вимагає гнучкості, але одночасно потребує чіткої структури та готовності до різних сценаріїв. Розробка та впровадження стандартизованих процедур допоможе підготувати соціальних працівників до ефективної відповіді на кризи, забезпечивши при цьому безпеку як самих фахівців, так і людей, які потребують допомоги.

Міжнародне співробітництво та обмін досвідом відкривають нові можливості для вдосконалення української соціальної роботи, інтегруючи глобальні найкращі практики та знання. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності відповіді на потреби населення в умовах війни та інших криз.

Війна, незважаючи на всі її трагедії, стала каталізатором змін у соціальній роботі, акцентуючи на важливості підготовки до непередбачуваних ситуацій, на необхідності впровадження інноваційних рішень та на зміцненні співпраці як на національному, так і на міжнародному рівнях. Соціальні працівники, об'єднані спільною місією підтримки та захисту, продовжують бути в авангарді соціальних змін, незважаючи на виклики, з якими вони стикаються.

Так, війна змусила переосмислити та адаптувати підходи до соціальної роботи, підкресливши її незамінну роль у забезпеченні допомоги та підтримки тим, хто цього найбільше потребує. Це час для нових перспектив, інновацій та співпраці, які допоможуть побудувати більш стійку та ефективну систему соціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

Кабінет Міністрів України (2023). *Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 і від 29 липня 2022 р. № 854*: Постанова від 7 березня 2023 р. № 209. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>

Міністерство соціальної політики (2022). Марина Лазєбна: «ми оцінили потреби та підготували систему соціального захисту для підтримки тих, хто цього потребує, за будь-якого розвитку подій». <https://www.msp.gov.ua/news/21435.html>

Семигіна, Т. (2022). Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень. Матеріали III Міжнар. наук. конф. (с. 47-49)*. Київ: МЦНД.

Семигіна, Т.В. (2020). Дослухаючись до розповідей: нарративні дослідження у соціальній роботі. *Korszerű módszerek és algoritmus tapasztalati és elméleti tudományos kutatási (Hang 2, pp. 115-117)*. Budapest: European Scientific Platforme.

Семигіна, Т. & Палатна, Д. (2023). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 44-47)*. Дніпро: ДНУ імені Олеся Гончара.

Столярик, О. & Семигіна, Т. (2023). Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social work and education, 10(1)*, 63-77.

СТС (2022). Вбиті росією: соціальна працівниця з Сумщини загинула під час обстрілу Катеринівки. <https://sts.sumy.ua/society/vbyti-rosiieiu-sotsialna-pratsivnytsia-z-s.html>

ТСН (2022). Росіяни обстріляли пункт видавання гуманітарної допомоги в Оріхові: загинув соціпрацівник, є поранені. <https://bit.ly/3TmCtFp>

Чиханцова, О. А. (2023). Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 34(73): 1, 35–40. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>

Fletcher, A.J. (2017) 'Applying critical realism in qualitative research: methodology meets method', *International Journal of Social Research Methodology*, 20, 181-194. doi: 10.1080/13645579.2016.1144401.

Grant, L., & Kinman, G. (2014). Emotional resilience in the helping professions and how it can be enhanced. *Health and Social Care Education*, 3(1), 23–34. <https://doi.org/10.11120/hsce.2014.00040>

Laro, A. (2023). Resilient Social Work Practice: From the Experiences of Filipino Social Workers. *Asean Social Work Journal, 11(2)*. <https://doi.org/10.58671/aswj.v11i02.56>

Mikheieva, O., & Kuznetsova, I. (2024). War-time volunteering and population displacement: from spontaneous help to organised volunteering in post-2014 Ukraine. *Voluntary Sector Review, 15(1)*, 74–91. <https://doi.org/10.1332/20408056Y2023D000000009>

PACE (2024). Situation of the children of Ukraine: Resolution adopted on 25 January, 2024. <https://pace.coe.int/en/files/33348>

Razumkov Center (2024). Assessment of the economic situation, social well-being of citizens, faith in victory (January, 2024). <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/assessment-of-the-economic-situation-social-well-being-of-citizens-faith-in-victory-january-2024>

Right to Defense (2023). *Development of social services during the war: research*. <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-rozvytok-sotsialnykh-posluh-pid-chas-viiny>

Scoloveno, R. (2016) Concept Analysis of Resilience Phenomena. *Journal of Nursing and Care*, 5, 353. <https://doi.org/10.4172/2167-1168.1000353>

Semigina, T. (2019). Frustrations or moving forward? Ukrainian social work within the 'hybrid war' context, *European Journal of Social Work*, 22 (3), 446-457. <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1366432>

Seng, B. K., Subramaniam, M., Chung, Y. J., Syed Ahmad, S. A. M., & Chong, S. A. (2021). Resilience and stress in frontline social workers during the COVID-19 pandemic in Singapore. *Asian Social Work and Policy Review*, 15, 234–243. <https://doi.org/10.1111/aswp.12237>

Stepaniuk, N. (2022) Wartime civilian mobilization: demographic profile, motivations, and pathways to volunteer engagement amidst the Donbas war in Ukraine, *Nationalities Papers*, 1–18. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.82>

VOICES OF RESILIENCE: REFLECTIONS OF UKRAINIAN SOCIAL WORKERS IN TIMES OF WAR

Olha STOLIARYK, PhD in Social Work, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine; olha.stolyaryk@lnu.edu.ua

Tetyana SEMIGINA, Dr. in Political Sciences, Professor, Member of National Qualifications Agency, Ukraine; semigina.tv@gmail.com

Abstract. *This article focuses on the challenges and adaptations faced by social workers in Ukraine in response to the full-scale Russian invasion that began in February 2022. Employing a narrative research design, the article analyzes semi-structured interviews with 12 social workers from various regions of Ukraine, conducted during February-March 2024. These interviews aimed to collect in-depth personal recollections and experiences related to the impact of the war on social work practice. From the analysis of the gathered information, three key themes were identified: (1) reactions to the onset of the full-scale invasion and actions of social workers; (2) the manifestation of resilience by social institution workers in wartime; (3) lessons and prospects.*

The interviews revealed that, in wartime conditions, social workers face unprecedented difficulties, including the loss of documents by clients during evacuation, an increase in the number of vulnerable individuals, and risks to their own lives and health. Despite this, they demonstrate remarkable dedication to their mission, adapting to changing circumstances and continuing to provide essential support and assistance.

The article examines how the military conflict affects the practice of social work, highlighting innovative approaches and adaptation strategies. Special attention is given to the need for developing standardized procedures for crisis situations, the importance of international cooperation and experience exchange, and the role of technology in supporting effective social work.

Given the overall situation, the article offers recommendations for the further development and strengthening of the social work system in Ukraine. In particular, it emphasizes the necessity of preparing social workers for wartime conditions, including training in self-help and self-recovery techniques, engaging communities in mutual support, and the importance of optimistic hope and faith in the future as critical components of resilience.

Key words: *social work; war; adaptation; challenges; resilience; reflections.*

References

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). On amendments to Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 841 of October 30, 2013 and No. 854 of July 29, 2022: Resolution No. 209 of March 7, 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>

Ministry of Social Policy. (2022). Maryna Lazebna: “We assessed the needs and prepared a system of social protection to support those who need it, in any development”. <https://www.msp.gov.ua/news/21435.html>

Semigina, T. (2022). Lessons of war, (not) learned by domestic social work. Traditional and innovative approaches to scientific research. *Materials of the III International of science conf.* (pp. 47-49). Kyiv: MCND.

Semigina, T.V. (2020). Listening to Stories: Narrative Research in Social Work. *Korszerű műszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási* (Hang 2, pp. 115-117). Budapest: European Scientific Platforme.

Semigina, T. & Palatna, D. (2023). Self-organization of communities in the conditions of natural and man-made disasters: lessons for Ukrainian social work. *Social work in the community: modern challenges and prospects for development: Materials of the All-Ukrainian. science and practice conf.* (pp. 44-47). Dnipro: DNU named after Oles Honchar.

Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2023). Returning from war: psychosocial support for veterans and their families. *Social work and education, 10(1)*, 63-77.

STS. (2022). Killed by Russia: a social worker from Sumy Oblast died during the shelling of Katerynivka. <https://sts.sumy.ua/society/vbyti-rosiieiu-sotsialna-pratsivnytsia-z-s.html>

TSN. (2022). The Russians shelled the rubber aid distribution point in Orihiv: a social worker was killed and others were injured. <https://bit.ly/3TmCIFp>

Chikhantsova, O. A. (2023). Development of personal resilience in situations of uncertainty. *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Psychology*, 34(73): 1, 35–40. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>

Fletcher, A.J. (2017). ‘Applying critical realism in qualitative research: methodology meets method’, *International Journal of Social Research Methodology*, 20, 181-194. doi: 10.1080/13645579.2016.1144401.

Grant, L., & Kinman, G. (2014). Emotional resilience in the helping professions and how it can be enhanced. *Health and Social Care Education*, 3(1), 23–34. <https://doi.org/10.11120/hsce.2014.00040>

Laro, A. (2023). Resilient Social Work Practice: From the Experiences of Filipino Social Workers. *Asean Social Work Journal*, 11(2). <https://doi.org/10.58671/aswj.v11i02.56>

Mikheieva, O., & Kuznetsova, I. (2024). War-time volunteering and population displacement: from spontaneous help to organised volunteering in post-2014 Ukraine. *Voluntary Sector Review*, 15(1), 74–91. <https://doi.org/10.1332/20408056Y2023D000000009>

PACE. (2024). Situation of the children of Ukraine: Resolution adopted on 25 January, 2024. <https://pace.coe.int/en/files/33348>

Razumkov Center. (2024). Assessment of the economic situation, social well-being of citizens, faith in victory (January, 2024). <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/assessment-of-the-economic-situation-social-well-being-of-citizens-faith-in-victory-january-2024>

Right to Defense. (2023). *Development of social services during the war: research.* <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-rozvytok-sotsialnykh-posluh-pid-chas-viiny>

Scoloveno, R. (2016) Concept Analysis of Resilience Phenomena. *Journal of Nursing and Care*, 5, 353. <https://doi.org/10.4172/2167-1168.1000353>

Semigina, T. (2019). Frustrations or moving forward? Ukrainian social work within the ‘hybrid war’ context, *European Journal of Social Work*, 22 (3), 446-457. <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1366432>

Seng, B. K., Subramaniam, M., Chung, Y. J., Syed Ahmad, S. A. M., & Chong, S. A. (2021). Resilience and stress in frontline social workers during the COVID-19 pandemic in Singapore. *Asian Social Work and Policy Review*, 15, 234–243. <https://doi.org/10.1111/aswp.12237>

Stepaniuk, N. (2022). Wartime civilian mobilization: demographic profile, motivations, and pathways to volunteer engagement amidst the Donbas war in Ukraine, *Nationalities Papers*, 1–18. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.82>

Article history:

Received: January 14, 2024

1st Revision: February 04, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 7.012:005.336.2:378:37.011.3:004.9:004.
453-051:378.147-057.4

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.2

Мирослава ГАЗДИК,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна;
gazdyk.myroslava@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9220-9861>

Статус статті:

Отримано: січень 12, 2024

1-ше рецензування: лютий 02, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Газдик, М. (2024). Апробація сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 23-32.
DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.2

АПРОБАЦІЯ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення (ООПЗ) у процесі фахової підготовки. З'ясовано, що система підготовки майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки зорієнтована на забезпечення готовності їх до професійної діяльності із врахуванням усіх складових освітнього процесу закладу освіти. Уточнено, що важливими чинниками проблеми сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців є неналежна готовність до професійної діяльності та відповідний рівень їх професійної компетентності. Виявлено, що на процес сформованості професійної компетентності до професійної діяльності впливає: трансформація змісту підготовки майбутніх ООПЗ в закладах професійної (професійно-технічної) освіти; престижність професії та її соціальна значущість; професійний розвиток й становлення особистості майбутніх фахівців; набуття практичного досвіду здобувачами освіти щодо впровадження інноваційних технологій та проєктної діяльності; цілеспрямоване оволодіння професійною майстерністю та фахом; сформованість культури майстерності та готовність кваліфікованих фахівців до професійної діяльності. Уточнено, що сформованість професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки зорієнтована на: цілеспрямоване формування цілісної системи професійних компетентностей у процесі фахової підготовки; розвиток мотиваційного потенціалу; збагачення розвитку індивідуальних і фахових якостей, формування самоствердження, удосконалення особистісно-професійних надбань, здобуття власного стилю трудової діяльності; нагромадження досвіду професійної майстерності до результативного виконання професійної діяльності, удосконалення професійних умінь і навичок на подальшу самоактуалізацію, самовдосконалення фахової діяльності, вироблення швидкої адаптації до повноцінної майбутньої діяльності; удосконалення надбань творчо-наукових досліджень, уможливлення професійного саморозвитку у професійній діяльності. Подальшого напрацювання потребує дослідження наступності фахової підготовки як основи готовності до професійної діяльності.

Ключові слова: майбутні оператори з обробки інформації та програмного забезпечення; професійна (професійно-технічна) освіта; освітній процес; інновації; професійна компетентність; фахова підготовка.

ВСТУП

Нині освітня парадигма зумовлена вимогами суспільства, економічно-соціальними чинниками, трансформацією професійної (професійно-технічної) освіти. Нині ринок праці потребує підготовлених до професійної діяльності, конкурентоздатних кваліфікованих майбутніх фахівців. У сучасних умовах модернізація професійної (професійно-технічної) освіти зумовлює удосконалення системи підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки з метою підвищення їх конкурентоспроможності, фахової готовності, адаптованості до професійної діяльності із впровадженням компетентнісних знань і вмінь, виконання професійних функцій (Закон України «Про Національну програму інформатизації»; Закон України «Про освіту»; Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», 2013). Це зумовлює вагомість поглиблення професійних компетенцій практичної підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення, поглиблення професійної майстерності, набуття професійного досвіду й адаптації в умовах нинішнього суспільства, успішної соціалізації до повноцінної майбутньої діяльності. Це, у свою чергу, зумовлює важливість процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

У педагогічній теорії (Бирка, 2017; Гуревич, 2011; Заблоцька, 2008; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти», 2003; Закон України «Про Національну програму інформатизації»; Закон України «Про освіту»; Ратинська, 2018) проблема підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки показує, що даній проблематиці приділяють певну увагу, але недостатньо. Уважаємо, що в освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти випускники мають належно та компетентісно опанувати майстерність та цінності на належному кваліфікованому рівні, який забезпечить відповідний рівень підготовленості та сформованості професійної компетентності здобувачів освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади підготовки майбутніх робітничих кадрів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти вивчали науковці, зокрема: М. Агапов, В. Биков, Т. Вакалюк, І. Вакарчук, В. Васильєв, І. Вдовенко, Т. Герлянд, С. Гончаренко, Р. Горбатюк, А. Гуржій, О. Данилова, І. Дацьків, С. Жуковський, В. Іванова, Т. Івченко, М. Кадемія, І. Книш, В. Ковальчук, В. Кремень, А. Литвин, І. Лікарчук, С. Овчаров, Н. Падун, В. Свистун, С. Сисоєва, Л. Сліпчишин О. Стечкевич, К. Шовш та ін.; концептуальні засади підготовки та формування професійної компетентності здобувачів освіти в процесі фахової підготовки розглядали: Т. Андрущенко, В. Аніщенко, В. Биков, В. Бойчук, Т. Вакалюк, Р. Гуревич, О. Данилова, О. Заблоцька, І. Зязюн, М. Кадемія, І. Козловська, Л. Лук'янова, В. Манько, Н. Ничкало, В. Олійник, П. Петрук, О. Пометун, В. Радкевич, О. Савченко, В. Свиридюк, В. Свистун, Т. Стойчик, Л. Сушенцева, Ф. Шльосек та ін.; питання особливостей підготовки майбутніх операторів з

обробки інформації та програмного забезпечення відображено в працях: М. Бирко, Р. Гуревича, Т. Мочан, І. Ратинської С. Сисоєвої, В. Ягупова та ін.

Аналіз наукової, психолог-педагогічної літератури (Бирка, 2017; Гуревич, 2011; Заблоцька, 2008; Ничкало, 2007; Пометун, 2004; Ратинська, 2017; Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», 2013), присвячений проблемі дослідження ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки показав, що існує низка суттєвих проблем у практиці вітчизняної професійної (професійно-технічної) освіти: об'єктивна потреба суспільства в майстерних кваліфікованих робітничих кадрах, фахівцях; необхідність оновлення змісту підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у закладах професійної (професійно-технічної) освіти до професійної діяльності; зростаючі вимоги належного рівня трудової майстерності та компетентності для виконання й реалізації поставлених завдань; здатність індивідуумів до цілеспрямованого фахового саморозвитку й самореалізації, конструктивного вдосконалення майстерності відповідно до новітніх суспільних та соціокультурних вимог.

МЕТОЮ СТАТТІ є дослідження ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

ЗАВДАННЯ: провести аналіз наукових досліджень та виявити фактори сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення; провести апробацію ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для дослідження процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки було проведено аналіз нормативних документів у сфері освіти, теоретичних положень підготовки майбутніх фахівців професійної (професійно-технічної) освіти, освітньо-професійних програм, навчально-методичної літератури, філософських й психолого-педагогічних публікацій з тематики дослідження. Задіяно комплекс загальнонаукових і спеціальних методів із метою апробації ефективності процесу сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки та аналізу результатів дослідження.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Нині система підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки зорієнтована на забезпечення готовності їх до професійної діяльності із врахуванням усі складових освітнього процесу закладу освіти. Важливими чинниками проблеми

сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки є неналежна готовність до професійної діяльності та відповідний рівень їх компетентності до такої діяльності.

Аналіз наукових досліджень та психолого-педагогічних публікацій (Бирка, 2017; Гуревич, 2011; Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), 1994; Заблоцька, 2008; Ничкало, 2007; Пометун, 2004; Ратинська, 2017, 2018), дозволив встановити, що майбутні кваліфікованих робітників з огляду мети, завдань, принципів, пріоритетів освітньої політики держави мають володіти професійними компетентностями щодо:

– поглиблення мотивації на досягнення професійного й особистісного успіху, єдності теоретичної й практичної готовності до трудової діяльності, постійного вдосконалення інтегративного комплексу професійних умінь і практичних навичок у своїй професійній галузі, посилення системного комплексу наукового світогляду й сукупності знанневих надбань та професійно значущих умінь, комплексного надбання практичних навичок готовності до трудової діяльності впродовж життя, активного вдосконалення майстерності й загальної культури;

– комплексного підходу формування інтелектуальних якостей, продуктивного розвитку професійно значимих для особистості і суспільства якостей, надбання фахових здібностей для успішної професійної реалізації, мобільності надбання трудового капіталу й конкурентоспроможні, посилення інтересів та ділових надбань на досягнення успіху, розвитку творчого відношення до виконання посадових функцій й завдань, вироблення здатності до співробітництва й комунікативної підготовленості в професійній сфері, ціннісного ставлення на досягнення теоретичної і практичної готовності до майбутньої діяльності, зміцнення успішної соціалізації та адаптації відповідно до потреб нинішнього суспільства, удосконалення творчого й критичного мислення;

– підвищення самооцінки власних сил, посилення значущості особистості, самоствердження у професійному середовищі, розширення здатності до самовдосконалення, зорієнтованості на особистісне благополуччя, саморегуляція власного професійного потенціалу для успішного досягнення професійних цілей, самопроявлення індивідуальності особистості, самоактуалізація подальшого фахового удосконалення, уможливлення саморозвитку упродовж життя, спрямування самоцінності для досягнення результату.

Вважаємо, що на процес сформованості професійної компетентності індивідуумів до професійної діяльності впливають фактори:

– трансформація змісту підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в закладах професійної (професійно-технічної) освіти;

– престижність професії та її соціальна значущість;

– професійний розвиток й становлення індивідуальності особистості майбутніх фахівців;

– набуття практичного досвіду здобувачами освіти щодо впровадження інноваційних технологій та проєктної діяльності;

– цілеспрямоване оволодіння професійною майстерністю та фахом;

– сформованість культури майстерності та готовність кваліфікованих фахівців до професійної діяльності.

Значущим етапом здобуття сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення є набуття професійного досвіду у процесі фахової підготовки із низкою завдань:

1. Цілеспрямоване формування цілісної системи професійних компетентностей у процесі фахової підготовки, приведення сприятливих умов для оволодіння теоретичними та практичними компетенціями із проведенням рефлексії, нарощення особистісного професійного досвіду, надбання професійних умінь і навичок до результативного виконання професійної діяльності.

2. Розвиток мотиваційного потенціалу (внутрішніх мотивів пізнавальної активності, інтересів на досягнення особистісних і професійних результатів, потреб на гармонійне становлення особистості, внутрішньо-вмотивованих надбань та ефективного навчання, прагнень готовності до професійної діяльності).

3. Збагачення розвитку індивідуальних та фахових якостей, формування самоствердження, удосконалення особистісно-професійних надбань для ефективного вирішення завдань, здобуття власного стилю трудової діяльності.

4. Нагромадження досвіду професійної майстерності до результативного виконання майбутньої діяльності, удосконалення професійних умінь і навичок на подальшу самоактуалізацію, самовдосконалення фахової діяльності, самокорекція індивідуального професійного досвіду до відповідності кваліфікації, вироблення швидкої адаптації до повноцінної майбутньої діяльності.

5. Удосконалення надбань творчо-наукових досліджень, уможливлення професійного саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності.

У процесі педагогічного експерименту було досліджено дієвість педагогічних умов й структурно-функціональної моделі та виявлено динаміку рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки. До даного формульованого етапу педагогічного дослідження було залучено 298 майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення культури та 15 викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Одержані результати дослідження дозволили встановити вихідні рівні професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки за розробленою структурно-функціональною моделлю, виявленими педагогічними умовами (підвищення інтересу майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення до професійної діяльності; удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу; організація самостійної роботи на основі активізації проектної діяльності; упровадження поетапної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у процесі виробничої практики), визначеними компонентами (мотиваційно-цільовий; когнітивно-пізнавальний, особистісно-результативний, практично-діяльнісний) із використанням модифікованих та авторських діагностик для з'ясування рівнів за показниками визначених критеріїв як середньої арифметичної оцінки.

У процесі педагогічного експерименту було досліджено дієвість педагогічних умов й структурно-функціональної моделі та виявлено динаміку

рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

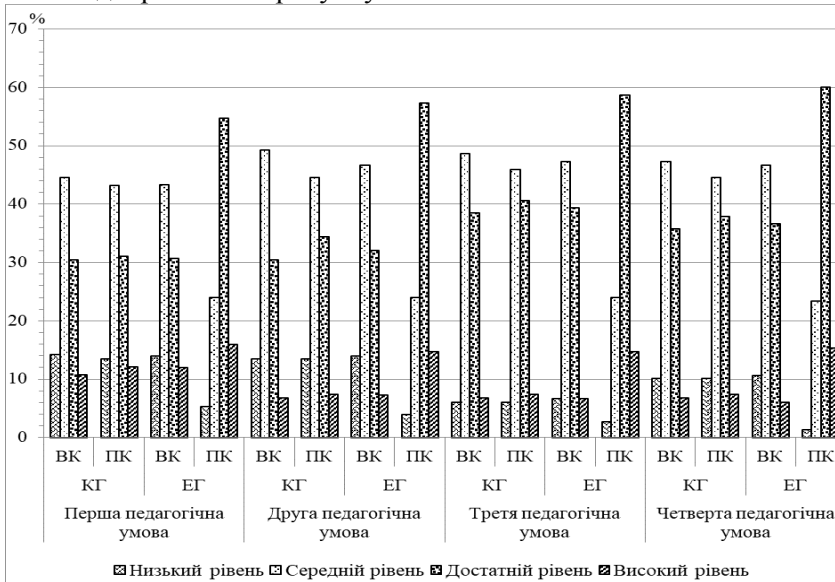
Результати дослідження педагогічного експерименту подано у таблиці 1.

Таблиця 1: Динаміка рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки

Рівні	На початок				Наприкінці			
	КГ, N=148		ЕГ, N=150		КГ, N=148		ЕГ, N=150	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий рівень	12	08,11	11	07,33	13	08,70	22	15,25
Достатній рівень	38	25,67	41	27,34	53	35,85	87	57,71
Середній рівень	72	48,65	69	46,00	66	44,60	36	23,79
Низький рівень	26	17,57	29	19,33	16	10,85	5	03,25

Динаміка показників рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки в ЕГ показує, що переважна кількість – 87 осіб перебуває на достатньому рівні, що засвідчує збільшення показників на 30,37 %, відповідно кількість робітничих фахівців із високим рівнем збільшилася на 7,92 %. Зазначимо, що відбулось зменшення кількості осіб із середнім рівнем на 22,21 %, та із низьким рівнем зменшилося майбутніх фахівців на 16,08 %.

Результати сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Результати сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

Аналіз результатів засвідчує, що сформованість професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки за визначеними педагогічними умовами, компонентами, критеріями й показниками залежить від цілеспрямованого впровадження педагогічних умов і структурно-функціональної моделі.

ВИСНОВКИ

У сьогоднішніх реаліях освітній процес професійно (професійно-технічних) закладів освіти зазнає трансформацію відповідно до сучасної стратегії розвитку освітньої галузі. Проведений аналіз, виявлення умов, компонентів, критеріїв, факторів формування професійної компетентності майбутніх фахівців дозволили зробити висновок, що визначені педагогічні умови та розроблена структурно-функціональна модель сприятимуть сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки. Нині важливо, щоб сформована професійна компетентність здобувачів освіти сприяла успішній соціалізації, професійному становленню й реалізації, зміцненню майбутньої фахової діяльності з огляду вимог і потреб нинішнього суспільства.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Слід зазначити, що подальші наукові розвідки вбачаємо в дослідженні наступності фахової підготовки як основи готовності до професійної діяльності, цифрової трансформації освітнього середовища закладу професійно (професійно-технічної) освіти, стратегію подальшого упровадження SMART-технології, як широкого комплексу інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

Бирка М. Ф. (2017). Теоретичні концепти компетентнісного підходу в освіті. Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті : тез. доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р., Чернівці-Севєродонецьк). Чернівці : ІППОЧО, 16–18.

Гуревич, Р. С. (2011). Як визначити рівень професійної компетентності персоналу? Теорія і практика управління соціальними системами. 1, 31–36.

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). (1994.). Постанова від 03.11.1993 №896. Київ : Райдуга, 53.

Заблюцька, О. С. (2008). Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. Вісник Житомирського державного університету. Серія : Педагогічні науки, 40. 63–68.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (11 вересня 2003 року, № 1158-IV із внесеними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-15/#Text>.

Закон України «Про Національну програму інформатизації». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%2F98-%E2%F0>.

Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Ничкало, Н. Г. (2007). Професійна освіта і навчання: проблеми взаємозв'язку з ринком праці. Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття : зб. матер., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка

реформи професійно-технічної освіти в Україні» / [Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін.]. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»», 134–148.

Пометун, О. І. (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи ; під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С, 66–72.

Ратинська, І. О. (2017). Структура і стан сформованості професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в процесі підготовки в коледжі. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та інші]. Умань : ВПЦ «Візаві», 104–111.

Ратинська, І. О. (2018). Формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в процесі вивчення економічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне, 21.

Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» : від 25.06.2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

Bolster A. S. (1983). Toward a more effective model of research on teaching. *Harvard Educational Review*. 53(3), 294–308.

Brent, R., Brawner, C., Van Dyk, P. (2002). Factors influencing student teachers' use of technology. *Journal of Computing in Teacher Education*. 19(2), 61–68.

APPROVAL OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE OPERATORS IN INFORMATION PROCESSING AND SOFTWARE

Myroslava GAZDYK, applicant for the third (educational and scientific) level of higher education in the speciality 015 Vocational education (by specialisations) Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine; gazdyk.myroslava@gmail.com

Abstract. *The article is devoted to the problem of researching the effectiveness of the process of forming the professional competence of future information processing and software operators in the process of professional training. It was found that the system of training future specialists in the process of professional training is aimed at ensuring their readiness for professional activity, taking into account all components of the educational process of the educational institution. It was clarified that the important factors of the problem of the formation of professional competence of future specialists in the process of professional training are inadequate readiness for professional activity and the appropriate level of their professional competence for such activity. It was revealed that the process of formation of professional competence of individuals for professional activity is influenced by the following factors: transformation of the content of training of future operators in information processing and software in professional (vocational and technical) education institutions; the prestige of the profession and its social significance; professional development and development of the personality of future specialists; acquisition of practical experience by students of education regarding the implementation of innovative technologies and project activities; purposeful mastery of professional skill and specialty; the formation of a culture of mastery and the readiness of qualified specialists for professional activity. It is specified that the formation of professional competence of future specialists in the process of professional training is oriented towards: purposeful formation of a complete system of professional competences in the process of professional training; development of motivational potential; enrichment of the development of individual and professional qualities, formation of self-assertion, improvement of personal and professional assets, acquisition of one's own style of work; accumulation of experience in professional skills for effective performance of professional activities, improvement of professional abilities and skills for further self-actualization, self-improvement of professional activities, development of quick adaptation to full-fledged future activities; improvement of assets of creative and scientific research, enabling professional self-development in professional activity. The study of the continuity of the development of future specialists to professional activity requires further development.*

Key words: *professional (vocational and technical) education; educational process; professional competence; future information processing and software operators; digital technologies; professional training; innovations.*

References

Byrka, M. F. (2017). Theoretical concepts of the competence approach in education. Innovative activity and research and experimental work in modern education: thesis. add. V

Ukrainian science and practice conf., (October 20, Chernivtsi). Chernivtsi, pp. 16–18. [in Ukrainian].

Hurevych, R. S. (2011). How to determine the level of professional competence of the staff? Theory and practice of social systems management. 1, pp. 31–36. [in Ukrainian].

State national program «Education» (Ukraine of the 21st century). (1994). Decree of 03.11.1993 № 896. Kyiv, 53 p. [in Ukrainian].

Zablotska, O. S. (2008). The competence approach as an educational innovation: a comparative analysis. Bulletin of Zhytomyr State University. Series : Pedagogical Sciences. 40, pp. 63–68. [in Ukrainian].

Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Vocational and Technical Education» (September 11, 2003, № 1158-IV with amendments). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-15/#Text>. [in Ukrainian].

Law of Ukraine «On the National Informatization Program». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%2F98-%E2%F0>. [in Ukrainian].

Law of Ukraine «On Education». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. [in Ukrainian].

Nychkalo, N. H. (2007). Vocational education and training: problems of relationship with the labor market. Formation of broad qualifications of workers. The contribution of VET to the development of the labor potential of the 21st century: coll. mater., prep. within the framework of the implementation of the Ukrainian-German of the project «Supporting the reform of vocational and technical education in Ukraine». Nizhyn, pp. 134–148. [in Ukrainian].

Pometun, O. I. (2004). Discussion of Ukrainian teachers on the issues of introduction of competence approach in Ukrainian education. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives. Kyiv, pp. 66–72. [in Ukrainian].

Ratynska, I. O. (2017). The structure and state of formation of professional competence of future information processing and software operators in the process of college training. Psychological-pedagogical problems of the rural school : a collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna. Uman, 57. pp. 104–111. [in Ukrainian].

Ratynska, I. O. (2018). Formation of professional competence of future information processing and software operators in the process of studying economic disciplines: author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04; National University of Water agriculture and nature management. Rivne, 21 p. [in Ukrainian].

Decree of the President of Ukraine «On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021»: dated June 25, 2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. [in Ukrainian].

Bolster, A. S. (1983). Toward a more effective model of research on teaching. Harvard Educational Review. 53(3), pp. 294–308. [in English].

Brent, R., Brawner, C., Van Dyk, P. (2002). Factors influencing student teachers' use of technology. Journal of Computing in Teacher Education. 19(2), pp. 61–68. [in English].

Article history:

Received: January 12, 2024

1st Revision: February 02, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 37.01/.09

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.3

Олена КАРПЕНКО,

професор,
Київський університет імені
Бориса Грінченка, Україна,
oh.karpenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6715-2899>

Статус статті:

Отримано: січень 22, 2024

І-переглядування: лютий 17, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Карпенко, О. (2024). Педагогічний моніторинг професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі застосування електронного навчання. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 33-40. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.3

ПЕДАГОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядається зміст і результати педагогічного моніторингу електронного навчання (ЕН) майбутніх соціальних працівників (СП) в середовищі закладів вищої освіти (ЗВО). Мета дослідження полягає у виявленні необхідності осмислення проблем професійної підготовки та вивчення особливих вимог до розробки та впровадження електронних навчальних курсів у процесі професійної підготовки СП, здатних вирішувати соціальні проблеми. Виявлено сучасний рівень ЕН у ЗВО, проаналізовано й обґрунтовано особливі форми та методи роботи із студентами – майбутніми СП. Наведено перелік необхідних умов для формування у претендентів вищої освіти системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної реалізації себе як СП професіонала; розвиток і формування теоретичних знань, які сприятимуть становленню студента як майбутнього СП. Виокремлено сильні сторони ЕН; з'ясовано доцільність застосування. Значна увага приділена проблемам педагогічної взаємодії викладача і студента. Запропоновані технології ЕН можуть бути використані у ЗВО, на факультетах і відділеннях, де здійснюють підготовку майбутніх СП, а також на курсах підвищення кваліфікації з метою посилення готовності до взаємодії з клієнтами на основі оволодіння комплексом знань та умінь, спрямованих на трансформування інформаційно-рефлексивних, професійно-практичних і професійно-розвивальних технологій в реальних умовах середовища ЗВО.

З'ясовано, що ефективність і доцільність ЕН враховує не лише загальні принципи навчання, але й специфіку конкретної галузі чи предмету. Ці технології дозволяють студентам самостійно організувати свій навчальний процес, розвивати навички самостійної роботи та вдосконалювати свої знання. Висновки підтвердили обґрунтування необхідних педагогічних умов підвищення якості позанавчальної діяльності в середовищі закладів фахової передвищої освіти щодо майбутніх СП в умовах глобалізації.

Ключові слова: моніторинг; педагогічний моніторинг; електронне навчання; електронні навчальні курси; заклад вищої освіти; соціальна робота; професійна підготовка; майбутній фахівець соціальної сфери.

ВСТУП

Сьогодні вищі заклади освіти України все частіше використовують дистанційну модульну систему навчання, що створює ефективні умови для постійного моніторингу рівня знань і умінь студентів, що дозволяє нам оцінити їх готовність до професійної діяльності. Кожен електронний модуль, незалежно від його форми, проходить контроль, оскільки засвоєння студентами матеріалу свідчить про їх можливість просуватися у подальшому вивченні знань і умінь.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ полягає у виявленні необхідності осмислення проблем професійної підготовки та вивчення особливих вимог до розробки та впровадження електронних навчальних курсів у процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери, здатних вирішувати соціальні проблеми. Значна увага приділена проблемам педагогічної взаємодії викладача і студента, на основі проведеного аналізу виокремлено сильні сторони електронного навчання, з'ясовано доцільність його застосування.

На нашу думку, оцінюючи ефективність соціальної роботи (як оцінювання ефективних соціальних проєктів чи напрямів діяльності і як оцінювання професійної компетентності соціального працівника), ми насправді оцінюємо здатність майбутнього фахівця мати необхідні знання для розв'язання конкретних соціальних ситуацій, а також його вміння реалізовувати ці знання у практичних діях і встановлювати відповідну позицію стосовно об'єктів впливу та їх проблем. Загалом, проведення моніторингу навчання дозволяє виявити різні аспекти професійної компетентності майбутнього соціального працівника.

Реалізація мети обумовлює постановку й реалізацію наступних *завдань*: виходячи із реалій сьогодення, необхідно розкрити специфіку використання технологій дистанційного навчання. Вони дозволяють студентам навчатися у віддаленому режимі, без необхідності фізично присутніх на заняттях. Це особливо актуально у випадку, коли студенти знаходяться в інших містах чи країнах, або мають інші обмеження, які ускладнюють їх присутність на заняттях. Дослідити особливості електронних навчальних курсів, які вимагають застосування певних технологій та допомагають організувати ефективний навчальний процес.

Також, важливими є технології проєктно-орієнтованого навчання. Це підхід, при якому студенти займають активну роль у процесі навчання, розв'язуючи реальні проблеми та задачі. Це може бути створення проєктів, презентацій, досліджень, моделювання ситуацій тощо. Такі технології сприяють розвитку творчих, аналітичних та комунікативних навичок у студентів.

Нарешті, необхідно використовувати технології оцінювання, які дозволяють об'єктивно визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. До таких технологій можуть належати тестування, практичні завдання, проєктні роботи, контрольні списки, самооцінка тощо. Використання різних форм оцінювання дозволяє забезпечити більш об'єктивну оцінку знань, умінь і навичок студентів.

Дослідження, в яких розкриваються аспекти формування професійної готовності студентів до соціальної роботи, є переконливими та обґрунтованими (А.Дуля (2023), Т.Лях (2022), Н.Клішевич (2023), Т.Спіріна (2022) та ін.). Тому сьогодні дуже актуальним є вирішення питання – як визначити професійну

готовність майбутнього соціального працівника. Одним з факторів, що свідчать про професійну готовність студентів до соціальної роботи, є визначення рівня їх готовності до цієї професії.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань, нами створено електронні навчальні курси, які вимагають використання певних технологій, що сприяє організації дистанційного навчального процесу. Інтерактивні технології, технології дистанційного навчання, проектно-орієнтоване навчання та технології оцінювання - це лише деякі приклади технологій, які можна використовувати для розвитку знань, умінь і навичок студентів у процесі навчання.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

За останні десять років викладання теоретичних основ соціальної роботи в університетах зазнали значних змін. Введення Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота», нових навчальних планів, дисциплін та науково-методичного забезпечення суттєво сприяли професійному розвитку майбутніх соціальних працівників. Ці зміни спрямовані на повноцінне формування особистості соціального працівника та підготовку його до виконання професійних обов'язків.

Поряд з моніторингом, що свідчить про регулярне, періодичне вивчення кількісних показників в одного і того ж об'єкта (явища, процесу), ми використовуємо метод оцінювання як можливої оцінки ефективності конкретної дії, систематизації, аналізу тощо. Оцінювання є важливим інструментом, який допомагає з'ясувати, наскільки успішно були досягнуті поставлені цілі та завдання, а також визначити потреби в подальшому розвитку і вдосконаленні. Цей метод дозволяє зібрати, систематизувати та аналізувати дані, що дозволяє зробити обґрунтовані висновки і прийняти рішення на основі отриманих результатів. Оцінювання є необхідним етапом у процесі моніторингу, оскільки воно допомагає визначити ефективність і результативність роботи, а також виявити потреби в подальшому вдосконаленні та розвитку.

У процесі дослідження ми використовували три різні методи оцінювання: формувальне, процесуальне та оцінювання за результатами. Формувальне оцінювання було проведене під час впровадження окремих програм, створення характеристики об'єкта навчання студентів і виявлення їхньої орієнтації на спеціальність та інше. Процесуальне оцінювання надало можливість дослідити ефективність застосування різних технологій під час навчання з метою фіксації рівнів світогляду, змісту та операцій, які спостерігалися у студентів під час навчально-практичної діяльності. Оцінювання за результатами може бути здійснене як на основі отримання короткострокових, так і довгострокових результатів.

Моніторинг як повторюване (чи регулярне) оцінювання потребує врахування наступних аспектів:

1) Взаємозв'язок планування та оцінювання широких програм навчання. Це означає, що оцінювання повинно бути вироблене з урахуванням змісту і мети

програм навчання, щоб відображати досягнення студентів у відповідності до запланованих цілей.

2) Доцільність моделювання поетапного оцінювання. Моніторинг повинен включати декілька етапів оцінювання, щоб відстежувати прогрес студентів на різних стадіях навчання. Це дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно впроваджуються навчальні стратегії та які аспекти потребують додаткового вдосконалення.

3) Розробку інструментарію оцінювання. Для здійснення моніторингу необхідно мати наявність відповідних інструментів оцінювання, які дозволяють зібрати об'єктивні дані про досягнення студентів. Це можуть бути тестові завдання, практичні завдання, портфелі студентів тощо.

4) Якісну і чітку характеристику динаміки, змін певних ознак, якостей, дій.

Розширюючи наше пояснення, можна сказати, що моніторинг повинен бути здатним ефективно виявляти зміни в рівні володіння студентами конкретними навичками, знаннями чи вміннями, які є цільовими результатами навчання. Це означає, що оцінювання повинно бути ретельно сплановане і містити достатню кількість завдань та критеріїв, щоб об'єктивно визначити рівень досягнення студентів.

Оцінювання повинно бути якісним, що означає, що воно повинно дати детальну інформацію про сильні та слабкі сторони студентів у відповідних навичках, знаннях чи вміннях. Це дозволить вчителям та іншим особам, відповідальним за навчання студентів, зрозуміти, які аспекти потребують додаткової уваги та підтримки.

Оцінювання також повинно бути чітким, щоб забезпечити однозначне розуміння критеріїв оцінювання та результатів. Це допоможе уникнути будь-якої неоднозначності або суб'єктивності в процесі оцінювання.

Важливо зазначити, що оцінювання повинно бути надійним і точним. Це означає, що воно має бути стійким до впливу зовнішніх факторів і забезпечувати послідовність та повторюваність результатів. Для цього можуть бути застосовані різні методи та інструменти оцінювання, які дозволять отримати достовірні дані про досягнення студентів.

Такий підхід до моніторингу навчання дозволяє нам вивчати окремі зміни в професійній готовності студентів на всіх етапах навчання. Для цього студентам першого курсу було запропоновано три типи завдань, які обов'язково враховували специфіку об'єктів соціальної роботи, відповідно до визначення Закону «Про соціальні послуги». За допомогою методів спостереження та опитування ми виявили зміни, які відбуваються у студентів під час підготовки до професійної діяльності при виконанні різних типів завдань. У першому завданні студентам було надано готові програми або соціальні проекти. За допомогою вибраного варіанту студенти повинні були оцінити логіку розгортання дій під час реалізації проекту і визначити функції, які має виконувати соціальний працівник.

У другому завданні необхідно було розробити соціальну програму або соціальний проект на означену педагогом проблему та окреслити мету проекту. При виконанні третього завдання визначалась готовність студентів використовувати теоретичні знання і технології соціальної роботи відповідно до визначеної педагогом групи клієнтів.

Під час виконання даного завдання було важливо сформувані у студентів свідомість щодо власної позиції щодо клієнта, навчити їх професійному використанню адекватних технологій з урахуванням специфіки різних клієнтів, таких як «Жінки, які зазнали насильства», «Особи похилого віку», «Молоді люди з наркотичною залежністю» тощо. При цьому нам було важливо виявити усвідомлення у студентів проблеми, демонстрацію адекватних знань, ставлення до проблеми клієнта, вміння прогнозувати механізми зміни поведінки клієнта, його стану, а також навчити їх вмінню переконувати клієнта та стимулювати його до самопомоги.

У цей же час студенти четвертого курсу виконували завдання щодо виявлення умінь працювати з будь-якими моделями соціального проекту чи програмами (дисципліна «Моніторинг та оцінювання якості надання соціальних послуг»). Особливим було те, що операційна характеристика першого завдання включала ряд світоглядних, змістових, але менше операційних умінь: усвідомлення місця і ролі соціальної роботи, розвиток позитивної мотивації щодо обраного фаху, сприйняття професійного і соціального досвіду, прогнозованість варіантів дій, необхідних для позитивного вирішення проблеми, пошуки оптимального застосування різних функцій соціального працівника лише у конкретному соціальному проекті чи програмі.

Спостереження за процесом виконання студентами даного завдання показало, що майже всі студенти виявили вміння бачити логіку розгортання та реалізації соціального проекту. Проте, були помічені деякі недоліки, зокрема, недостатня впевненість у визначених функціях, які спеціаліст повинен виконувати під час впровадження проекту (програми). Тим не менше, всі студенти, без винятку, зрозуміли основні функції, зокрема діагностичну, організаційну та комунікативну.

Друге завдання вимагало від студентів виявлення значних наукових знань та ряду навичок для реалізації нових функцій, зокрема аналітичних, прогностичних, дослідницьких та інформативних. Крім того, під час розробки власних соціальних проектів або програм, студенти мали враховувати мету, визначену педагогом. Виконання цього завдання свідчить про наявність або відсутність у студентів глибоких психолого-педагогічних знань щодо психологічної характеристики клієнтів та соціально-педагогічних умов реалізації сценарію соціальних дій.

Випускники освітнього ступеня «бакалавр», отримавши завдання і визначивши мету соціальної роботи з конкретним клієнтом, відразу цілеспрямовано розробляли структурно-функціональну модель власної практичної діяльності. Якісний і кількісний аналіз роботи студентів показав, що студенти четвертого курсу в основному справляються з окресленими завданнями, зокрема, що стосується прояву світоглядних позицій, змістового наповнення дій та операційної реалізації проекту в конкретних умовах.

Така робота дозволяє нам впроваджувати нові форми, методи і технології навчання, одночасно вдосконалюючи ті, що були апробовані у попередні роки. Крім того, вона дозволяє здійснювати корекцію навчального плану, спецкурсів, а також діяльності студентів на заняттях і в позааудиторний час. Результати моніторинга дозволяють впроваджувати розроблені програми, методичні матеріали, навчальні посібники в навчальних закладах України, Центрах соціальних служб у м. Києві і

регіонах, а також у соціальних закладах, які працюють з різними категоріями населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, важливо враховувати не лише загальні принципи навчання, але й специфіку конкретної галузі чи предмету. Ці технології дозволяють студентам самостійно організувати свій навчальний процес, розвивати навички самостійної роботи та вдосконалювати свої знання.

Запропоновані технології електронного навчання можуть бути використані в університетах, на факультетах і відділеннях, де готуються майбутні фахівці соціальної сфер, а також на курсах підвищення кваліфікації з метою посилення готовності до взаємодії з клієнтами на основі оволодіння комплексом знань та умінь, спрямованих на трансформування інформаційно-рефлексивних, професійно-практичних та професійно-розвивальних технологій в реальних умовах середовища закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О. Денисюк та ін.; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent.

Лях, Т. (2009). Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів. Наукові праці Донецького національного технічного університету, 3(145), 274-279. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1214/1/T_LYAKH_ZINSPRSVGVNZ_KSP%26KO_IPSP.pdf.

Карпенко, О. (2023). Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>.

Карпенко, О. (2017). Організація проблемно-модульного навчання майбутніх соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу. In *Innovative processes in education* (pp. 59-74). URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8914/1/%D0%9Eleksyuk_SR4.pdf#page=59.

Карпенко, О. (2007) Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї із умов успішної практичної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. *Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. № 6. 32–39. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1>.

Liakh, T., Spirina, T., Dulia, A., & Horchynskyi, R. (2022). Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*, 8(2), 1-21. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSRSO.pdf.

Karpenko, O. (2016). The formation of professionalism in future social workers in the conditions of higher school. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12228/Karpenko%20OG.%202016.%20Austria.pdf?sequence=1>.

PEDAGOGICAL MONITORING OF PROFESSIONAL TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE IN THE PROCESS OF APPLICATION OF ELECTRONIC LEARNING

Olena KARPENKO, doctor of pedagogical sciences, professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine; oh.karpenko@kubg.edu.ua

Abstract. *The article examines the content of pedagogical monitoring of e-learning of future social workers in higher education institutions.*

The modern level of e-learning in the institution of higher education has been revealed. Special forms and methods of working with students - future specialists in the social sphere are analyzed and substantiated. The list of necessary conditions for the formation of applicants for higher education with a system of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for the effective realization of oneself as a professional social worker is provided; development and formation of theoretical knowledge that will contribute to the development of the student as a future specialist in the social sphere.

The purpose of the article is to identify the problems of professional training and to study the special requirements for the development and implementation of electronic training courses in the process of professional training of social sector specialists capable of solving social problems. Considerable attention is paid to the problems of pedagogical interaction between the teacher and the student, based on the analysis, the strengths of e-learning are highlighted, and the expediency of its use is clarified.

The main tasks are defined as follows: to identify and generalize the components of professional self-development as one of the complex forms of transformation of the inner world, which occurs in the process of self-movement of a person along his life path, on which a person knows himself, builds himself, understands the essence of his functioning; to investigate the peculiarities of vocational pre-university education as a focus for personal development on self-building, professional self-determination for the successful growth of professionals in the social sphere.

Based on the results of the generalized analysis, it was concluded that the effectiveness and feasibility of e-learning takes into account not only the general principles of learning, but also the specifics of a specific field or subject. These technologies allow students to independently organize their educational process, develop independent work skills and improve their knowledge.

The proposed e-learning technologies can be used in universities, faculties and departments where future specialists in social spheres are trained, as well as in advanced training courses with the aim of increasing readiness to interact with clients based on mastering a set of knowledge and skills aimed at transforming informational and reflective, professional-practical and professional-development technologies in the real conditions of the environment of the higher education institution.

The conclusions confirmed the substantiation of the necessary pedagogical conditions for improving the quality of extracurricular activities in the environment of

institutions of professional pre-higher education regarding future social workers in the conditions of globalization.

Key words: *monitoring; pedagogical monitoring; e-learning; electronic training courses; institution of higher education; social work; professional training; future specialist in the social sphere.*

References

Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskiy, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). Current issues of social work: education. manual (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantieva, Red.). URL: <https://www.researchgate.net/publication/374582040>. [in Ukrainian].

Karpenko, O. (2023). Methods of social work as a component of the successful professional activity of a social worker. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.43>. [in Ukrainian].

Karpenko, O. (2017). Organization of problem-based modular training of future social workers in the conditions of a higher educational institution. In *Innovative processes in education* (pp. 59-74). URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8914/1/%D0%9Eleksyuk_SR4.pdf#page=59. [in Ukrainian].

Karpenko, O. H. (2007). Formation of professional competence of a social worker as one of the conditions for successful practical activity. *The scientific journal of the M. P. Dragomanov NPU. Series 11. Sociology. Social work. Social pedagogy. Management*, 6, 32–39. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].

Liakh, T., Spirina, T., Dulia, A., & Horchynskiy, R. (2022). Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*, 8(2), 1-21. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSRSO.pdf. [in Ukrainian].

Karpenko, O. (2016). *The formation of professionalism in future social workers in the conditions of higher school*. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12228/Karpenko%20OG,%202016,%20Austria.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].

Article history:

Received: January 22, 2024

1st Revision: February 17, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 378.018.8:364-
43]:378.017:316.346.2-
047.22](045)

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.4

Оксана КРАВЧЕНКО,
професорка, деканка факультету
соціальної та психологічної
освіти, Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини, Україна;
okskravchenko@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

Алла ВОЙТОВСЬКА,
доктор філософії з соціальної
роботи, доцентка, Уманський
державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
Україна;
alla.voytovskaya@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4960-6348>

Статус статті:

Отримано: жовтень 27, 2023

І-рецензування: листопад 17, 2023

Прийнято: березень 30, 2024

Кравченко, О., Войтовська, А. (2024).

Формування гендерної компетентності у процесі
підготовки майбутніх соціальних працівників. *Social
Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 41-61. DOI:
10.25128/2520-6230.24.1.4

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті актуалізовано необхідність
формування гендерної компетентності в майбутніх
фахівців із соціальної роботи процесі професійної
підготовки.

Визначено можливості імплементації Стратегії
впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року.

У контексті здійснюваного дослідження проаналізовано
наявність гендерних студій у закладах вищої освіти та
наявність гендерного компоненту в освітніх програмах.
Також здійснено аналіз освітньо-професійних та освітньо-
наукових програм зі спеціальності 231 Соціальна робота
щодо наявності освітніх компонентів, сфокумованих на
формування у майбутніх фахівців готовності до
професійної діяльності із дотриманням основних аспектів
гендерної рівності. З'ясовано, що гендерний контекст
прослідковується у всіх проаналізованих освітніх
програмах. Наявні окремі навчальні дисципліни у закладах
освіти, які включають аспекти протидії дискримінації та
насильству над жінками, однак вони потребують
оновлення та адаптації до сучасних викликів. Більшість
освітніх програм з соціальної роботи враховують вимоги
державних стандартів та у процесі формування
професійних компетентностей фокусуються на дотриманні
прав людини та протидії дискримінації. Висвітлено досвід
роботи Гендерного центру, який створено в Уманському
державному педагогічному університеті імені Павла
Тичини. Спрезентовано історію створення, завдання та
напрями роботи центру щодо формування гендерної
компетентності в майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Обґрунтовано необхідність формування гендерної
компетентності у майбутніх фахівців із соціальної сфери
через запровадження наскрізного гендерного підходу до
освітнього процесу, важливе місце в якому належить
участі у неформальній освіті та спеціалізованим
навчальним дисциплінам, які розкривають прикладні
аспекти гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна компетентність; фахівець із
соціальної роботи; професійна діяльність; гендерна
рівність; заклад вищої освіти.

ВСТУП

Розробка освітніх програм у закладах вищої освіти має враховувати міжнародні стандарти підготовки фахівців з соціальної роботи, а також національні вимоги, що сформовані у стандартах вищої освіти.

Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки метою (місією) вищої освіти в Україні є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя (Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки).

Серед стратегічних цілей розвитку вищої освіти є ціль 2 «Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти». Серед операційних цілей: нетерпимість учасників освітнього процесу до корупції, дискримінації за різними ознаками та академічної недоброчесності. Очікуваними результатами за цією ціллю є: створення закладами вищої освіти інтелектуальної та інноваційної продукції та послуг, які впроваджуються та надаються у реальному секторі економіки; розвиток вищої освіти як провайдера цінностей вільного, демократичного суспільства; забезпечення чесного вступу, об'єктивного оцінювання знань, а також нетерпимість до корупції, дискримінації та академічної не доброчесності (Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки).

Одним із важливих розпоряджень Кабінету Міністрів України є Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Стратегія визначає базові принципи, мету, стратегічні цілі, завдання, цільові групи, сфери впровадження та реалізації державної політики гендерної рівності та недискримінації в освіті. Схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти є прогресивним показником євроінтеграційних процесів, які відбуваються, незважаючи на всі виклики, що постали перед Україною. Освіта залишається ключовим елементом закріплення цінностей, принципів, норм, які становлять основу боротьби українського суспільства за незалежність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Грунтовний аналіз літератури дав змогу виявити значну кількість досліджень, присвячених різноманітним аспектам формування гендерної компетентності у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників. Питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників висвітлено у дослідженнях В. Сизикової; О. Бацилева звертається до питання психологічних аспектів підготовки соціальних працівників; Г. Скачкова досліджувала особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти; І. Савельчук досліджує інноваційні тенденції підготовки соціальних працівників в сучасних умовах; К. Олійник звертається до проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до професійної діяльності; у дослідженнях О. Файчук розкрито суть, ознаки та особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Принципи гендерного виховання, спрямовані на підтримання дружнього співіснування статей, висвітлюються у спільній роботі В. Кравця і О. Кікінежді; вивченням гендерного

простору закладу вищої освіти займалися такі науковці, як О. Біленко, Т. Говорун, Н. Світайло та ін. Заслужують на увагу результати досліджень українських вчених: Т. Семигіна вперше в незалежній Україні означила, що сучасна соціальна робота покликана протидіяти соціальним нерівностям у суспільстві, зокрема, гендерному дисбалансу, відтак окреслила питання формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті андискримінаційної практики; А. Ярошенко здійснила комплексне дослідження актуальної проблеми підготовки соціальних працівників до гендерно чутливої практики у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників; О. Рассказова є авторкою інноваційного пілотного проекту «Гендерний відкритий університет: гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери», метою якого є забезпечення процесу гендерної просвіти працівників соціальної сфери, підвищення рівня гендерної грамотності та культури у професійному середовищі при наданні допомоги та підтримки вразливих верств населення територіальної громади.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ є теоретичне обґрунтування особливостей формування гендерної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Основними цілями оновлених глобальних стандартів, за твердженням його розробників, визначено: 1) забезпечення узгодженості у наданні освіти з соціальної роботи, з визнанням та поцінюванням водночас різноманітності, справедливості та інклюзивності; 2) забезпечення відповідності освіти із соціальної роботи цінностям та політиці професії, сформульованим МФСП та МАШСР; 3) підтримка та захист працівників, студентів та користувачів послуг, які беруть участь у навчальному процесі; 4) забезпечення того, щоб наступне покоління соціальних працівників мало доступ до якісного навчання, можливостей, які також включають знання про соціальну роботу, що впливають з досліджень, досвіду, політики та практики; 5) виховання духу співпраці та передання знань між різними школами соціальної роботи, а також між освітою, практикою та дослідженнями соціальної роботи; 6) підтримання шкіл соціальної роботи у тому, щоб вони стали успішними, добре забезпеченими ресурсами, інклюзивними середовищами викладання та навчання. Нові стандарти розроблені з урахуванням теоретичних підходів, які є ціннісно детермінованими: глобалізації та глобального трансферу знань; теоріях соціального розвитку та розвивальних підходах; концепції прав людини та соціальній справедливості; концепції сталого розвитку та екологічної справедливості (Семигіна, 2021).

Заклади вищої освіти стикаються з численними викликами, пов'язаними із формуванням гендерної компетентності у фахівців та забезпечення рівного доступу для здобуття освітніх і професійних кваліфікацій для хлопців і дівчат, для чоловіків і жінок, впровадженням гендерно-перетворювальних підходів (Ковальчук та ін., 2017). Зумовлено це, зокрема, широким розумінням гендерних

компетентностей фахівців. На сьогодні визначено такі компетентності фахівців, які складаються із знань, навичок (умінь) та цінностей:

- передбачено знати: базові основи гендерної теорії, міжнародні документи з утвердження гендерної рівності; національне законодавство щодо гендерної рівності, зміст, напрями та актуальні завдання державної політики щодо гендерної рівності; нормативно-правові акти із забезпечення гендерної рівності у сфері, в якій працює фахівець або фахівчиня; гендерні особливості роботи, що здійснюється в межах функціональних обов'язків; поняття гендерної інтеграції; гендерні ролі та стереотипи в сучасному українському суспільстві, їх вплив на роботу та реалізацію державної політики; зміни, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, пов'язані з утвердженням гендерної рівності; поняття гендерного балансу та шляхів його досягнення; особливості утвердження гендерної рівності в сфері діяльності; поняття та види гендерно зумовленого насильства; визначення вразливих груп для ризику потрапляння в ситуацію гендерно зумовленого насильства (ГЗН); шляхи реагування на факти ГЗН у роботі з колегами / колежанками та населенням; поняття, види та прояви гендерної дискримінації в суспільстві та шляхи реагування на неї; інструменти реалізації гендерної політики, зокрема гендерно дезагрегованої, гендерний аналіз, гендерно-правова експертиза;

- передбачено вміти: застосовувати положення міжнародного та національного законодавства з утвердження гендерної рівності у своїй щоденній роботі; аналізувати ситуацію з утвердження гендерної рівності у своїй сфері діяльності; визначати успіхи та проблеми в досягненні гендерної рівності у своїй сфері діяльності; інтегрувати ідеї гендерної рівності в усі напрями та види своєї професійної діяльності; визначати гендерні стереотипи та розвінчувати їх при виконанні своїх функціональних обов'язків; визначати види ГЗН та адекватно реагувати на такі випадки; звернутися по допомогу у випадках потрапляння в ситуацію ГЗН та дискримінації; надати допомогу особам, постраждалим від ГЗН та дискримінації, відповідно до своїх функціональних обов'язків; вести гендерно дезагреговану статистику та користуватися нею; використовувати інструменти реалізації гендерної політики; дотримуватися положень кодексу етичної поведінки, особливо в частині недопущення фактів сексуальних домагань, сексизму, гендерної дискримінації; бути гендерно чуйним / чуйною у ході виконання своєї професійної діяльності; уникати використання дискримінаційних суджень, практик та дискримінаційної мови;

- передбачено мати: цінності гендерної рівності, ненасильства; гендерну чуйність; неприйнятне ставлення до сексизму, ГЗН, гендерної дискримінації; розуміння власної відповідальності за утвердження гендерної рівності в українському суспільстві; готовність звернутися по допомогу у випадках потрапляння в ситуацію ГЗН чи гендерної дискримінації на роботі; готовність підтримати колег / колежанок, які постраждали від ГЗН чи гендерної дискримінації; толерантне ставлення до осіб, постраждалих від ГЗН чи гендерної дискримінації; позитивне ставлення до необхідності дотримання положень кодексу етичної поведінки (Ковальчук та ін., 2017).

Збірник матеріалів «Програми гендерних студій в українських університетах» (Програми гендерних студій в українських університетах, 2019),

виданий у 2019 році, представляє методичні матеріали освітніх програм трьох закладів освіти в Україні. Ці програми розроблялись у рамках проекту «Гендерні студії: Крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціями (GeSt)» за програмою ERASMUS+.

У *Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка* реалізувалася освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки (Освітні вимірювання. Гендерні студії: науковий аспект)» за освітнім рівнем «магістр». Мета програми полягає в тому, щоб забезпечити студентам набуття знань, умінь та розуміння, які відносяться до освітніх вимірювань, зокрема гендерних досліджень в освіті та соціально-поведінкових науках, що дасть їм можливість виконувати свою роботу самостійно. Також програма спрямована на те, щоб підготувати студентів до успішного засвоєння складніших програм для наукових дослідників та розробників, експертів в області комунікації, викладачів, наукових менеджерів у освітніх та соціальних структурах, у т.ч. в структурах, які виконують гендерні дослідження.

У *Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя* реалізується освітньо-професійна програма «Політологія. Гендерні студії». Концепція базується на стандартах спеціальності 052 Політологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Мета програми сформульована наступним чином: «Забезпечити студентам здобуття знань, умінь та розуміння, що відносяться до політології, що дасть їм можливість виконувати свою роботу самостійно. Підготувати їх до успішного засвоєння складніших програм для наукових дослідників та розробників, експертів в області політології, викладачів, наукових фахівців у аналітичних структурах. Надати студентам обширну інформацію з політології з акцентом на критичному мисленні та практичних навичках дослідження, розвитком компетентностей, необхідних для комунікації, кооперації та поширення інформації».

У *Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника* розроблена концепція магістерської освітньо-професійної програми «Психологія. Соціальна психологія. Гендерні студії». Вона базується на стандартах спеціальності 053 «Психологія» (галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки). Програма передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців у галузі психології, що володіють фундаментальними знаннями з психології, методології наукових досліджень у психології, методики викладання психології, закономірностей функціонування психічних процесів і явищ, що дозволить вирішувати психологічні проблеми особистості і групи; консультативна підтримка у виконанні оригінальних наукових досліджень, що спрямовані на отримання нових наукових знань з урахуванням гендерних підходів (Програми гендерних студій в українських університетах, 2019).

Дещо інший підхід бачимо у *Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*, де реалізується освітньо-наукова програма «Гендерні студії (програма з можливістю подвійного дипломування з Лундським університетом, Швеція)» за освітнім рівнем «магістр» за спеціальністю «054 Соціологія». Програма ставить собі за мету підготовку фахівців соціології із спеціалізацією у гендерних студіях, які здатні розв'язувати складні задачі та проблеми дослідницького та / або інноваційного характеру, володіють фундаментальними

знаннями та практичними навичками проведення соціологічних досліджень, зокрема, з гендерної проблематики; а також гендерної експертизи проєктів та програм (ОП «Гендерні студії». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023).

Наразі аналіз вітчизняних освітніх програм дає змогу встановити, що гендерний компонент присутній в освітніх програмах з різних спеціальностей. Це обумовлено й традиціями ЗВО, діяльністю наукових шкіл з відповідних спеціальностей, професійними інтересами науково-педагогічних працівників, реалізацією проєктної діяльності тощо. Ці освітні програми переважно зосереджені на питаннях протидії гендерній нерівності на суспільному рівні.

Заслуговує на увагу міркування українських вчених на чолі з О. Кікінеджи: «В умовах повномасштабної війни росії проти України актуалізується проблема забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини та соціальної справедливості, що передбачає переосмислення феномену гендеру як комплексного індикатора демократичності у системогенезі освітньо-професійної підготовки молодого покоління, активізації його громадянської позиції у відстоюванні української державності та національної ідентичності... Сьогодні якісна підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій залежить від вивчення ними гендерної теорії, набуття гендерних компетенцій та компетентностей, що релевантно державній політиці гендерного мейнстрімінгу (gender mainstreaming policy) держав ЄС як системної стратегії створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства» (Кравець, Кікінежди, Василькевич, 2023, 45).

Дослідження в області гендерної рівності та соціальної роботи (Семигіна, Романова, Левченко, 2008; Ярошенко, Семигіна, 2022; Dvoriak, Karagodina, Semigina, 2022) свідчать про те, що хоча існують специфічні дисципліни, які вже включають аспекти протидії дискримінації та насильству над жінками, вони потребують оновлення та адаптації до сучасних викликів. Соціальні працівники повинні також активно вивчати гендерні теорії та сучасні тенденції в галузі гендерної рівності. Важливо враховувати поточні ідеї та пропозиції глобальних і вітчизняних суб'єктів гендерної політики, оскільки це допоможе забезпечити ефективну підготовку соціальних працівників, спрямовану на подолання гендерних нерівностей та підтримку рівних можливостей для усіх груп населення.

Заклади освіти мають активно вивчати та оцінювати результати своєї роботи з підготовки соціальних працівників в гендерному контексті, щоб постійно вдосконалювати свої підходи.

Враховуючи вимоги стандарту вищої освіти за спеціальністю «231 Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОНУ № 557 від 24.04.2019 р.) інтегральною компетентністю є: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Серед загальних компетентностей можемо виокремити:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Серед спеціальних компетентностей вирізняються:

СК 16. Здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи.

Перелік програмних результатів навчання містить наступні:

ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.

Стандарт вищої освіти за спеціальністю «231 Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ МОНУ № 556 від 24.04.2019 р.) інтегральною компетентністю має: Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог

Серед загальних компетентностей відсутні, що чітко формулюють тематику гендерної рівності.

Водночас, серед спеціальних варто відзначити ФК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства; а також програмних результатів навчання: ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи; ПРН 17. Самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з широким колом людей, представниками різних спільнот і організацій, аргументувати, переконувати, вести конструктивні переговори, результативні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок.

Здійснивши аналіз стандарту вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (наказ МОНУ № 1495 від 30.12.2021 р.), встановлено інтегральну компетентність: Здатність розв'язувати комплексні проблеми у сфері соціальної роботи, здійснювати власні наукові дослідження, результати яких мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення; застосовувати сучасні методології наукової та науково-педагогічної діяльності.

Разом з тим, на рівні загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання відсутні прямолінійні визначення, що стосуються формування гендерної компетентності.

Враховуючи вимоги професійного стандарту вищої освіти зі спеціальності «231 Соціальна робота» за усіма рівнями вищої освіти, можна узагальнити про необхідність при підготовці фахівців формувати відповідні компетентності та вміння, що стосуються дотримання принципів гендерної рівності у сфері соціального захисту. Ці вимоги мають бути відображені у змісті освітніх програм, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» (2014), освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма - єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій) (Закон України «Про вищу освіту», 2023).

Здійсимо аналіз освітньо-професійних та освітньо-наукових програм зі спеціальності «231 Соціальна робота» на предмет змісту, специфіки щодо підготовки фахівців до готовності виконувати обов'язки з врахуванням вимог гендерної рівності.

Вибірку становлять освітні програми зі спеціальності 231 «Соціальна робота» усіх рівнів закладів вищої освіти України (табл. 1):

Таблиця 1: Освітні програми зі спеціальності 231 «Соціальна робота» усіх рівнів закладів вищої освіти України

Назва ЗВО	Назва ОП	Освітній рівень	Наявність ЗК, ФК, ПРН за гендерною тематикою
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ФК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	Соціальна робота	магістр	ФК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	Соціальна робота	Освітньо-науковий рівень «доктор філософії»	СК06. Здатність проводити міждисциплінарні дослідження з соціальної роботи з урахуванням галузевого контексту, історико-регіональних особливостей, досвіду наукових шкіл університету. РН09. Проводити міждисциплінарні дослідження з соціальної роботи з урахуванням галузевого

			контексту, історико-регіональних особливостей, досвіду наукових шкіл університету
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка	Соціальна робота	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і (ЗК) обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ФК 4. Здатність до аналізу соціальнопсихологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади.
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка	Соціальна робота	Освітньо-науковий рівень «доктор філософії»	ІК. Здатність розв'язувати комплексні проблеми у сфері соціальної роботи, здійснювати власні наукові дослідження, результати яких мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення; застосовувати сучасні методології наукової та науково-педагогічної діяльності. ЗК1. Здатність розв'язувати комплексні проблеми на основі системного наукового світогляду, загального культурного кругозору та дотримання принципів професійної етики й академічної доброчесності. РН4. Застосовувати концепції, історичні надбання та сучасні теоретичні і методологічні досягнення у сфері соціальної роботи.
Національний університет «Львівська політехніка»	Соціальна робота	бакалавр	Програмні результати навчання: здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.
Національний університет «Львівська політехніка»	Соціальна робота	магістр	Програмні результати навчання: 10. Аналізувати соціальний та індивідуальний контекст проблем особи, сім'ї, соціальної групи, громади, формулювати мету і завдання соціальної роботи, планувати втручання в складних і непередбачуваних обставинах відповідно до цінностей соціальної роботи.
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича	Соціальна робота	бакалавр	ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського(вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод

			людини і громадянина в Україні. ФК 4. Здатність до аналізу соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади.
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича	Соціальна робота	магістр	ФК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПРН 10. Аналізувати соціальний та індивідуальний контекст проблем особи, сім'ї, соціальної групи, громади, формулювати мету і завдання соціальної роботи, планувати втручання в складних і непередбачуваних обставинах відповідно до цінностей соціальної роботи ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи
Волинський національний університет імені Лесі Українки	Соціальна робота. Соціальна педагогіка	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ФК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Хмельницький національний університет	Соціальна робота. Соціальна педагогіка	магістр	ФК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативноправового забезпечення соціальної роботи.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Соціальна робота (2022 р.)	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод

			людини і громадянина в Україні. ФК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізнати вплив стереотипів та упереджень.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Соціальна робота (2022 р.)	магістр	ФК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПР 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Соціальна робота (2022 р.)	Освітньо-науковий рівень «доктор філософії»	ЗК 01. Здатність розв'язувати комплексні проблеми на основі системного наукового світогляду, загального культурного кругозору та дотримання принципів професійної етики й академічної доброчесності
Житомирський державний університет імені Івана Франка	Соціальна робота	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. СК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізнати вплив стереотипів та упереджень.
Житомирський державний університет імені Івана Франка	Соціальна робота. Соціальна педагогіка.	магістр	СК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПР 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Харківський національний педагогічний	Соціальна педагогіка	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного,

університет імені Г. Сковороди			демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. СК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. ПРН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди	Соціальна педагогіка	магістр	СК 12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПРН 12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Запорізький національний університет	Соціальна педагогіка	бакалавр	ЗК-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. СК-11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. РН21 Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Запорізький національний університет	Соціальна робота	бакалавр	ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. СК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. РН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Запорізький	Соціальна	магістр	СК-12. Здатність до критичного оцінювання

національний університет	педагогіка		соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ПРН12. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Запорізький національний університет	Соціальна робота (2022 р.)	магістр	РН12 Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.
Національний університет «Одеська політехніка»	Соціальна робота	бакалавр	Загальні компетентності: здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина в Україні. Спеціальні компетентності: здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей. Програмні результати навчання: демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.
Національний університет «Одеська політехніка»	Соціальна робота	магістр	Фахові компетентності: Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. Програмні результати навчання: Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.

Вивчення змісту освітніх програм, за якими здійснюється підготовка фахівців зі спеціальності 231 Соціальна робота, дозволило з'ясувати, що більшість враховують вимоги державних стандартів на предмет формування компетентностей з дотримання прав людини та протидії дискримінації. Водночас доцільно доповнювати фаховими компетентностями і програмними результатами навчання з дотримання принципу гендерної рівності тощо.

Сучасна підготовка соціальних працівників з формуванням гендерної компетентності забезпечується наявністю і функціонуванням науково-практичних структурних підрозділів ЗВО на кшталт центрів гендерної освіти. Вони

виступають осередками з проведення наукових досліджень з пошуку ефективних шляхів гендерної освіти, базами практичної підготовки майбутніх фахівців з апробації засвоєних теоретичних знань, майданчиками інформаційно-просвітницької кампанії з гендерної освіти як серед учасників освітнього процесу, так і жителів громади.

В УДПУ імені Павла Тичини створено і діє Гендерний центр, який увійшов до Всеукраїнського осередку центрів гендерної освіти України. Змістовним виступає напрям науково-дослідницької діяльності, що передбачає проведення ґрунтовних розвідок за гендерною проблематикою із залученням учнівської та студентської молоді. В УДПУ імені Павла Тичини реалізуються освітньо-наукова програма за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти зі спеціальності «231 Соціальна робота». За другим рівнем вищої освіти «магістр» зі спеціальності «231 Соціальна робота» виконані випускні кваліфікаційні роботи.

Водночас реалізовується освітній та науково-дослідницький проєкт «Жінки в історії соціальної роботи» - вийшло 3 томи. У 2023 р. – «Персоналії в історії професійної соціальної роботи»

Співробітники центру стали учасниками Комісії ООН зі становища жінок (65 сесія) Нью-Йорк, США (2021). Тема заходу «Підтримка сільських громад через Civic Tech за часів коронавірусу». Організатор: Національна Рада Жінок України. Модератором заходу була Катерина Левченко, Урядовий уповноважений з питань політики гендерної рівності, Україна, заступник голови Комісії з питань гендерної рівності Ради Європи.

З метою створення інклюзивного і безбар'єрного освітнього середовища в умовах закладу вищої освіти Гендерний центр ініціював розробку двох гендерних паспортів:

1) «Гендерного паспорта УДПУ імені Павла Тичини», який містить об'єктивну інформацію про гендерну ситуацію в університеті, відображає просвітницьку роботу, яку проводить ГЦ УДПУ імені Павла Тичини, окреслює перспективні напрямки дослідження в цій сфері та надає рекомендації для подальшого впровадження принципів гендерної рівності та справедливості в освітнє середовище. Гендерна ситуація в університеті висвітлена за такими показниками: склад науково-педагогічних працівників, адміністрації університету, вченої ради університету, корпусу деканів, розподіл контингенту здобувачів вищої освіти за гендерною ознакою на факультетах та в інституті.

2) «Гендерного паспорта факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини», який містить об'єктивну інформацію про гендерну ситуацію факультету, відображає просвітницьку роботу, яку проводить ГЦ УДПУ імені Павла Тичини, окреслює перспективні напрямки дослідження в цій сфері та надає рекомендації для подальшого впровадження принципів гендерної рівності та справедливості в освітнє середовище факультету. Паспорт надає статистичну інформацію про діяльність факультету за такими показниками: склад науково-педагогічних працівників факультету; адміністрації факультету; склад вченої ради факультету; Ради роботодавців факультету; гарантів освітніх програм; кураторів академічних груп; розподіл хлопців і дівчат серед здобувачів вищої освіти за освітніми рівнями «молодший бакалавр», «бакалавр», «магістр», а також за третім (освітньо-науковим) рівнем «доктор філософії» тощо.

Серед завдань діяльності центру виокремлюється необхідність підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності «231 Соціальна робота» до здійснення професійної діяльності з дотриманням прав людини та принципу гендерної рівності, формування компетентностей з профілактики і протидії явища дискримінації за ознакою статті.

Заслугує на увагу, розроблений А. Войтовською спецкурс «Гендерна соціалізація». Поряд з цим здійснюється гендерна просвіта, яка включає в себе просвітницькі заходи, розповсюдження та популяризацію гендерних знань та гендерної культури, стимулювання гендерної самоосвіти шляхом реалізації неформальної освіти.

Ініціативна група Гендерного центру є переможцем проєктних заявок від громад щодо втілення пілотних ініціатив із запобігання домашньому насильству. Мета проєкту: формування поняття такої важливої соціальної категорії як «гендер»; виховання засад гендерної рівності та поваги до прав і свобод кожної статі; з'ясування стереотипів, які існують стосовно жіночої та чоловічої статі; надання членам громади необхідних практичних знань та навичок щодо того, як можна запобігти та протидіяти домашньому насильству. Проєкт реалізовувався у межах співпраці UNFPA та ГО «Інноваційні соціальні рішення» за підтримки Бюро гуманітарної допомоги USAID.

Працівники центру взяли участь у проєкті Вчимося себе захищати: готуємо Амбасадорок змін» за підтримки фонду «Абіліс» (Фінляндія) (2023). Метою проєкту є підвищення рівня компетентності жінок і дівчат з інвалідністю щодо шляхів посилення їх психо-фізичної стійкості і формування культури безпеки в особистому житті та соціумі через створення інституту Амбасадорок європейських змін – потужної і впливової групи експертток, здатних змінювати стиль життя, як свій власний, так і свого оточення.

Зазначимо, що 27-29 червня 2023 року відбувся Національний EdCamp ВОЛЯ-2023 «Передпереможна сила для післяпереможних планів». Мета заходу: ознайомлення з науково-педагогічними засадами запровадження міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН); результатами та перспективами розвитку соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Україні; концепцією та очікуваними результатами реалізації проєкту «Державна платформа підтримки учнівства «ПОВІР»», спрямованого на подолання освітніх втрат і розривів, формування та розвитку навичок стійкості й благополуччя, впевненості учнівства у своїх силах у контексті концепту «student agency»; національним онлайн-курсом #освітабездискримінації; отримання нових знань щодо міжнародного досвіду подолання викликів в освіті та суспільстві під час війн та криз; розроблення ціннісно-обґрунтованих планів розвитку Нової української школи у воєнні і повоєнні часи за 8-ма стратегічними напрямками.

На цій національній події відбулося Підписання меморандуму між EdCamp Ukraine та Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини про створення дорожньої карти впровадження соціально-емоційних навичок в освіті України. Гендерний центр є виконавцем завдань Меморандуму. Відповідно оновлено Положення про його діяльність.

Традиційним є активна участь у Всеукраїнській акції «16 днів проти насилля». В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини відбулася

інформаційна сесія з елементами тренінгу на тему «Запобігання та протидія гендерно зумовленому насильству в умовах війни». Серед учасників – студентська молодь та громадські активісти з числа внутрішньо переміщених осіб та приймаючої громади. Під час заходу було розглянуто поняття «гендерно зумовленого насильства», розкрито його типи та прояви в Україні і світі, проаналізовано небезпеку зростання насильства в умовах війни. Виконуючи практичні завдання, майбутні психологи та соціальні працівники навчилися ідентифікувати ситуації, що містять ознаки насильства, ознайомилися з керівними гуманітарними принципами надання допомоги постраждалим, склали «дорожню карту» та поради для виходу з ситуації гендерно зумовленого насильства. Найбільший інтерес викликало питання «Як ефективно взаємодіяти з поліцією?» та практичні психологічні вправи. Захід організовано та проведено фахівцями ГО «Десяте квітня» Наталією Байдюк та Наталією Цимбал в рамках проекту «Захист внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від конфлікту осіб та розширення можливостей спільнот», що впроваджується за підтримки Агенства ООН у справах біженців УВКБ ООН.

З робочим візитом в Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини на факультет соціальної та психологічної освіти завітала Байдюк Наталія Василівна – радниця голови з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків в Черкаській області.

Взято участь у Всеукраїнському проекті «Каталог кращих практик і проектів організації неформальної освіти» - виданні, спрямованого на поширення ідей неформального навчання молоді, обмін досвідом додаткової соціальної освіти, можливість популяризувати неформальні форми навчання як основу розвитку громадянського суспільства в Україні.

У 2022 р. схвалено *Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року* та затверджено операційний план заходів на 2022–2024 роки з її реалізації. Метою цієї Стратегії є забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації у сфері освіти, для всіх учасниць / учасників освітнього процесу, на всіх рівнях освіти шляхом запровадження змін у структурно-організаційному та змістовно-процесуальному аспекті.

Розроблено Стратегію гендерної рівності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2023-2030). Мета Стратегії – визначення шляхів забезпечення гендерної рівності та запобігання дискримінації за гендерною ознакою в усіх сегментах університетського простору.

У 2023 р. підготовлено проектну заявку для участі у конкурсі держбюджетних розробок Міністерства освіти і науки України. Тема проекту «Соціально-психологічна реабілітація комбатантів з посттравматичним стресовим розладом методом каністерапії та членів їхніх сімей». Молодими вченими: Гендерні аспекти реабілітації військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід зазначити, що впровадження професійної діяльності в соціальній сфері на засадах гендерної культури є вимогою часу. Підготовка соціальних працівників вимагає широкоаспектного навчання. Здійснене дослідження репрезентує професійне бачення того, як має розвиватися соціальна

робота та освіта в сфері гендеру, яких компетентностей потребують соціальні працівники і що мають зробити освітні програми задля забезпечення належної кваліфікації своїх випускників. Сформуванню компетентності у майбутніх соціальних працівників щодо питань гендеру можна через запровадження наскрізного підходу до освітнього процесу, важливе місце в якому належить спеціалізованим навчальним дисциплінам та неформальній освіті, які розкривають прикладні аспекти гендерної рівності.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перспективними завданнями є обґрунтування рекомендацій з введення освітніх компонентів з гендерної тематики на основі аналізу освітніх програм «Соціальна робота»; необхідність проведення опитувань серед стейкхолдерів освітніх програм «Соціальна робота» щодо формулювання конкретних компетентностей з гендерної проблематики, які важливо формувати у випускників.

ЛІТЕРАТУРА

Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 05.01.2024).

Кравець, В., Кікінежді, О., Василькевич, Я. Формування гендерно справедливої середовища у закладах освіти України: євроінтеграційний контекст. Науковий інформаційний журнал проблеми вищої освіти «Новий колеґіум». №1-2 2023 (110). С. 15-24.

Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. За заг.ред. Ковальчук Л.Г., Левченко К.Б., Київ, 2017. 172 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/3/386408.pdf> (дата звернення: 05.06.2023)

Магістратура. ОП «Гендерні студії». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. URL: <https://sociology.knu.ua/uk/magistratura-op-genderni-studiyi> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Волинського національного університету імені Лесі Українки. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/hromadske-obhovorennya> (дата звернення: 25.12.2023).

Освітні програми Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/op/department/0/> (дата звернення: 25.12.2023).

Освітні програми Запорізького національного університету. URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/pk/4362/bakalavr> (дата звернення: 25.12.2023).

Освітні програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://psy.knu.ua/study/e-programs> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Національного університету «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/osvita/pro-osvitni-programy> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Національного університету «Одеська політехніка». URL: <https://op.edu.ua/education/programs/bac-231-0> (дата звернення: 25.12.2023).

Освітні програми Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. URL: <https://tnpu.edu.ua/fakultet-pedagog-ki-psikholog-.php> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/kafedra-sotsial-noi-pedahohiky-sotsia/> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. URL: <https://www.education.ua/universities/418/> (дата звернення: 25.12.2023).

Освітні програми Хмельницького національного університету. URL: <https://khmnu.edu.ua/op/> (дата звернення: 10.01.2024).

Освітні програми Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича. URL: <https://www.chnu.edu.ua/navchannia/posluhy-dlia-zdobuttia-osvity/osvitni-prohramy/> (дата звернення: 10.01.2024).

Програми гендерних студій в українських університетах. За ред. О.Л. Зінюк. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». ІваноФранківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», 2019. 788 с.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.01.2024)

Семигіна, Т.В., Романова, Н.Ф., Левченко, В.М. (2008). Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. № 4. С. 70-84.

Семигіна, Т. Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи URL: https://www.researchgate.net/publication/348826393_GLOBALNI_STANDARTI_PIDGOTOVKI_KI_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_AK_IDEALISTICNE_BACENNA_ROZVITKU_OSVITI_I_Z_SOCIALNOI_ROBOTI (дата звернення: 05.01.2024).

Ярошенко, А., Семигіна, Т. (2022). *Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику* [Монографія]. Даллас: Primedia e-Launch LLC. 215 с.

Dvoriak, S., Karagodina, O., Semigina, T. (2020). Gender competences of social work students: do we need a transformative approach? *Social Work and Education*. Vol. 7 (3). P. 279-288.

FORMATION OF GENDER COMPETENCE IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS

Oksana KRAVCHENKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; okskravchenko@ukr.net

Alla VOITOVSKA, PhD, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; alla.voytovskaya@gmail.com

Abstract. *The article highlights the need to develop gender competence in future social work professionals and the use of an integrated approach in this field. The study aims to theoretically substantiate the peculiarities of gender competence formation in future social workers. The implementing possibilities for the Strategy of Gender Equality in Education until 2030 have been identified. The availability of gender studies in institutions of higher education has been analyzed. It is stated that domestic training programmes have the gender component included in curricula of various specialities.*

The studies in the field of gender equality and social work demonstrate that although there are specific disciplines that include aspects of preventing discrimination and violence against women, they need updating and adapting to modern challenges.

The article analyses training and scientific programmes in the speciality "231 Social Work" in terms of content and specifics of preparing specialists to perform their duties taking into account the requirements of gender equality. It has been found that most of them are based on the requirements of state standards for the formation of competencies in human rights and anti-discrimination.

It is emphasized that Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University has established Gender Centre that is a member of the All-Ukrainian Centre for Gender Education in Ukraine. Training future specialists in the specialty "231 Social Work", forming their ability to carry out professional activities in compliance with human rights and the principle of gender equality, and developing competencies in preventing and combating gender discrimination are among the Centre's main tasks.

The author substantiates the need to form gender competence in future social workers by including a gender approach in the educational process as specialised disciplines revealing applied aspects of gender equality and participation in non-formal education play an important role there.

Key words: *gender competence; social work specialist; professional activity; gender equality; institution of higher education.*

References

Law of Ukraine "On Higher Education". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (date of application: 05.01.2024). [in Ukrainian].

Kravets, V., Kikinezhd, O., Vasylykevich, Ya. Formation of a gender-just environment in educational institutions of Ukraine: European integration context. Scientific information journal

of the problems of higher education "New Collegium". № 1-2. 2023 (110). P. 15-24. [in Ukrainian].

Women. Peace. Security: An informational and educational guide on gender aspects of conflicts for social workers. According to general ed. Kovalchuk L.G., Levchenko K.B., Kyiv, 2017. 172 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/3/386408.pdf> (access date: 06/05/2023). [in Ukrainian].

Magistracy. OP "Gender Studies". Kyiv National University named after Taras Shevchenko, 2023. URL: <https://sociology.knu.ua/uk/magistratura-op-genderni-studiyi> (date of application: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs of Lesya Ukrainka Volyn National University. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/hromadske-obhovennya> (access date: 12/25/2023). [in Ukrainian].

Educational programs of Zhytomyr Ivan Franko State University. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/op/department/0/> (date of application: 12/25/2023).

Educational programs of the Zaporizhia National University. URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/pk/4362/bakalavr> (access date: 12/25/2023). [in Ukrainian].

Educational programs of Taras Shevchenko Kyiv National University. URL: <https://psy.knu.ua/study/e-programs> (access date: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs of the Lviv Polytechnic National University. URL: <https://lpnu.ua/osvita/pro-osvitni-programy> (date of application: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs of the National University "Odesa Polytechnic". URL: <https://op.edu.ua/education/programs/bac-231-0> (date of application: 12/25/2023). [in Ukrainian].

Educational programs of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk. URL: <https://tnpu.edu.ua/fakultet-pedagog-ki-psiholog-.php> (date of application: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/kafedra-sotsial-noi-pedahohiky-sotsia/> (date of application: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs of Kharkiv National Pedagogical University named after H. Skovoroda. URL: <https://www.education.ua/universities/418/> (date of application: 12/25/2023).

Educational programs of the Khmelnytskyi National University. URL: <https://khnmu.edu.ua/op/> (date of application: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Educational programs Chernivtsi National University named after Y. Fedkovich. URL: <https://www.chnu.edu.ua/navchannia/posluhy-dlia-zdobuttia-osvity/osvitni-prohramy/> (access date: 10.01.2024). [in Ukrainian].

Gender studies programs in Ukrainian universities. Under the editorship O.L. Zinyuk DVNZ "Prykarpattia National University named after V. Stefanyka". Ivano-Frankivsk: State Educational Institution "Prycarpathian National University named after V. Stefanyka", 2019. 788 p. [in Ukrainian].

Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (date of application: 05.01.2024). [in Ukrainian].

Semigina, T.V., Romanova, N.F., Levchenko, V.M. (2008). Study of the domestic practice of providing services to victims of domestic violence. Social work in Ukraine: theory and practice. No. 4. P. 70-84. [in Ukrainian].

Semigina, T. Global standards for the training of social workers as an idealistic vision of the development of social work education URL: https://www.researchgate.net/publication/348826393_GLOBALNI_STANDARTI_PIDGOTOV_KI_SOCIALNIH_PRACIVNIKIV_AK_IDEALISTICNE_BACENNA_ROZVITKU_OSVITI_I_Z_SOCIALNOI_ROBOTI (access date: 01.05.2024). [in Ukrainian].

Yaroshenko, A., Semigina, T. (2022). Gender Competence in Social Work: How to Invest Feminist Perspectives in Gender Transformative Practice [Monograph]. Dallas: Primedia e-Launch LLC. 215 p. [in Ukrainian].

Dvoriak S., Karagodina O., Semigina T. (2020). Gender competences of social work students: do we need a transformative approach? Social Work and Education.. Vol. 7 (3). [in Ukrainian].

Article history:

Received: October 27, 2023

1st Revision: November 17, 2023

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 316.77:159.922.76(045)

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.5

Тетяна СУМЕНКО

аспірантка Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія Харківської обласної ради, музичний керівник вищої категорії, організатор КДД Комунального закладу «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь», Україна;
mississumenko@gmail.com

ORCID. ID: <https://0000-0003-2485-5989>

Статус статті:

Отримано: жовень 29, 2023

1-ше рецензування: листопад 19, 2023

Прийнято: березень 30, 2024

Суменко, Т., (2024). Формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку: реалізація «інтегрованого соціально-мистецького курсу «MY WORLD» в межах національної платформи EDWEY. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 62-74. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.5

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ: РЕАЛІЗАЦІЯ «ІНТЕГРОВАНОГО СОЦІАЛЬНО- МИСТЕЦЬКОГО КУРСУ «MY WORLD» В МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЛАТФОРМИ EDWEY

Анотація. Стаття присвячена темі формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку (РАС, РДУГ, ДЦП, інтелектуальна недостатність, синдром Дауна, дитяча шизофренія) та підвищенню рівня професійної, інклюзивної компетентності фахівців, соціальних вихователів реабілітаційних центрів та інших спеціальних установ, що працюють із зазначеною категорією підопічних. Висвітлено ряд законодавчих документів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, означено безкоштовні українські навчальні платформи для представників освітянського кола (EdWey, EdEra, Prometheus, WiseCow, Українська команда Google, EduHub, Coursera, ПостНаука). На основі аналізу навчального контенту із зазначених освітніх платформ представлено основні напрями, тематику навчальних програм курсів підвищення кваліфікації, що розкривають аспекти інклюзивної практики, особливості інклюзивного навчання, практико-орієнтовані підходи у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, у тому числі в умовах воєнного часу. Висвітлено навчальні курси для батьків та представників дітей з особливостями розвитку, що сприяють підвищенню інклюзивної компетентності, розкривають можливості для розширення корекційно-значущих знань, умінь, навичок необхідних для коректної та ефективної діяльності з дітьми з особливостями розвитку. Окреслено дефіцит курсів підвищення кваліфікації для соціальних працівників та фахівців, що працюють із дітьми зі складними порушеннями розвитку. Розкрито зміст авторського «Інтегрованого соціально-мистецького курсу “My world” для дітей зі складними порушеннями розвитку» як можливості підвищення кваліфікації педагогічних та соціальних працівників в межах Національної платформи Edwey, висвітлені результати навчання слухачів / чок за період навчання.

Ключові слова: соціальна компетентність; діти зі складними порушеннями розвитку; складні порушення розвитку; освітні платформи; курси підвищення кваліфікації; «Інтегрований соціально-мистецький курс “My world”».

ВСТУП

Соціальний досвід дитини зі складними порушеннями розвитку є результатом сформованої соціальної компетентності. Отримані соціальні знання та уміння передбачають генералізацію засвоєних соціальних навичок необхідних для ініціації і встановлення соціальної взаємодії дітей із зазначеної категорії в межах соціального простору. Сформована соціальна компетентність, як важливий механізм адаптації та соціалізації дітей зі складними порушеннями розвитку сприяє засвоєнню соціальних знань, норм поведінки, власних прав та обов'язків, розумінню дій у «моменті» і перспективі, накопиченню алгоритмів взаємодії, вибору оптимальних поведінкових стратегій та вирішенню власних проблем у побутовому житті.

Діти зі складними порушеннями розвитку (далі СПР) мають численні соціальні дефіцити, тож досить часто почуваються ізольованими від одноліток. Фахівці із соціальної роботи, корекційні педагоги, вихователі та батьки можуть сприяти формуванню соціальної компетентності дітей зі СПР як в межах реабілітаційних установ так і у домашньому просторі, аби підготувати їх до самостійного життя, надати більше можливостей для спілкування та комунікації поза домом.

У нашому стереотипному суспільстві трапляється чимало випадків, коли батьки дитини із складними порушеннями розвитку вимушені долати численні перепони на шляху до її соціалізації. Психологічний процес прийняття діагнозу дитини, а у подальшому відсутність інклюзивної компетентності, фінансових можливостей, часто є причиною затяжної соціальної дезаптації родини, що вже у ранньому дитинстві зменшує шанси дитини на компенсацію соціально-комунікаційних дефіцитів, її гармонійний розвиток.

Фахівці, що працюють з дітьми зі складними порушеннями розвитку (РАС, РДУГ, ДЦП, інтелектуальна недостатність, синдром Дауна) в реабілітаційних установах розуміють важливість означеної проблеми та у своїй практичній діяльності намагаються створювати максимально ефективне середовище для формування соціальної компетентності вихованців без існуючої корекційно-розвиткової програми рекомендованою МОН для дітей зі СПР, керуючись власним професійним баченням та стратегіями взаємодії з такою дитиною. Проте, слід виокремити і той факт, що для фахівців практиків, які працюють з цією категорією дітей на сьогоднішній день існує досить незначна кількість навчальних програм ініційованих МОН за якими вони могли б отримувати нові практико-орієнтовні інструменти для професійної діяльності, створювати власні корекційно-освітні продукти та впроваджувати їх у свою роботу задля підвищення ефективності окреслених задач.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Система соціальної роботи в межах реабілітаційних установ для дітей зі складними порушеннями розвитку потребує значної модернізації. Ключовою тезою процесу модернізації є можливість навчання фахівців реабілітаційних закладів, підвищення рівня професійної, інклюзивної компетентності та опанування новими науково-методичними кейсами, практико-орієнтованим інструментарієм по роботі з дітьми зі складними порушеннями розвитку.

Закон України «Про освіту» (від 5 вересня 2017р.) запровадив «нову систему підвищення кваліфікації, що передбачає збільшення та розширення перспектив для

освітянської спільноти, вдосконалення педагогічної майстерності і професійного зростання впродовж життя» («Про освіту», 2017). Проведене дослідження МОН та інститутами громадського суспільства, у якому взяло участь 8427 освітян, засвідчило необхідність реформування системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників та збільшення кількості навчальних годин, що за думкою респондентів слугуватимуть «інвестицією у професійний розвиток» (Елькін та ін., 2019).

Постанова КМУ № 800 (від 21 серпня 2019р.) «визначає чіткі процедури, види, форми, обсяг, умови науково-педагогічних, педагогічних працівників закладів освіти і установ усіх форм власності. За даним нормативно-правовим документом, суб'єктами підвищення кваліфікації можуть бути як заклади освіти так і юридичні або фізичні особи, у тому числі фізичні особи - підприємці, що впроваджують освітню діяльність у сфері підвищення кваліфікації педагогічних та/або науково-педагогічних працівників. Педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію у різних суб'єктів підвищення кваліфікації» («Деякі питання педагогічних і науково педагогічних працівників», 2019).

На сьогоднішній день, в межах інтернет простору, освітянською спільнотою та фахівцями соціальної роботи використовуються для навчання наступні безкоштовні освітні платформи: Prometheus, EdEra, WiseCow, Українська команда Google, EduHub, Edwey, Coursera, ПостНаука та інші.

Метою курсів підвищення кваліфікації для педагогічних працівників та фахівців соціальної сфери є вдосконалення, розширення професійних знань і компетенцій, формування теоретичної, методологічної бази, умінь та навичок використання новітніх технологій, орієнтування у нормативно-правовій базі та системне навчання, необхідне для коректної і ефективної діяльності в межах своїх професійних компетенцій.

Теоретичний аналіз існуючих курсів на вищезазначених освітніх платформах показав, що у переважній більшості навчальні програми курсів підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють з дітьми зі складними порушеннями розвитку розроблені за напрямом «Інклюзивне навчання».

Курс «Інклюзивне навчання. Підготовка до роботи асистента учня (дитини) в закладах освіти» на платформі Edwey «розкриває аспекти супроводу дитини із особливими освітніми потребами в закладах освіти з метою створення комфортного та безпечного інклюзивного середовища, основні функції, права та обов'язки асистента дитини з ООП» («Edwey», 2023).

Освітній курс «Інклюзивна освіта: теорія та практика організації інклюзивного навчання і недискримінаційного середовища в закладах освіти у воєнні і повоєнні часи», впроваджується громадською організацією «ЕдКемп Україна» знайомить учасників та учасниць курсу з базовими засадами СЕП-підходу, нормативно-правовою базою з інклюзивної освіти, практичними рекомендаціями по роботі з дітьми з ООП («Edwey», 2023).

Онлайн-курс «Раннє втручання» на платформі Ed-era містить ґрунтовні та цікаві відео лекції із зазначеної тематики та буде корисний як для батьків дітей із особливостями розвитку так і для фахівців, що працюють із дітьми з порушеннями розвитку («Ed-era», 2020).

Авторський курс Жани Домбровської «Рухові активності для дітей з ООП» на платформі «На Урок» надає практичні інструменти для дітей із зазначеної категорії в умовах війни під час перебування в укриттях («На Урок», 2023).

Тренінг «Моя дитина виняткова», що розміщений на національній платформі Edway та реалізується СПК «Центр Персонального Розвитку у Вроцлаві» спрямований на розвиток батьківської компетентності та вибудовуванню добрих взаємовідносин у родинному середовищі. Навички з догляду, виховання дозволять батькам успішно взаємодіяти з дітьми та підвищити рівень батьківської компетентності (Edway, 2023).

Цікавий курс «Робота з дітьми з особливими освітніми потребами: ефективна інклюзія» надає низку важливих інструментів від педагогів практиків, фахівців соціальної роботи для організації роботи з дітьми ОПІ у воєнний час («На Урок», 2023).

Навчальні курси, що висвітлюють тему формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку на перелічених платформах не представлені, що у свою чергу, обумовлено складністю діагнозів таких дітей, стереотипною думкою суспільства, що діти зі СПР є «аномальними» та не піддаються навчанню, та досить малою численністю фахівців-практиків, що працюють з дітьми зі СПР і замагаються розробкою навчально-методичного контенту для курсів підвищення кваліфікації освітян та фахівців соціальної сфери, що розміщені на вищевказаних освітніх платформах.

Наукова проблема формування соціальної компетентності дітей зі СПР є досить затребуваною, але означені траєкторії щодо пошуку, аналізу курсів для фахівців реабілітаційних установ, як можливості підвищити рівень професійної і інклюзивної компетентності з теми формування соціальної компетентності дітей зі СПР виявилися мало інформативними, через їх незначну кількість.

МЕТА СТАТТІ: розкрити зміст авторського курсу «Інтегрований соціально-мистецький курс “My world”» для дітей зі складними порушеннями розвитку» як можливості підвищення кваліфікації педагогічних та соціальних працівників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна компетентність дитини зі складними порушеннями розвитку вкрай важлива для її загального розвитку та благополуччя. Більшість дітей зі СПР мають низку соціальних дефіцитів, що негативно впливає на їх рівень життя та функціонування в цілому. Не сформований соціальний досвід або його відсутність перешкоджає дитині навчатися, опанувувати елементарні соціальні навички, знайомитися із людьми, підтримувати порядок вдома, орієнтуватися у соціальному просторі, користуватися транспортом, ходити до магазину. Велика кількість дітей зі складними порушеннями розвитку мають проблеми із комунікацією, їм важко концентрувати увагу, запам'ятовувати навчальний матеріал, розуміти, виконувати прості словесні інструкції, планувати власну діяльність (Semrud-Clikeman, Glass, 2010: 1248–1260).

Формування соціальної компетентності дитини підпорядковується численним процесам упродовж її життя. Відповідно, вимоги щодо рівня сформованості цього феномену у дитини зі складними порушеннями розвитку у кожній віковій категорії

будуть змінюватися в процесі її загального розвитку (Junge, Valkenburg, Deković, Branje, 2020: 3).

Здійснюючи аналіз наукових робіт присвячених вивченню проблеми формування соціальної компетентності, хотілося б відзначити, що наразі не існує єдиного понятійно-термінологічного визначення щодо дефініції соціальна компетентність дітей із особливостями розвитку. У дисертаційному дослідженні Т. Гладун встановлено, що розвиток соціальної компетентності дітей із РАС відбувається внаслідок якісної зміни соціальної поведінки такої дитини, подолання комунікативних обмежень та здатності створювати, налагоджувати, підтримувати соціальні контакти, реагувати на емоції сторонніх людей, інтерпретувати їх поведінку (Гладун, 2020:5).

Н. Ярмола описує соціальну компетентність як «здатність на основі набутих знань й особистісного досвіду відповідно до своїх вікових можливостей ефективно взаємодіяти з іншими та вирішувати соціальні проблеми, з якими дитина зустрічається у своєму повсякденному житті» (Ярмола, 2020:6).

Т. Тищенко виділяє три напрями у формуванні соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями: усвідомлене приймання, або пізнання себе (емоції, переживання, почуття); пізнання сторонніх людей; взаємодія з іншими особами (Тищенко, 2023:325).

Утруднення формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку у більшості випадків полягають у обтяжувальній нозології. Найвні порушення у дитини часто мають патологічний прогноз: спостерігається затримка психічного розвитку, є серйозне недорозвинення мови, слуху, координації, уваги, пам'яті; відмічаються порушення у емоційно-вольовій, сенсорній, поведінковій, інтелектуальній сферах.

З огляду на зазначені складності формування соціальної компетентності, можна з впевненістю сказати, що впоратися з цим завданням батькам самотужки вкрай важко, саме тому професійна підтримка фахівців реабілітаційних установ та професійно складена індивідуальна програма реабілітаційного маршруту дитини зі складними порушеннями розвитку є вкрай важливим аспектом у її загальному розвитку. Такі підопічні потребують систематичної підтримки, адже через особливість своїх нозологій часто регресують та втрачають набуті знання та навички.

Особливо гостро стоїть питання фахової підтримки дітей із складними порушеннями розвитку в умовах воєнного стану, коли більшість батьків та фахівців вимушено переміститися в інші населені пункти, міста та країни. В умовах пристосування до нового приміщення, місцевості, темпоритму життя дитина зі складними порушеннями розвитку отримує додатковий стрес. Відсутність навичок соціальної комунікації, низька спроможність опанувати свій психічний стан, поглиблюють проблему адаптації у нових умовах життя, а відсутність занять із фахівцями в режимі офлайн стає перепоною у якісному функціонуванні в межах соціального середовища, що може спровокувати регрес у формуванні соціального досвіду дитини.

Для дитини, що проходила системну реабілітацію в межах реабілітаційної установи, отримувала професійну допомогу фахівців, опинитися без комплексної підтримки, у буквальному сенсі, означає жити без кисню. Відсутність офлайн занять у звичному форматі є додатковим стресом для дітей із складними порушеннями

розвитку, окрім того, батьки, що мають вирішувати численні соціальні питання, не завжди можуть оформити своїх дітей до інших реабілітаційних закладів з ряду причин: укомплектованість груп, відсутність бомбосховищ, припинення адміністрацією закладу трудового договору із співробітниками через воєнний стан, незнання мови і т.д.

Можливість долучити дитину зі складними порушеннями розвитку до дистанційних корекційно-розвиткових занять із фахівцями часто є рятувальним колом для самої дитини, так і для її батьків. Проте, якісних практично-орієнтованих інструментів, які могли б використовувати фахівці, що працюють з дитиною зі СПР дистанційно, розроблено досить мало.

Актуальність означеної проблеми формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та здійснення пошуку варіативних шляхів її вирішення обумовило розробку «Інтегрованого соціально-мистецького курсу “My world”» для дітей зі складними порушеннями розвитку з метою його впровадження в реабілітаційні центри, дошкільні, загальноосвітні навчальні заклади, соціальні установи із реабілітаційними відділеннями, заклади спеціальної освіти. Мета курсу для дітей: формування соціальної компетентності. Для впровадження означеного курсу у межах реабілітаційних установ (офлайн + онлайн), або в домашньому просторі (онлайн) важливою передумовою є навчання фахівців, які працюють з дитиною зі СПР, та батьків дітей із даної категорії, які могли б реалізувати вказану авторську методику з метою формування соціальної компетентності дітей зі СПР.

«Інтегрований соціально-мистецький курс “My world”» має розроблений навчальний план, відповідну навчальну програму та складається з восьми модулів, які містять чіткі методичні інструкції, алгоритми взаємодії з дитиною зі СПР, розкривають основні функції та принципи роботи мультидисциплінарної команди, детально знайомлять фахівців із поняттями «складні порушення розвитку», «нозологія», «діагностичний інструментарій», «музичні нейрокорекційні заняття», «реабілітаційний маршрут», «мотиваційні стимули» і т.д; сучасними методами діагностики СПР; цікавими формами і методами роботи з дітьми зі СПР.

Кожен модуль має трьох компонентну мету (навчити, сформулювати, закріпити), практичні рекомендації, тематичний відео контент, презентаційний матеріал. Модулі складаються з тем: «Про курс», «Складні порушення розвитку», «Музичні нейрокорекційні заняття», «Мультидисциплінарна команда. Що. Де. Коли?», «Стратегія, структура курсу. Протоколи. Діагностика», «Особливе про особливих», «АФК», «Творча хвилинка», «Практичний кейс».

Перший модуль розкриває основні аспекти навчального курсу, його мету, особливості, умови впровадження. Знайомить слухачів/чок з нормативно-правовою базою щодо роботи з дітьми зі СПР, частково розкриває діагностичні інструменти та протоколи курсу. У першому модулі учасники знайомляться із «Словничком освіченого українця», термінами «інвалідність», «МКХ», «нозологія», «ППР». Другий модуль описовий, де слухачі/чки дізнаються про типи, види, причини порушень у дітей зі СПР, особливості корекційної роботи з даною категорією дітей. У третьому модулі розкрито специфіку проведення музичних нейрокорекційних занять, проведено порівняльний аналіз відмінностей у структурних елементах традиційного та нейрокорекційного музичного заняття. Учасники/ці знайомляться із

нейрокорекційними іграми, нейро вправами для дітей зі СПР на прикладах відео добірок, із поняттями «нейробіка», «нейронні зв'язки», «нейрокорекція».

Тематика четвертого модулю розкриває сутність, зміст, склад, мультитисциплінарної команди (МК) в межах реабілітаційного центру, функції, права кожного учасника команди в межах впровадження «Інтегрованого соціально-мистецького курсу «MW». Особливу увагу слухачів/чок було спрямовано на головну мету роботи МК для ефективної взаємодії у межах курсу: планування, моніторинг, спільний вектор роботи. Наведені приклади взаємодії фахівців реабілітаційної установи у напрямі корекційно-розвиткової роботи в межах зазначеного курсу за окремим модулем.

П'ятий модуль знайомить учасників/ць зі стратегією курсу «MW», структурою, протоколами та діагностичним інструментарієм. Шостий модуль складається з трьох частин: «АФК» - адаптивна фізична культура для дітей з особливостями розвитку; «Робота з дітьми з проблемами зору», «Особливе про особливих» (методики діагностики первинних та вторинних порушень, відео приклади елементів занять з дітьми зі СПР). Сьомий модуль «Творча хвилина як структурний компонент музичного заняття» розкриває цікаві авторські практичні вправи, мотиваційні стимули, що сприяють формуванню навичок двосторонньої комунікації і підвищенню ефективності роботи з дитиною зі СПР. Восьмий модуль містить практичні рекомендації, приклади роботи дітей у «Робочому зошиті» та «Щоденнику успіху». Наведено приклади вправ для встановлення візуального контакту, формування імітаційних навичок, вказівного жесту і т.д. Подано ряд практичних інструкцій, щодо специфіки проведення корекційних занять з дітьми зі СПР.

Мета навчального курсу на платформі Edwey для фахівців полягає у підготовці працівників соціальної та педагогічної сфери до формування соціальної компетентності дітей зі СПР; вдосконалення базових компонентів професійної компетентності освітян, опанування новітніми елементами інклюзивної компетентності в рамках організації/або реалізації корекційно - розвиткової, навчальної роботи з дітьми зі СПР у реабілітаційних установах, загальноосвітніх, дошкільних навчальних закладах (Edwey, 2023).

У результаті освоєння навчальної програми курсу слухачі/чки мають засвоїти теоретичні, методичні знання з організації корекційно-розвиткових, навчальних занять для дітей зі СПР; орієнтуватися у видах нозологій; знати умови та принципи організації корекційної роботи для дітей зі СПР; особливості роботи тьюторів, асистентів дитини зі СПР. Окрім того, фахівці мають уміти планувати реабілітаційний маршрут дитини у відповідності до задач «Інтегрованого курсу «MW», користуватися рекомендованими протоколами, діагностичними методиками та навчально-корекційним матеріалом, що містить як авторський практичний матеріал, так і матеріали з корекційних програм рекомендованих МОН та Інститутом Модернізації освіти.

Наразі розроблено і розміщено на національній платформі Edwey навчальну програму курсів підвищення кваліфікації для педагогічних та соціальних працівників «Інтегрований соціально-мистецький курс "My world"», за якою з 25 по 30 жовтня 2023 року успішно пройшли навчання 39 фахівців з 16 областей України. Слухачі/чки курсу мали можливість ознайомитися із специфікою впровадження

«Інтегрованого соціально-мистецького курсу “My world”» для дітей зі складними порушеннями розвитку в межах роботи реабілітаційних центрів, вдосконалити ключові компоненти професійної компетентності вчителя, опанувати нові елементами інклюзивної компетентності в рамках організації навчальної, виховної, корекційно-розвиткової роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку.

Перед початком навчання усім учасникам/цям курсу було запропоновано заповнити вхідну анкету з метою перевірки їх наявних знань про особливості роботи з дітьми зі СПР, формування соціальної компетентності у підопічних.

На початку навчання, на питання, що являють собою складні порушення розвитку дитини, 85% учасників курсу у переважній більшості вважали, що складні порушення розвитку дитини це відсутність у неї навичок соціальної поведінки та спілкування (рис. 3). По завершенню курсу, їх знання значно поглибилися, про що говорять сформовані поняття зафіксовані у тестовій роботі.

Щодо дефініції «соціальна компетентність дитини зі СПР», на початку навчання, більшість слухачів (75%) розуміли це поняття як «уміння обслуговувати себе», «гігієнічні навички», «здатність дитини ефективно виявляти особистісні соціальні почуття, якості». Після завершення навчання, показники істотно змінилися, 70% слухачів та слухачок, правильно визначили даний термін у тестовій роботі (рис. 4). Розуміння педагогічними та соціальними працівниками феномену «соціальна компетентність» є вкрай важливим у роботі з дітьми зі СПР.

Рис. 3. Складні порушення розвитку дитини (після навчання).

Рис. 4. Соціальна компетентність дитини зі СПР (після навчання).

У практичній роботі з авторським діагностичним інструментарієм щодо визначення рівня сформованості соціальної компетентності дитини зі СПР, 70% учасників/ць курсу успішно засвоїли базові знання та навчилися працювати за рекомендованим матеріалом (рис. 5).

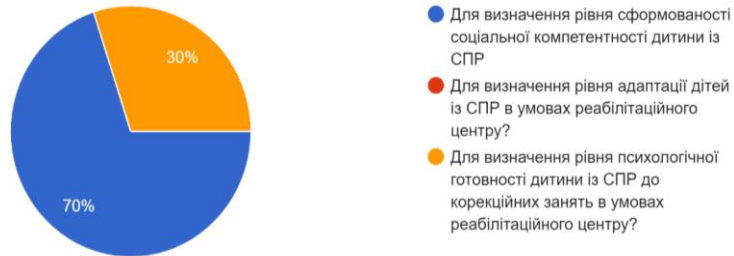

Рис. 4. Для чого потрібен діагностичний інструментарій курсу «MW»

ВИСНОВКИ

Діти зі складними порушеннями розвитку не спроможні самостійно опанувати алгоритми соціальної взаємодії із сторонніми людьми у соціальному вимірі, саме тому, завдання батьків, фахівців, що працюють з дітьми зі СПР навчити їх піклуватися про себе, гратися, спілкуватися, проявляти ініціативу, керувати власними емоціями, вибудовувати поведінкові стратегії, орієнтуватися у соціальному просторі, тобто формувати соціальну компетентність дітей зі СПР.

Наявність нових науково-методичних, практичних знань та інструментів дозволить фахівцям соціальної та освітньої сфери значно розширити можливості формування соціальної компетентності дитини зі СПР в межах домашнього простору (онлайн) та в умовах корекційно-розвиткової роботи реабілітаційних установ (офлайн + онлайн навчання), підготувати таких дітей до самостійного життя, надати більше можливостей для комунікації поза домом.

Авторський курс «Інтегрований соціально-мистецький курс «My world»» для дітей зі складними порушеннями розвитку» розширює уявлення педагогічних та соціальних працівників про форми, методи, принципи роботи з дітьми зі СПР, містить навчальний план, протоколи, діагностичний інструментарій та змістовний практичний контент для корекційних занять з дітьми із зазначеної категорії як в умовах реабілітаційних установ, так і в домашньому просторі. Впровадження курсу «MW» у систему корекційно-розвиткової роботи реабілітаційних установ сприятиме вирішенню нагальної проблеми формування соціальної компетентності дітей з аутизмом, інтелектуальною недостатністю, ДЦП, синдромом Дауна, РДУГ та дозволить започаткувати спільний вектор роботи команди фахівців реабілітаційної установи.

Подальше дослідження вбачаємо у розробці відповідних навчальних курсів для батьків дітей зі СПР з метою формування інклюзивної компетентності та здобуття досвіду щодо корекційних занять з власною дитиною в межах домашнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.11.2023).

НАВЧАТИ Й НАВЧАТИСЯ. Як і куди зростати українському вчителю? (б. д.). edcamp. <https://www.edcamp.org.ua/teachandlearn>

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, Постанова Кабінету Міністрів України № 800 (2019) (Україна). <http://surl.li/plqaj> (дата звернення: 18.11.2023).

Інклюзивна освіта: теорія та практика організації інклюзивного і недискримінаційного середовища в закладах освіти у воєнні та повоєнні часи | EdWay. Головна. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/709/detail/> (дата звернення: 18.11.2023).

Вступ до раннього втручання. Увійдіть або зареєструйтесь | EdEra. URL: <http://surl.li/aegml> (дата звернення: 16.11.2023).

Вебінар: Рухові активності для дітей із ООП, які можна реалізувати під час перебування в укритті. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <http://surl.li/nmhfh> (дата звернення: 17.11.2023).

Моя дитина виняткова – тренінг батьківської компетентності | EdWay. Головна. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/684/detail/> (дата звернення: 17.11.2023).

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами: ефективна інклюзія. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/conference/special> (дата звернення: 18.11.2023).

Semrud-Clikeman, M., Glass, K. (2010). The Relation of Humor and Child Development: Social, Adaptive, and Emotional Aspects. *Journal of Child Neurology*. Vol. 25, no. 10. P. 1248–1260. URL: <https://doi.org/10.1177/0883073810373144> (date of access: 30.10.2023).

The building blocks of social competence: Contributions of the Consortium of Individual Development / C. Junge et al. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2020. Vol. 45. P. 100861. (date of access: 30.10.2023).

Відгук офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента Гнідої Тетяни Борисівни на дисертацію Тетяни Олександрівни Гладун «Формування соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з аутизмом». Ксерокопія. URL: <http://surl.li/nmhgd>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/162> (дата звернення: 21.11.2023).

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА. URL: <http://surl.li/nmhgq> (дата звернення: 21.11.2023).

Beyond Social Skills: Understanding and Supporting Social Competence in Students with LDs - LD@school. LD@school. URL: <http://surl.li/nmhfh> (date of access: 30.10.2023).

Інтегрований соціально-мистецький курс "My world" для дітей зі складними порушеннями розвитку | EdWay. Головна. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/176/detail/> (дата звернення: 23.11.2023).

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDERS: IMPLEMENTATION OF THE "INTEGRATED SOCIAL AND ARTISTIC COURSE «MY WORLD» WITHIN THE NATIONAL EDWEY PLATFORM

Tetiana SUMENKO, Postgraduate student of the Department of Social Work of the Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of the Kharkiv Regional Council, music director of the highest category, organiser of the CDD of the Municipal Institution "Kharkiv City Centre for Comprehensive Rehabilitation for Persons with Disabilities «Promin», Kharkiv, Ukraine; mississumenko@gmail.com

Annotation. *The article is devoted to the formation of social competence of children with complex developmental disorders (ASD, ADHD, cerebral palsy, intellectual disability, Down syndrome, childhood schizophrenia) and raising the level of professional, inclusive competence of specialists, social educators of rehabilitation centres and other special institutions working with this category of wards. The article highlights a number of legislative documents on professional development of pedagogical staff, identifies free Ukrainian learning platforms for representatives of the educational community (EdWey, EdEra, Prometheus, WiseCow, Ukrainian Google Team, EduHub, Coursera, PostNauka). Based on the analysis of educational content from these educational platforms, the main directions and topics of the curricula of in-service training courses covering aspects of inclusive practice, features of inclusive education, practice-oriented approaches to working with children with developmental disabilities, including in wartime, are presented. The article highlights training courses for parents and representatives of children with developmental disabilities that contribute to the development of inclusive competence, open up opportunities for expanding the correctional knowledge, skills and abilities necessary for correct and effective work with children with developmental disabilities. The deficit of advanced training courses for social workers and specialists working with children with complex developmental disorders is outlined. The content of the author's "Integrated social and artistic course "My world" for children with complex developmental disorders" as an opportunity for advanced training of pedagogical and social workers within the National Edwey Platform is revealed, the results of students' training / check for the period of study are highlighted.*

Key words: *social competence; children with complex developmental disorders; complex developmental disorders; educational platforms; advanced training courses; «Integrated social and artistic course "My world"».*

References

On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (date of application: 11/18/2023). [in Ukrainian].

TEACH AND LEARN. How and where should Ukrainian teachers grow? (b. d.). edcamp. <https://www.edcamp.org.ua/teachandlearn> [in Ukrainian].

Some issues of improving the qualifications of teaching and research-pedagogical workers, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 800 (2019) (Ukraine). <http://surl.li/plqaj> (access date: 11/18/2023). [in Ukrainian].

Inclusive education: theory and practice of organizing an inclusive and non-discriminatory environment in educational institutions in war and post-war times | EdWay. Main. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/709/detail/> (access date: 11/18/2023).

Introduction to early intervention. Sign in or register | EdEra. URL: <http://surl.li/aegml> (access date: 11/16/2023). [in Ukrainian].

Webinar: Movement activities for children with SEN that can be implemented while staying in the shelter. Educational project "On Lesson" for teachers. URL: <http://surl.li/nmhfh> (access date: 11/17/2023). [in Ukrainian].

My child is exceptional - parenting competence training EdWay. Main. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/684/detail/> (date of application: 11/17/2023). [in Ukrainian].

Working with children with special educational needs: effective inclusion. Educational project "On Lesson" for teachers. URL: <https://naurok.com.ua/conference/special> (access date: 11/18/2023). [in Ukrainian].

Semrud-Clikeman, M., Glass, K. (2010). The Relation of Humor and Child Development: Social, Adaptive, and Emotional Aspects. *Journal of Child Neurology*. Vol. 25, no. 10. P. 1248–1260. URL: <https://doi.org/10.1177/0883073810373144> (date of access: 30.10.2023).

The building blocks of social competence: Contributions of the Consortium of Individual Development / C. Junge et al. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2020. Vol. 45. P. 100861. (date of access: 30.10.2023).

Feedback from the official opponent of the Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Hnida Tetyana Borysivna on the thesis of Tetyana Oleksandrivna Gladun "Formation of social competence in children of primary school age with autism". Photocopy. URL: <http://surl.li/nmhgd> [in Ukrainian].

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES. Education of persons with special needs: ways of development. Education of persons with special needs: ways of development. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/162> (access date: 11/21/2023). [in Ukrainian].

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF PRESCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM. URL: <http://surl.li/nmhgq> (access date: 11/21/2023). [in Ukrainian].

Beyond Social Skills: Understanding and Supporting Social Competence in Students with LDs - LD@school. LD@school. URL: <http://surl.li/nmhfh> (date of access: 30.10.2023). [in Ukrainian].

Article history:

Received: October 29, 2023

1st Revision: November 19, 2023

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 378.1:174: 615.1

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.6

Оксана ТКАЧУК,

доктор філософії, завідувачка кафедри, КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, Україна;
tkachuk.o.m@rma.edu.ua

ORCIDiD ID: 0000-0002-1907-3408

Аліна ДЕЙНЕКА,

доктор філософії, завідувачка відділення Фаховий медичний коледж КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, Україна;
ukr_alina@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0003-3765-9290

Тетяна НЕСТЕРУК,

доктор філософії, Фаховий медичний коледж КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, Україна;

nesteruk.t.m@rma.edu.ua

ORCIDiD: 0000-0002-0447-9026

Статус статті:

Отримано: січень 03, 2024

1-шерезензування: лютий 07, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Ткачук, О., Дейнека, А., Нестерук, Т. (2024).

Сучасні тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі крізь призму деонтологічних та професійних стандартів. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 75-83. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.6

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДЕОНТОЛОГІЧНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ

Анотація. У статті зацентрована увага на необхідності дослідження сучасних тенденцій підготовки фахівців фармацевтичної галузі крізь призму деонтологічних та професійних стандартів, оскільки аналіз наукових джерел засвідчив недостатній рівень розробленості даного питання. Встановлено, що на сучасну систему професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі вплинули зміни, яких зазнала галузь із здобуттям Україною незалежності: значне скорочення асортименту й обсягів виробництва фармацевтичної продукції вітчизняного виробництва, зорієнтованість на європейські стандарти професійної підготовки фахівців, дотримання етичних принципів роботи фахівців фармацевтичної галузі. Зазначено, що Україні базовим нормативним регулятором професійної етики фармацевта став прийнятий у 2010 році Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, однак подальший розвиток міжнародного законодавства вимагає адаптації вітчизняної системи фармацевтичної освіти до його вимог. У статті проаналізовані ключові нормативні документи, які визначають деонтологічні та професійні стандарти підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які призначені для самооцінки та моніторингу, виявлення недоліків, стратегічного планування та покращення процесу освіти на державному рівні надавачами фармацевтичної освіти різних рівнів. Сучасними тенденціями підготовки фахівців фармацевтичної галузі визначено: спрямованість на підвищення престижу професії фармацевта, підвищення її статусу та покращення іміджу в суспільстві; дотримання високих стандартів професійної поведінки фахівців фармацевтичної галузі; посилення пацієнто та клієнтоорієнтованості професійної діяльності у галузі фармації, що відповідає сучасним вимогам деонтологічних і професійних стандартів щодо перенесення акцентів із суб'єктно-об'єктної взаємодії в площині фахівець-клієнт пацієнт на суб'єктно-суб'єктну; зміцнення професійної автономії фармацевтів серед інших фахівців системи охорони здоров'я.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівці фармацевтичної галузі, тенденції розвитку, деонтологія, етика, професійний стандарт.

ВСТУП

Динамічний розвиток фармацевтичної галузі в Україні тісно пов'язаний з підготовкою кваліфікованих кадрів, що, у свою чергу, вимагає модернізації освітніх програм вищої професійної освіти відповідно до професійних та деонтологічних стандартів фармацевтичної освіти. Сучасний фармацевт має відповідати усім вимогам сучасного ринку праці, бути компетентним, адаптивним, соціально гнучким і готовим до постійного самовдосконалення та професійного зростання. Розуміння тенденцій розвитку сучасної фармацевтичної освіти є базою для подальшої модернізації та вдосконалення системи підготовки фахівців із фармації відповідно до стандартів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження особливостей становлення та розвитку вітчизняної та зарубіжних систем підготовки фахівців фармацевтичної галузі є доволі численними у сучасній науковій літературі. Так, В. Сліпчук аналізує розвиток системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі упродовж ХХ-ХХІ ст., виокремлюючи п'ять історичних етапів цього процесу. В основу авторської періодизації покладені простежені науковицею зміни в організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі крізь призму суспільних трансформацій, економічних, політичних та освітніх реформ (Сліпчук, 2018). Зарубіжний досвід підготовки фармацевтів представлений у наукових дослідженнях Л. Клос, які актуалізують потребу оновлення традиційної системи підготовки фахівців фармацевтичної галузі відповідно до вимог світових освітніх і професійних стандартів (Клос, 2019). Етичні та деонтологічні засади професійної діяльності фармацевта досліджують В. Малий, З. Сафіуліна, М. Кобець, Б. Самборський. У дослідженнях Ю. Шафранської представлений глибокий термінологічний аналіз деонтологічної культури майбутніх фармацевтів, описані методологічні підходи та схарактеризовані педагогічні умови, критерії та рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх фармацевтів (Шафранська, 2016). І. Пельо, Т. Рева, І. Ніженковська, Н. Козак, Л. Коновалова зазначають, що на розвиток системи підготовки фахівців впливають загальні тенденції розвитку фармацевтичної галузі, серед яких: дотримання етичних принципів роботи фахівця фармацевтичної галузі, зорієнтованість на європейські стандарти якості надання фармацевтичних послуг, розвиток національної системи виробництва лікарських препаратів (Пельо та ін., 2020). Водночас, не знаходимо системних наукових досліджень, де б увиразнювалися тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі саме крізь призму деонтологічних та професійних стандартів.

МЕТОЮ СТАТТІ є виокремлення основних тенденцій розвитку системи підготовки фахівців фармацевтичної галузі крізь призму деонтологічних та професійних стандартів.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження нами застосовувалися методи аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення, синтезу для уточнення ключових тенденцій розвитку системи підготовки фахівців

фармацевтичної галузі, сформованих у процесі історичного розвитку галузі та впровадження деонтологічних та професійних стандартів.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Україна, яка прагне стати частиною європейського співтовариства, йде шляхом послідовних освітніх реформ, які ґрунтуються на розумінні тісної кореляції між системою освіти та ринком праці, коли роботодавці розробляють і встановлюють вимоги до спеціалістів визначених професій через затвердження професійних стандартів. Фармацевтична галузь не є винятком.

В. Сліпчук, аналізуючи становлення та розвиток системи професійної підготовки фармацевтів в історичному розрізі й беручи за основу критерії порівняння стану розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у різні періоди становлення – соціальний; інституціональний, змістовий – виокремлює ряд загальних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, серед яких: гендерна рівність майбутніх фахівців; рівний доступ до освіти незалежно від соціокультурних особливостей індивіда (етнічне походження, віросповідання тощо); популяризація та підвищення статусу професії фармацевта в суспільстві; урізноманітнення типів закладів, де здійснюється професійна підготовка фахівців, та зростання їх кількості; вдосконалення методів та організаційних форм професійної підготовки фармацевтів; поглиблення практичного спрямування освітнього процесу при підготовці фахівців фармацевтичної галузі (Сліпчук, 2018, 45).

Зміст сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі відображає ті зміни, яких зазнала галузь із здобуттям Україною незалежності: значне скорочення асортименту й обсягів виробництва фармацевтичної продукції вітчизняного виробництва, зорієнтованість на європейські стандарти професійної підготовки фахівців, дотримання етичних принципів роботи фахівців фармацевтичної галузі.

Професійна діяльність фармацевта базується на етичних та деонтологічних засадах, а його професійні компетенції включають знання принципів етики та деонтології, а також розуміння соціальних наслідків професійної діяльності. Основи деонтології фармацевтичної діяльності були закладені у 60-70-ті роки ХХ ст. В Україні базовим нормативним регулятором професійної етики фармацевта став прийнятий у 2010 році Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, який є «сукупністю норм фармацевтичної етики і деонтології поведінки фармацевтичних працівників у процесі надання кваліфікованої, якісної, доступної та своєчасної фармацевтичної допомоги населенню, спрямованих на формування довіри до професійної діяльності провізорів і фармацевтів та підвищення статусу й іміджу фармацевтичної професії у суспільстві... Професійна етика фармацевтичного працівника ґрунтується на принципах законності, професіоналізму та компетентності, об'єктивності та чесності, партнерства та незалежності, гуманності, конфіденційності та індивідуального підходу до кожного пацієнта» (Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, 2010). Етичний кодекс розроблений з урахуванням офіційних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization), Міжнародної фармацевтичної федерації (International Pharmaceutical Federation), Міжнародної

медичної асоціації (World Medical Association), фармацевтичної групи Європейського Союзу (Pharmaceutical Group of the European Union); він базується на Конституції України, Цивільному кодексі України, законах України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про лікарські засоби», «Про захист прав споживачів», «Про рекламу» та інших нормативно-правових актах України. У Столітній Декларації (Centennial Declaration) у 2012 році Міжнародна фармацевтична федерація (надалі – МФФ) та її 127 організацій-членів взяли на себе зобов'язання заохочувати фармацевтів і дослідників у галузі фармації дотримуватись найвищих стандартів професійної поведінки, визнаючи за головний пріоритет служіння інтересам пацієнтів та суспільства в цілому.

У 2014 МФФ схвалила Заяву про професійні стандарти МФФ – Кодекси етики для фармацевтів, розроблені, щоб створити основу для національних кодексів етики. У Заяві наголошується, що:

1. У кожній країні асоціації фармацевтів розробляють або підтримують розробку компетентними органами оновленого Кодексу етики відповідно до міжнародного та вітчизняного законодавства.

2. Заохочується розробка міждисциплінарних кодексів етики, якщо для цього існують можливості.

3. У кожній країні заклади фармацевтичної освіти мають базувати свою діяльність на положеннях Кодексу етики, принципах поваги до автономії людини, доброзичливості, нешкідливості та справедливості щодо усіх суб'єктів освітнього процесу.

4. Зобов'язання фармацевтів, формалізовані в етичних кодексах:

- діяти чесно та порядно у стосунках із споживачами, пацієнтами та особами, які за ними доглядають, іншими медичні працівниками, включаючи фармацевтів; уникати поведінки чи діяльності, яка може згнєбити професію або підірвати довіру суспільства до професії;

- забезпечити, щоб серед пріоритетів професійної діяльності були безпека, добробут та інтереси отримувачів послуг;

- завжди діяти професійно, відповідно до наукових принципів та професійних стандартів, у тому числі розроблених МФФ;

- співпрацювати з колегами, іншими медичними працівниками, споживачами, пацієнтами, опікунами та іншими учасниками системи охорони здоров'я для забезпечення найвищої якості медичної допомоги як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому, завжди враховуючи обмеження наявних ресурсів і принципи справедливості;

- поважати та захищати конфіденційність отриманої інформації про пацієнта, пам'ятати, що така інформація розкривається лише за інформованої згоди або відповідно до чинного законодавства та нормативних актів;

- поважати права пацієнтів/клієнтів, визнавати та поважати соціокультурні відмінності, переконання та цінності пацієнтів/клієнтів, опікунів та інших медичних працівників, особливо у випадку конфлікту з власними моральними або релігійними переконаннями;

- дотримуватися законодавства та прийнятих кодексів і стандартів в наданні всіх професійних послуг і фармацевтичних продуктів, а також забезпечувати цілісність ланцюга постачання ліків;

- гарантувати, що фармацевти підтримуватимуть свою компетентність шляхом постійного професійного розвитку (FIP statement of professional standards, 2014).

- Результатом співпраці світової фармацевтичної спільноти щодо глобальної візії розвитку системи підготовки фахівців для фармацевтичної галузі стали опубліковані МФФ у 2016 р. рекомендації «Трансформація трудових ресурсів, їх розвиток та освіта: системи, інструменти та навігація» («Transforming Our Workforce. Workforce development and education: Systems, tools and navigation»), які визначили 13 цілей підготовки фармацевтичних кадрів у світовій системі охорони здоров'я. Документ також містить докладні описи інновацій та інструментів розвитку трудових ресурсів галузі, які використовуються для надання країнам-учасникам допомоги у трансформації фармацевтичної освіти та створення гнучких та адаптивних трудових ресурсів, здатних протистояти викликам, які постають перед системою охорони здоров'я у новому тисячолітті. У 2017 р. були опубліковані рекомендації щодо трансформації власне системи фармацевтичної освіти «Трансформація фармацевтичної освіти та фармацевтичних наук у контексті розвитку трудових ресурсів» («Transforming Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education in the Context of Workforce Development»), які стали підсумком роботи Всесвітньої конференції МФФ з фармацевтичної освіти та фармацевтичних наук. Дані рекомендації мають стати орієнтиром для самооцінки та моніторингу, виявлення прогалин, стратегічного планування та вдосконалення процесу освіти на державному рівні та на рівні постачальників освіти (Transforming Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education in the Context of Workforce Development, 2017).

Сучасні професійні стандарти фармацевтичної освіти базуються на рекомендаціях МФФ щодо фармацевтичної освіти – «Nanjing Statements», які призначені для самооцінки та моніторингу, виявлення недоліків, стратегічного планування та покращення процесу освіти на державному рівні надавачами фармацевтичної освіти різних рівнів. Усі положення згаданого документу згруповані у 8 кластерів. Закцентуємо увагу на тих аспектах, які стосуються власне професійної підготовки та деонтології фармацевтичних кадрів:

1. Глобальна візія.

Професійна освіта має охоплювати підготовку фахівців усіх існуючих професій у галузі із врахуванням актуального стану та майбутніх тенденції у наданні медичних послуг, розвитку фармацевтичної промисловості тощо. Зміст професійної підготовки має бути збалансованим, а випускники повинні володіти необхідними етичними та професійними навичками для забезпечення відповідального застосування лікарських засобів, їх розробки, виробництва та постачання.

2. Професійні навички.

Має бути встановлений баланс між теоретичною та практичною підготовкою фармацевтичних кадрів, обов'язковими є навчання та тренінги для розвитку етичної компетентності фармацевтів у науковій та клінічній практиці. Система підготовки фармацевтів має передбачати можливості для міждисциплінарного навчання. Професійна комунікація, навчання упродовж усього життя та критичне мислення мають бути основними компетенціями

науковців та практиків у галузі фармації. Фармацевтична освіта має враховувати необхідність співпраці та професійної взаємодії фармацевтів з іншими фахівцями охорони здоров'я та науковцями у медичній, науковій та соціальній галузях.

3. Набір студентів.

4. Базова підготовка та лідерство.

Підготовка фахівців із фармації включає процес навчання та розвитку необхідних якостей у студентів із націленістю на підготовку клінічних, наукових, академічних та професійних лідерів. Підготовка майбутніх фармацевтів повинна передбачати можливості для самоосвіти, навички з якої необхідні для продовження професійного розвитку фахівця після завершення навчання.

5. Емпірична освіта.

Емпіричні освітні програми – це можливість для студентів поступово напрацьовувати фармацевтичну практику та дослідницькі навички у різних життєвих ситуаціях. Емпірична освіта має сприяти розвитку критичного мислення та готовності до вирішення проблем, пов'язаних з розробкою та застосуванням лікарських засобів. Майбутні фармацевти повинні мати можливість брати участь у стажуваннях з урахуванням цілей навчання з відповідним контролем та керівництвом, мати можливість широкої практики у різних соціокультурних та медичних умовах, з різними групами клієнтів/пацієнтів.

6. Ресурси та академічний персонал.

Заклади освіти мають підтримувати та заохочувати участь викладачів, студентів та адміністративний персонал у вітчизняній та міжнародній фармацевтичній діяльності.

7. Забезпечення якості освіти.

Фармацевтична освіта має здійснюватись на основі програми підвищення її якості, із врахуванням стандартів та критеріїв для вимірювання, моніторингу, управління та покращення якості наданих освітніх послуг через зворотній зв'язок від студентів та випускників, викладачів, керівників, роботодавців та професійних організацій. Система акредитації повинна базуватися на оприлюднених стандартах, розроблених та прийнятих за участю усіх зацікавлених сторін.

8. Неперервний професійний розвиток.

Неперервний професійний розвиток є невід'ємним компонентом підготовки фахівців фармацевтичної галузі, має бути обов'язковим як для фахівців-практиків, так і для тих, хто працює в академічному чи науковому сегментах. Заклади освіти мають підтримувати та сприяти неперервному професійному розвитку співробітників для відповідності міжнародним стандартам та практикам (Nanjing Statements, 2017).

Загалом, глобальна візія підготовки фахівців фармацевтичної галузі має базуватись на міжнародній співпраці та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами на основі аналізу існуючих потреб, викликів та стратегій розвитку фармацевтичної галузі.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи сучасні професійні та деонтологічні стандарти у підготовці фармацевтів можемо стверджувати, що визначальними тенденціями

фармацевтичної освіти є її спрямованість на підвищення престижу професії фармацевта, підвищення її статусу та покращення іміджу в суспільстві; дотримання високих стандартів професійної поведінки фахівців фармацевтичної галузі; посилення пацієнто та клієнтоорієнтованості професійної діяльності у галузі фармації, що відповідає сучасним вимогам деонтологічних і професійних стандартів щодо перенесення акцентів із суб'єктно-об'єктної взаємодії в площині фахівець-клієнт пацієнт на суб'єктно-суб'єктну; зміцнення професійної автономії фармацевтів серед інших фахівців системи охорони здоров'я.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у поглибленому аналізі зарубіжного досвіду модернізації систем підготовки фахівців фармацевтичної галузі для адаптації його до вітчизняних умов.

ЛІТЕРАТУРА

Етичний кодекс фармацевтичних працівників України. Retrieved from: https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/etichnij_kodeks_pharm_pratsivnik.pdf

Клос, Л. (2019). Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Педагогічні науки, 142, 106–116.

Сліпчук, В. (2018). Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ століття: системний аналіз тенденцій. Освітологія, 7, 44–48. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.4448>

Пельо, І., Рева, Т., Ніженковська, І., Козак, Н., Коновалова, Л. (2020). Тенденції професійної підготовки фахівців із фармації в Україні. Медичні перспективи, 25, (3), 4–8. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.3.214543>

Шафранська, Т.Ю. (2016). Основні дефініції деонтологічної культури майбутніх фармацевтів. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2 (84), 129–134.

FIP statement of professional standards. Codes of ethics for pharmacists. Retrieved from: <https://www.fip.org/file/1586>

Nanjing Statements. Statements on Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education (2017). Retrieved from: <https://www.fip.org/files/content/pharmacy-education/fip-education/nanjing-statements.pdf>

Transforming Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education in the Context of Workforce Development. Retrieved from: <https://www.fip.org/file/1387>

CURRENT TRENDS OF TRAINING SPECIALISTS IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY THROUGH THE PRISM OF ETHICAL AND PROFESSIONAL STANDARDS

Oksana TKACHUK, PhD, Head of the department of Chemistry and Pharmaceutical Disciplines, Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy», Rivne, Ukraine; tkachuk.o.m@rma.edu.ua

Alina DEINEKA, PhD, Head of the department «Pharmacy», Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy», Rivne, Ukraine; ukr_alina@yahoo.com

Tetiana NESTERUK, PhD, Head of the cycle commission of pharmaceutical disciplines, Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy», Rivne, Ukraine; nesteruk.t.m@rma.edu.ua

Abstract. *The article focuses attention on the need to research modern trends in the training of pharmaceutical industry specialists through the prism of deontological and professional standards. It was established that the modern system of professional training of future specialists in the pharmaceutical industry was influenced by the changes that the industry underwent after Ukraine gained independence: a significant reduction in the range and volume of production of domestic pharmaceutical products, orientation towards European standards of professional training of specialists, compliance with the ethical principles of the work of pharmaceutical specialists. It is noted that the Code of Ethics of Pharmaceutical Workers of Ukraine became the basic regulatory regulator of pharmacist professional ethics in Ukraine, but the further development of international legislation requires adaptation of the domestic pharmaceutical education system to its requirements. The article analyzes the key normative documents that determine the deontological and professional standards for the training of pharmaceutical industry specialists. Modern trends in the training of specialists in the pharmaceutical industry are defined as: the focus on increasing the prestige of the pharmacist profession, raising its status and improving its image in society; compliance with high standards of professional behavior of pharmaceutical industry specialists; strengthening of patient- and client-oriented professional activity in the field of pharmacy, which meets the modern requirements of deontological and professional standards regarding the transfer of emphasis from subject-object interaction in the specialist-client-patient plane to subject-subject interaction; strengthening the professional autonomy of pharmacists among other specialists of the health care system.*

Key words: *professional training; specialists of the pharmaceutical industry; development trends; deontology; ethics; professional standard.*

References

Code of ethics of pharmaceutical workers of Ukraine. https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/etichnij_kodeks_pharm_pratsivnik.pdf. (in Ukrainian).

Klos, L. (2019). Trends in professional training of pharmaceutical industry specialists. *Pedagogical sciences*, 142, 106–116. <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-142.2019.12>. (in Ukrainian).

Slipchuk, B. (2018). Professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine in the 20th – at the beginning of the 21st century: a systematic analysis of trends. *Osvitologia*, 7, 44–48. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2018.7.4448>. (in Ukrainian).

Pelo, I., Reva, T., Nizhenkowska, I., Kozak, N., Konovalova, L. (2020). Trends in professional training of pharmacy specialists in Ukraine. *Medical perspectives*, 25, (3), 4–8. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.3.214543>. (in Ukrainian).

Shafranska, T.Yu. (2016). Basic definitions of deontological culture of future pharmacists. *Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko*, 2 (84), 129–134. (in Ukrainian).

FIP statement of professional standards. *Codes of ethics for pharmacists*. Retrieved from: <https://www.fip.org/file/1586>

Nanjing Statements. Statements on Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education (2017). Retrieved from: <https://www.fip.org/files/content/pharmacy-education/fip-education/nanjing-statements.pdf>

Transforming Pharmacy and Pharmaceutical Sciences Education in the Context of Workforce Development. Retrieved from: <https://www.fip.org/file/1387>

Article history:

Received: January 03, 2024

1st Revision: February 07, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 355.237(043.3)

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.7

Ігор ШУМКОВ,

здобувач,

Хмельницької гуманітарно-педагогічна академія, Україна;
shumkov.igor@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2715-3854>**Статус статті:**

Отримано: січень 17, 2024

І-шерецензування: лютий 17, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Шумков, І., (2024). Структурно-функціональна модель формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 84-93. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.7

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО- ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВВНЗ

Анотація. У статті актуалізовано проблему формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища вищого військового навчального закладу, обґрунтовано теоретичні основи професійної підготовки майбутніх офіцерів. Проаналізовано необхідність захисту територіальної цілісності нашої держави, що зумовило важливість викликів висунутих до трансформації військової освіти на професійну підготовку українських офіцерів. Зазначено, що одним з напрямів розвитку ефективної системи військової освіти є модернізація системи підготовки офіцерських кадрів, посилення цілісності професійної підготовки військових фахівців. Простежено, що військово-професійна освіта в межах якої здійснюється професійна підготовка майбутніх офіцерів військової розвідки ґрунтується на освітньо-професійній програмі, сучасній моделі підготовки компетентнісних фахівців із урахуванням методик підготовки країн-членів НАТО. З'ясовано, що соціальне замовлення суспільства для забезпечення інтересів національної безпеки і оборони держави на підготовку військових фахівців у вищого військового навчального закладу, відповідно до сучасних вимог, обумовлює важливу проблему формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки та розробку структурно-функціональної моделі такого процесу в умовах інформаційно-освітнього середовища. Встановлено, що моделювання дозволяє проаналізувати реальний зміст, установити цілепокладання, виділити основні компоненти структури, суттєві ознаки, взаємозв'язки, графічно відобразити функціональну специфіку та обумовити формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки. Розроблено структурно-функціональну модель на формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в інформаційно-освітньому середовищі вищого військового навчального закладу, яка містить блоки: концептуально-цільовий, процесуально-технологічний, результативний.

Ключові слова: вищий військовий навчальний заклад; освітній процес; інформаційно-освітнє середовище; фахова компетентність; структурно-функціональна модель; майбутні офіцери військової розвідки.

ВСТУП

В умовах сучасних реаліях гібридної війни, збройної агресії на території України, система військової освіти із врахуванням зовнішньої та внутрішньої політики України, Стратегії національної безпеки держави, Стратегії воєнної безпеки України, Воєнної доктрини України, Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року, реформування Збройних Сил України, націлена на розвиток ЗСУ. Необхідність захисту територіальної цілісності нашої держави зумовили важливість викликів висунутих до трансформації військової освіти на професійну підготовку українських офіцерів. Одним з напрямів розвитку ефективної системи військової освіти, з метою набуття повноправного членства України в НАТО, є модернізація системи підготовки офіцерських кадрів, посилення цілісності професійної підготовки військових фахівців. Все це зумовлює підвищені вимоги до рівня підготовки компетентнісного офіцера військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ.

Військово-професійна освіта у відповідності до засад військової доктрини держави, цільових настанов військової політики та науки, державних освітніх стандартів в межах якої здійснюється професійна підготовка майбутніх офіцерів військової розвідки ґрунтується на освітньо-професійній програмі, сучасній моделі підготовки компетентнісних фахівців із урахуванням методик підготовки країн-членів НАТО. Водночас нині, на думку М. Науменко і Ю. Приходько, окресленій проблематиці приділяють певну увагу, але недостатньо (Науменко, Приходько, 2011). Оскільки важливо «враховувати передовий досвід країн-членів північно-атлантичного альянсу та найкращий досвід військових освітніх систем провідних країн світу» (Ананьїн, Уваркіна, 2022) та підвищити підготовку сучасного військового фахівця, розвиток військового людського капіталу держави, формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки, професіоналізм, лідерство, оволодіння військово-професійними знаннями, уміннями й навичками, військово-професійний та іншомовний рівень підготовки курсантів для забезпечення інтересів національної безпеки і оборони держави. У цьому контексті окреслення соціального замовлення суспільства для забезпечення інтересів національної безпеки і оборони держави на підготовку військових фахівців у ВВНЗ, відповідно до сучасних вимог, обумовлюють важливу проблему формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки та розробку структурно-функціональної моделі такого процесу в умовах інформаційно-освітнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових розвідках висвітлено обґрунтування О. Заболотного, А. Зельницького, С. Полторака, Ю. Приходько щодо проблематики професійної військової освіти та підготовки до майбутньої військово-професійної діяльності. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців військової розвідки є численними дослідженнями теоретиків і практиків – О. Барабанщикова, І. Біючинського, М. Герасимова, М. Дьяченко, М. Заплавського, В. Пономаренко, Є. Сарафанюка, Н. Феденко, Г. Шпака та ін. Спрямовано наукові розвідки підготовки майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі в роботах: П. Вишневецького, О. Михайлинина, М. Нешадима, Е. Сарафанюка, Ю. Сердюка,

В. Ягупова та ін. Так, у парадигмі досліджень М. Нецадим проводить аналіз ключових засади розвитку військової освіти та концептуальних основ підготовки майбутніх офіцерів з актуалізацією «насамперед інноваційного уявлення про місце військового фахівця в сучасному інформаційному світі, у Збройних Сил в умовах світових інтеграційних процесів та локальних конфліктів, а також використання національного та міжнародного досвіду» (Нецадим, 2004, с. 132).

У напрацюваннях науковців В. Галкіна, Л. Олійника розкрито фундаментальні засади упровадження компетентнісного підходу в теорію та практику військової освіти. У цьому контексті Ю. Лісніченко вбачає «професійно-особистісну, соціально значущу якісну характеристику майбутнього офіцера, його інтегративні властивості, що орієнтовані на неперервне самовдосконалення, самоосвіту, виступають фактором успішності його військово-професійної діяльності» (Лісніченко, 2015). Поряд з цим специфіку формування фахової компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах представлено в напрацюваннях О. Євсюкова, О. Маслія О. Рибчука та ін. Ми погоджуємося із дослідницькими пошуками О. Войтеха, К. Войтех інтенсифікації підготовки нової генерації офіцерів, формування фахової компетентності з посиленням теоретико-методологічних засад (Войтех, Войтех, 2020). Послугуємося науковими пошуками І. Чистовської в контексті удосконалення підготовки майбутніх офіцерів, «модернізацію освітніх програм, оновлення теоретико-методологічних засад, перегляду змісту професійної підготовки майбутніх фахівців на планомірне та системне підвищення фахового розвитку, фахової компетентності, майстерності, військової культури, системи моральних цінностей» (Чистовська, 2006). Зокрема, ураховуючи наведене, В. Георгієв обґрунтовує доцільність удосконалення підготовки висококваліфікованих майбутніх офіцерських кадрів Збройних Сил України, здатних до ефективного прийняття рішень у нестандартних ситуаціях професійної діяльності (Георгієв, 2015). Заслугує на увагу позиція Я. Короля на розроблення проблеми підвищення ефективності підготовки майбутніх офіцерів через інформатизацію освітнього процесу в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ (Король, 2019). У цьому контексті, погоджуємося із науковим підґрунтям О. Діденка, В. Полюка, С. Сінкевича, О. Торічного на удосконалення методологічних засад формування фахової компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. Поділяємо позицію О. Маслія в окресленні підсилення практичної готовності військових фахівців з урахуванням підходів, принципів, форм, засобів сучасних зразків озброєння і військової техніки (Маслій, 2011). При цьому існує проблема формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ, що потребує вивчення та подальшого дослідження.

МЕТОЮ СТАТТІ є теоретичне обґрунтування та розробка структурно-функціональної моделі формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ.

ЗАВДАННЯ

Розкрити теоретичні основи розробки структурно-функціональної моделі з урахуванням сучасних вимог формування фахової компетентності українського

офіцера військової розвідки; розробити структурно-функціональну модель формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для обґрунтування та розробки структурно-функціональної моделі формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ було задіяно комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження із метою обґрунтування теоретичних основ формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки; систематизації та узагальнення теоретико-методологічних основ дослідження; моделювання, узагальнення, систематизація поставлених завдань.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Моделювання дозволяє проаналізувати реальний зміст, установити цілепокладання, виділити основні компоненти структури, суттєві ознаки, взаємозв'язки, графічно відобразити функціональну специфіку та обумовити формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки. У рамках нашого дослідження структурно-функціональна модель є інфографічною візуалізацією, узагальнюючим засобом комплексної системи підготовки з взаємопов'язаних явищ, елементів, блоків та етапів упровадження в практику професійної підготовки всіх складових формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки: соціального замовлення, мети, завдань, концептуальних та методичних підходів, принципів, функцій, організаційно-педагогічних умов, інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ, етапів, компонентів, методів, форм, засобів, технологій, навчальних дисциплін, критеріїв, показників рівнів сформованості фахової компетентності майбутніх фахівців військової розвідки до такого процесу.

У дослідженнях Я. Короля, моделювання передбачає наукове пізнання, відтворення інформаційної повноти, динаміки, гнучкості, функції, характеристики об'єкту та обумовлює дослідження показників сформованості певного процесу від час професійної підготовки керованих і контрольованих факторами, умовами впливу (Король, 2019, с. 109).

Із метою дослідження та використання методу моделювання на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, обґрунтування теоретичних основ, зумовлення специфіки військової галузі, привнесення організації процесу формування фахової компетентності майбутніх фахівців військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ та урахування організаційно-педагогічних умов формування фахової компетентності майбутніх фахівців військової розвідки, основних характеристик та механізмів взаємовпливу й взаємозв'язків розроблено структурно-функціональну модель формування фахової компетентності майбутніх фахівців військової розвідки в інформаційно-освітньому середовищі ВВНЗ.

На думку О. Маслія, Ю. Лісніченка структурно-функціональна модель виражена соціальним замовлення суспільства у єдності мети, завдань, цілей

навчання, виховання, розвитку майбутніх фахівців. Вона підпорядкована науковій концепції, до складу якої входять філософське, соціально-політичне, економічне, педагогічне, психологічне, освітнє, дидактичне, обґрунтування досягнення цілей педагогічного процесу у вищих військових навчальних закладах на підготовку кваліфікованих офіцерських кадрів з сформованими професійно значимими надбаннями, особистісними якостями в умовах інформаційно-освітнього середовища (Лісніченко, 2015; Маслій, 2011). Також, розробка структурно-функціональної моделі, на думку науковці В. Георгієва, О. Євсюкова, М. Нещадима, О. Маслія, має враховувати певні специфічні вимоги: концептуальність; системність; керованість; ефективність; відтворюваність (Георгієв, 2015; Євсюков, 2006; Маслій, 2011; Нещадим, 2004).

У нашому баченні структурно-функціональна модель формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища вищих військових навчальних закладах ґрунтується на концептуально-цільовому, процесуально-технологічному, результативному блоках. Обґрунтуємо структурні складники структурно-функціональної моделі.

Концептуально-цільовий блок охоплює: соціальне замовлення на фахово компетентних майбутніх офіцерів військової розвідки (соціальне замовлення виражається в загальній меті, яка є вихідним моментом та обумовлює функціонування освітнього педагогічного процесу в ВВНЗ, як системи цілеспрямованого всебічного особистісного розвитку майбутнього офіцера, компетентної особистості, конкурентоздатного висококваліфікованого фахівця готового до успішного виконання професійних завдань з сформованими професійно значимими й особистісними якостями); мету – сформувати фахову компетентність майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища вищих військових навчальних закладах; завдання; концептуальні та методичні підходи; принципи; функції.

Концептуальними та методичними підходами виступають:

– системний (зорієнтований на системність підготовки курсантів, передбачає цілеспрямовану систему формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки);

– цілісний (вибудовує взаємозв'язок усіх складових на формування компетентнісних знань й навичок у сфері військової розвідки, забезпечує цілісність логіки освітнього процесу);

– діяльнісний (посилює зростання практичного потенціалу з метою формування професійно-значимих характеристик, фахових компетентностей);

– інтегративний (підвищує взаємодію на інтегративній основі всіх компонентів фахової готовності до виконання професійних обов'язків);

– особистісний (безперервно збагачує професійний та творчий потенціал особистості майбутніх офіцерів військової розвідки);

– рефлексивний (спрямовує набуття цілісності знань, професійних цінностей, фахових компетенцій, нарощує практичну підготовленість до здійснення військової діяльності та професійної реалізації);

– компетентнісний (уможливорює всебічне професійне становлення майбутнього офіцера військової розвідки, зумовлює набуття фахової практичної підготовленості, поглиблює володіння ґрунтовними практичними навичками);

– акмеологічний (посилює набуття підготовленості до військової діяльності, розширює здобуття акме-компетентних навичок на виконання військово-професійних завдань, зміцнює акмеологічну саморегуляцію до професійної діяльності військової розвідки);

– синергетичний (забезпечує цілеспрямовану підготовку курсантів із формуванням фахової компетентності у сфері військової розвідки).

Педагогічними принципами формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ є науковість (формування загальнонаукового рівня, набуття цілісності сприйняття наукової картини світу, оволодіння науковими методами дослідження), гуманізм (примноження гуманістичних цінностей), цілеспрямованість (цілеспрямований й спеціально-педагогічний вплив з метою формування фахової компетентності), системність (спрямування повноти формування фахової компетентності), змістовність (систематизація професійних знань, формування системи компетенцій та фахової компетентності), прогностичність (оволодіння професійною мобільністю та належним рівнем освіченості до виконання професійних завдань), технологічність (упровадження інноваційних і технологічних розробок, посилення цифрової компетентності професійної діяльності), динамічність (забезпечення безперервності та послідовності професійної підготовки), цілісність (вибудовування цілісності професійної підготовки з підвищеною увагою на формування фахової компетентності), ефективність (надбання ціннісних орієнтацій концептуальних засад професійної підготовки), послідовність (неперервність опанування фахового досвіду), наступність (досягнення професійного й особистісного досвіду на набуття фахової компетентності).

Структурно-функціональна модель формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової окреслена взаємозалежними та взаємопов'язаними функціями:

– освітня (удосконалення наукового підходу до цілісної професійної підготовки майбутніх фахівців, педагогічна взаємодія в освітньому процесі вищого військового навчального закладу);

– мотиваційна (професійні установки, інтереси, пізнавальні потреби та прагнення особистісного розвитку);

– когнітивна (забезпечення формування мислення, знання, уваги, здібностей, сприймання, уявлень для виконання військово-професійної діяльності);

– розвивальна (урахування всебічного професійного розвитку, безперервного збагачення фахової компетентності особистості);

– виховна (спрямування надбання фахової компетентності на підвищення особистісного та загальнокультурного рівня);

– емоційно-вольова (емоційна цілеспрямованість та усвідомлене морально-вольове ставлення до вирішення професійних завдань);

– комунікативна (гармонійний розвиток та формування комунікативного потенціалу майбутніх військових офіцерів розвідки);

– конструктивна (організовано-конструктивна освітня діяльність на забезпечення високого рівня цілісної професійної підготовки майбутніх фахівців);

– практична (практична спрямованість професійного становлення майбутніх військових офіцерів розвідки, постійне удосконалення фахової компетентності);

– адаптивна (надбання адаптації майбутніх військових офіцерів розвідки до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу);

– креативна (активізація творчих і критичних якостей у відповідній професійній діяльності через удосконалення фахової компетентності).

Процесуально-технологічний блок об'єднує інформаційно-освітнє середовище ВВНЗ, організаційно-педагогічні умови (підвищення мотиваційної основи майбутніх офіцерів військової розвідки до збагачення фахових компетентностей; розширення можливостей інформаційно-освітнього середовища для посилення практичної підготовленості майбутніх офіцерів; поетапне формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища; організація самостійної роботи шляхом підвищення ефективності пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів), етапи, компоненти (мотиваційно-вольовий, когнітивно-результативний, особистісно-акмеологічний, операційно-діяльнісний), методи, форми, засоби, технології, навчальні дисципліни.

Результативний блок розкриває критерії, показники рівнів сформованості фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки та результат. Розроблена структурно-функціональна модель орієнтована на досягнення цілей формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу психолого-педагогічної та військової літератури було проведено теоретичний аналіз проблематики дослідження, обґрунтовано теоретичні основи професійної підготовки майбутніх офіцерів військової розвідки. Розроблено структурно-функціональну модель на формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в інформаційно-освітньому середовищі вищих військових навчальних закладах, яка містить блоки: концептуально-цільовий (соціальне замовлення, мета, завдання, концептуальні та методологічні підходи, принципи, функції), процесуально-технологічний (інформаційно-освітнє середовище ВВНЗ, організаційно-педагогічні умови, етапи, компоненти, методи, форми, засоби, технології, навчальні дисципліни), результативний (критерії, показники рівні, результат). Означені структурні блоки наділені інтегральними функціями професійної підготовки майбутніх офіцерів військової розвідки, містять спеціальні особливості й причинно-наслідкові зв'язки програмних результатів навчання.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальші наукові розвідки вбачаємо в дослідженні сформованості фахової компетентності майбутніх офіцерів військової розвідки в умовах інформаційно-освітнього середовища вищого військового навчального закладу освіти. Заслугове на увагу подальше вивчення безперервного професійного розвитку майбутніх офіцерів військової розвідки упродовж військової кар'єри.

ЛІТЕРАТУРА

Ананьїн, В. О., Уваркіна, О. В. (2022). Сучасні політичні мейнстрими військової освіти. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*, 1(53), 41–46.

Войтех, О., Войтех, К. (2020). Фахова компетентність офіцерів національного персоналу Збройних Сил України. *Військова освіта*, 1(41), 70–78.

Георгієв, В. М. (2015). Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів високомобільних десантних військ у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.04 ; Південноукр. націон. педагог. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 252.

Євсюков, О. Ф. (2006). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 172.

Король, Я. І. (2019). Формування професійної готовності майбутніх офіцерів до застосування засобів радіаційно-хімічного захисту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 207.

Лісніченко, Ю. М. (2015). Підготовка майбутніх офіцерів до професійної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 ; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 167.

Маслій, О. М. (2011). Формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 ; Нац. академ. Держ. прикорд. сл. України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 174.

Науменко, М. І., Приходько, Ю. І. (2011). Проектування змісту освіти як засіб підвищення професійної компетентності військових фахівців. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 32, 5–14.

Нещадим, М. І. (2004). Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 56.

Чистовська, І. П. (2006). Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Національна академія оборони України. Київ, 223.

Ягупов, В. В., Єрохін, С. Г., Кожедуб, О. В. (2000). Військове виховання: історія, теорія і методика : навч. посіб. для вищих навч. закл. / заг. ред. В. В. Ягупова. Київ : вид-во КНУ, 400.

Stasiuk, V. V. (2010). Extreme conditions and their impact on the individual characteristics of servicemen, *Bulletin of the National Defense Academy of Ukraine*, 1(15), 175–181.

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE MILITARY INTELLIGENCE OFFICERS IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HMEI

Ihor SHUMKOV, graduate of the third (educational and scientific) level of higher education of the Department of Pedagogy of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, Ukraine; Ukraine; shumkov.ihor@gmail.com

Abstract. *The article updates the problem of the formation of professional competence of future military intelligence officers in the information and educational environment of a higher military educational institution, substantiates the theoretical foundations of professional training of future officers. The need to protect the territorial integrity of our state was analyzed, which determined the importance of the challenges posed to the transformation of military education into the professional training of Ukrainian officers. It is noted that one of the directions of the development of an effective system of military education, with the aim of gaining full membership of Ukraine in NATO, is the modernization of the officer training system, strengthening the integrity of the professional training of military specialists. It has been observed that military-professional education in accordance with the principles of the military doctrine of the state, target instructions of military policy and science, state educational standards, within which the professional training of future military intelligence officers is carried out, is based on the educational-professional program, the modern model of training competent specialists taking into account the methods preparation of NATO member countries. It has been found that the social order of society to ensure the interests of national security and defense of the state for the training of military specialists in higher military educational institutions, in accordance with modern requirements, determines the important problem of forming the professional competence of future military intelligence officers and the development of a structural and functional model of such a process in conditions of the informational and educational environment. It was found that modeling allows to analyze the real content, establish goals, highlight the main components of the structure, essential features, relationships, graphically display the functional specificity and determine the formation of professional competence of future military intelligence officers. A structural-functional model for the formation of professional competence of future military intelligence officers in the information and educational environment of higher military educational institutions has been developed, which contains blocks: conceptual-target (social order, goal, task, conceptual and methodological approaches, principles, functions), procedural- technological (informational and educational environment at higher military educational institutions, organizational and pedagogical conditions, stages, components, methods, forms, means, technologies, educational disciplines), effective (criteria, level indicators, result).*

Key words: *higher military educational institution; educational process; informational and educational environment; professional competence; structural-functional model; future military intelligence officers.*

References

Ananin, V. O., Uvarkina, O. V. (2022). Modern political mainstreams of military education. *Bulletin of NTUU "KPI" Political Science. Sociology. Right.* 1(53), pp. 41–46. [in Ukrainian].

Voitekh, O., Voitekh, K. (2020). Professional competence of officers of the national staff of the Armed Forces of Ukraine. *Military education.* 1(41), pp. 70–78. [in Ukrainian].

Heorhiiev, V. M. (2015). Formation of professional competence of future officers of highly mobile landing forces in the process of professional training. thesis ... candidate ped. sciences by specialty 13.00.04 ; Southern Ukraine the nation teacher. University named after K. D. Ushynskiy. Odesa, 252 p. [in Ukrainian].

Yeysiukov, O. F. (2006). Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future officers in the educational process of a higher military educational institution. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04; Kharkiv National ped. University named after H. S. Skovorody. Kharkiv, 172 p. [in Ukrainian].

Korol, Ya. I. (2019). Formation of professional readiness of future officers to use means of radiation and chemical protection. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04; Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy of the Ministry of Education and Culture of Ukraine, Khmelnytskyi, 207. [in Ukrainian].

Lisnichenko, Yu. M. (2015). Preparation of future officers for professional activities in the process of studying professional disciplines. thesis ... candidate of ped. Sciences: 13.00.04; National Acad. Govt. border service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi. Khmelnytskyi, 167 p. [in Ukrainian].

Maslii, O. M. (2011). Formation of professional competence of future rear-line officers in the field of military-economic logistics. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04 ; National academ. Govt. cord sl. of Ukraine named after B. Khmelnytskyi. Khmelnytskyi, 174. [in Ukrainian].

Naumenko, M. I., Prykhodko, Yu. I. (2011). Designing the content of education as a means of increasing the professional competence of military specialists. *Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.* Kyiv, 32, 5–14. [in Ukrainian].

Neshchadym, M. I. (2004). Military education of Ukraine: history, theory, methodology, practice: autoref. thesis for obtaining sciences. degree of doctor of pedagogy Sciences: specialist 13.00.04; Institute of Pedagogy and Psychology Prof. of education of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 56.

Chystovska, I. P. (2006). Formation of pedagogical competence of future masters of military administration. Ph.D. ped. Sciences: 13.00.04; National Defense Academy of Ukraine. Kyiv, 223 p. [in Ukrainian].

Yahupov, V. V., Yerokhin, S. H., Kozhedub, O. V. (2000). Military education: history, theory and methodology: education. manual for higher education closing. Kyiv, 400 p. [in Ukrainian].

Stasiuk, V. V. (2010). Extreme conditions and their impact on the individual characteristics of servicemen, *Bulletin of the National Defense Academy of Ukraine.* 1(15). pp. 175–181.

Article history:

Received: January 17, 2024

1st Revision: February 17, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 378

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.8

OMBENI W. MSUYA,
Dr. Ombeni W. Msuya (PhD),
Senior Lecturer,
Educational Management,
Administration and Leadership,
Department of Educational
Foundation and Continuing
Education,
P. O Box 523, College of
Education.
The University of Dodoma,
Dodoma, The Capital City,
Tanzania, East Africa.
ombeni.msuya2@udom.ac.tz

ORCID
ID://https://orcid.org/0000-0002-
7109-8362

Article history:*Received:* January 21, 2024*1st Revision:* February 18, 2024*Accepted:* March 30, 2024

Ombeni, W. Msuya, (2024). Exploring levels of job satisfaction among academic staff in higher learning education in tanzania: the experience of selected public universities. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 4. pp. 94-110.
DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.8

EXPLORING LEVELS OF JOB SATISFACTION AMONG ACADEMIC STAFF IN HIGHER LEARNING EDUCATION IN TANZANIA: THE EXPERIENCE OF SELECTED PUBLIC UNIVERSITIES

Abstract. This study was conducted to investigate the experience of job satisfaction among academic staff in selected public universities in Tanzania. A cross-sectional survey design with mixed research approaches was employed. Probability and non-probability sampling techniques were used to get a total sample of 74 respondents from public universities in Tanzania. Data were collected by using a four-point scale questionnaires and semi-structured interview techniques. Study findings indicated varying job satisfaction levels among the academic staff in public universities in Tanzania. Despite the contextual differences experiences of academic staff working in public Universities were the same in the facets of work benefits, relationship with their leaders, opportunity for creativity, and communication feedback. On the other hand, the study revealed existing counterproductive behaviors that may impede the attainment of Universities' core functions of teaching, research, and consultancy. Despite of their severity, counterproductive behaviors ranging from absenteeism and divided loyalty are reported to be among the main threats to public Universities in Tanzania. This study suggests that University leadership needs to consider factors such as improving work benefits, and effective communications among others, to create a friendly organizational culture. It is also recommended that dialogue through regular academic staff meetings, effective communication, and academic freedom can foster a culture of curiosity, autonomy, and trust in public Universities in Tanzania.

Key Words: Job Satisfaction; Counter-Productive Behaviors; Academic Staff; Public Universities; Tanzania.

1.0. INTRODUCTION AND BACKGROUND

Higher education is an indispensable means towards individual and communities' socio-economic transformations. Universities around the world are perceived as homes for intellectuality and the only gastronomies for sharpening the minds of intellectuals readily to serve their communities and nations. In most developing countries, higher education is recognized as a key force for modernization and development (Bennell & Akyeamong, 2007). The importance attached to higher education has led to a rise in the demand for its access and utilization. For instance, the enrolment status of higher education in Tanzania from 2020/21 to 2022/23 is steadily growing (UNESCO, 2022). For instance, in the academic year 2020/21, higher education institutions (HEIs) and university institutions enrolled 159,714 as compared to 204,294 students admitted in 2022/23 (Tanzania Commission of Universities –TCU, 2021; 2023). In Tanzania, higher education institutions are entrusted with the responsibility of teaching, conducting research, and providing consultancy services to the community as among their core functions (URT, 2005). Thus, it has been maintained that the quality of any university depends to a large extent on the degree to which it attains these core functions URT, 2005).

Due to the greater importance attached to higher education around the world, Tanzania has been investing much in higher education (Nguni *et al.*, 2006). It is now obvious, higher education is the only gateway and ladder to community transformation in most developing countries. In the 21st Century, education is among the vital tools to sharpen the quality of human resources in Tanzania. The establishment of the Tanzania Commission for Universities (TCU) in 2005 opened a new chapter on effective management and improvement of the quality of higher education in Tanzania (TCU, 2005). The Global Sustainable Goals The Millennium Development Goals 2000-2015 and the Tanzania Development Vision 2025 both focused on achieving this goal so that the citizens can benefit from the importance of education in development. Consequently, from 2005, Tanzania has embarked on improving access and quality of higher education (URT, 2010).

In particular, permission for the establishment of private universities, building new universities, conversion of some former high schools and vocational training colleges to universities, and the establishment of new schools and colleges within public universities were observed in these efforts to expand higher education in Tanzania (URT, 2010). Before 2005 there were only twelve universities in Tanzania, (five public and seven private) while in 2023 there are thirty-two full-fledged universities, in Tanzania (Twelve public universities and twenty private) (TCU, 2023). Despite this such commitments and investment in education higher education in Tanzania, universities do face critical challenges related to the quality of education and staffing. Omari (2013) insisted that universities have the most sensitive role in developing human resources to serve all sectors national development. Similarly, Oshagbemi (2003) was in view that higher education institutions are dedicated to the development of human capital through teaching, building a knowledge base through research and knowledge development, and dissemination and use of knowledge through interaction with the knowledge.

Universities are considered to be hubs for hatching qualified, employable, and productive graduates. Earlier studies (Omari, 2013 & Magaiwa, 2023) observed that

most public universities regardless of their age and location have a shortage of qualified academic staff to carry out academic activities. Earlier studies (Jawabri, 2017 & Masanja, 2018) have linked the provision of quality education and staffing with employees' job satisfaction. Academic staff job dissatisfaction syndrome may potentially impact the realization of the core functions of most higher learning institutions around the world (William, 2013; Msuya, 2016); Job dissatisfaction may result in staff turnover, divided loyalty, conflicts, and increased demands for better pay: all of which may lead to poor outputs (Oshagbemi, 1997). Other studies have shown that some job-dissatisfied academic staff may be detrimental to the attainment of the mission and vision of their organizations (Robbins, 2001; Mateko and Nirmala, 2017).

All universities have some core functions to achieve in their existence in the academic arena. For instance, in Tanzania, most universities have three core functions: teaching, research, and consultancy (URT, 2005). In this light, universities would require satisfied and happy academic staff to accomplish these noble functions (Oshagbemi, 2000). Importantly is the fact that the take-off and achievement of strategic goals of any university would strongly depend on its capacity to attract, retain, and maintain competent and satisfied staff in its employment. The university must be capable of ensuring adequate manpower planning and development (Adenike, 2011). Qualified academic staff in various universities in Tanzania like other staff around the world, tend to move from public universities to other professions and responsibilities. As earlier observed by Peter (2011) and Msuya (2016), the value of salaries in public universities is considered unattractive than other sectors. As long as pay is associated with job satisfaction (Msuya, 2016), job exit among academic staff across public universities requires meticulous study.

Despite the massive efforts made to invest in higher education, the teaching profession in higher education is facing problems related to job satisfaction among academic staff in Tanzania. Although academic staff are perceived as the most satisfied cadre in the teaching profession, complaints on job distress have been documented (Ainer, 2018). Earlier studies (Mkumbo, 2014; Masanja, 2018) indicated that there is a high level of job dissatisfaction among academic staff of higher learning institutions in Tanzania. This study is highly urgent to explore the job satisfaction level among academic staff to improve and sustain the various government and individual universities' efforts to accomplish the provision of higher education in Tanzania. Moreover, the study was undertaken to unveil the multifaceted nature of job dissatisfaction behaviors of academic staff in public universities in Tanzania.

2.0 LITERATURE REVIEW

Job satisfaction is an important human factor in effective work performance. Scholars like George (2015) have various job satisfaction descriptions, such as the commitment that organizational employees have to their jobs, resulting in their job perceptions. Spector (1997) stated that job satisfaction notes how individuals' environment is regarding their work and various aspects of their jobs. Similarly, Locke (1975) asserted that job satisfaction is an excellent emotional condition that results in an appraisal of one's job experience. Generally, all the concepts reflect the realization of work fulfillment as an emotional proclivity for the part of the job.

On the other hand, the multifaceted impacts of job-dissatisfied academic staff are not new in contemporary global literature. For instance, Robbins (2001; 2005) propounded that dissatisfied academic staff may leave (exit) an organization, create conflicts in their organization, can complain, may be insubordinate, steal organizational property, absent themselves, shirk (dodge) part of their responsibilities, divide their loyalty, and neglect responsibilities. Job dissatisfaction occurs when people perceive that they are being treated unfairly in salaries, benefits, incentives, job security, supervision, and poor interpersonal relationships (Chung, 1997 & Marriner–Tomey, 1996). Earlier studies including Chung (1997) and Marriner–Tomey (1996) stressed that poor planning, poor communication, inadequate explanations of decisions affecting jobs, unclear rules and regulations, unreasonable pressures, excessive work, understaffing, uncooperative heads of departments/units, and non-academic duties are all sources of dissatisfaction within an organization. Chung (1997) classifies the factors leading to job dissatisfaction as external and internal barriers. In other words, job dissatisfaction may arise from the individual himself/herself or the organization or employers. Moreover, employees' job dissatisfaction has been associated with poor working conditions, low pay, and hostile relationships with the management and co-workers as well as leadership ineffectiveness (Akintoye, 2000).

Earlier studies (Amani & Komba, 2016; Fussy, 2017 & Mgaiwa, 2021) have revealed a high turnover of academic staff in the academic profession in Tanzania due to brain drain and other work-related issues. As cited by Nyahongo (2015) and Hokororo and Michael (2019) revealed that between 2009 and 2013, 102 of 840 academics employed at the University of Dodoma left their university appointments through either resignation or termination. Similarly, Mkumbo (2014) established that 44.5% and 34.4% of Tanzanian academics in public and private universities, respectively, were interested in an alternative career.

In many ways, the presence of an inadequate number of qualified academic staff may demise the effectiveness and efficiency of higher education to execute her core functions of teaching, research and consultancy. In whatever case, dissatisfied employees may never overcome being disappointed; rather they may “disengage” themselves from the job with their minds somewhere else (Altbach, 2006). Such work disengagement, reluctance and unhappier moments may obscure the provision of better services among the students and local communities (Khan, Nawazi, Aleem & Hamed, 2012). The academic staff may attend to work and continue with their activities or they can perform their duties with maximum errors and do other unethical practices (misconducts) (Judge & Watanabe, 1994).

3.0 THEORETICAL REVIEW

This study was guided by Herzberg's two-factor theory developed in 1959. The theory illuminated on the role of motivators and hygiene factors in explaining the employees' job satisfaction and dissatisfaction. In this theory, Herzberg propose a set of two different factors namely hygiene and intrinsic which are believed to contribute to employees' job satisfaction and dissatisfaction. The theory differentiates the factors between intrinsic (hygiene or job content) and extrinsic (contextual) or pull factors.

The extrinsic motivators, known as the job content factors, define things that people do in their work responsibilities and achievements. These factors are the ones

that can contribute a great deal to the level of job satisfaction an employee feels at work. Herzberg *et al.*, (1959) observed that such factors as company policy, supervision, interpersonal relations, working conditions, and salary are important in employees' job satisfaction. According to Herzberg *et al.*, (1959), these factors do not motivate employees. However, when they are missing or inadequate, hygiene factors can cause serious dissatisfaction. Hygiene factors are all about making an employee feel comfortable, secure, and happy. Also, few anecdotal examples of university management–staff conflict have so far centered on such job context aspects.

On the other hand, Motivating factors are those factors that deal with fulfilling employees' needs and personal growth such as achievement, recognition, responsibility, and advancement. These factors are commonly called satisfiers or motivators and were found from the study to be related to the nature of the work itself and the rewards that result from the performance of that work. The most significant of these involve characteristics that promote an individual's needs for self-actualization and self-realization in his work (Recall the Abraham concept of man). These factors are essentially linked to job content, which means they are intrinsic to the job itself. Herzberg analyzed and classified the job content factors or satisfying experiences as achievement, recognition, work itself, responsibility, advancement, and growth (Schermerhorn, 2003).

As earlier observed by Herzberg *et al.*, (1959), the potential relationship between motivation and hygiene, once the hygiene facets have been achieved, the motivators will promote satisfaction and enhance performance. Therefore, this study used this theory to illuminate its intuitive appeal on the job satisfaction level among academic staff in public universities in Tanzania. Academic staff job satisfaction is vital for the academic development of any university (Enders, 2000; Bas & Ardic, 2002 & William, 2013). Some individual universities have used a variety of incentives including free public transport, institutional supported loans, opportunities for further training and free housing to promote job satisfaction which is necessary tool for academic staff retention (UDSM, 2012; Nguni, 2006; William, 2013 & Msuya, 2016). Despite the various efforts to curb the challenges of job dissatisfaction, public universities in Tanzania continue to experience academic staff turnover, absenteeism and work stress (Amani & Komba, 2016; Fussy, 2017; Mgaiwa, 2021 & Nyahongo, 2015).

Therefore, this study intended to assess the experiences of job satisfaction among the academic staff in public universities in Tanzania. Specifically, the study explored the perceived job satisfaction levels among the academic staff in public universities and finally, the experienced nature of counterproductive behaviors syndrome among academic staff in public universities in Tanzania.

4.0 METHODOLOGICAL ISSUES

4.1 Research approach and design

This study employed a cross-section survey with a mixed research approach. Creswell (2003) argued that a mixed research method approach involves the use of both qualitative and quantitative approaches in a single study. Moreover, Mckim (2017) asserts that using a qualitative and quantitative approach, in a combination that provides balanced perspectives on the research problem and reduces the possibility of biases and weaknesses that may arise due to the use of a single approach. However, balancing the

two approaches has been a challenge for the mixed research approach. It is also time-consuming especially when one has many research objectives. It was, thus important to have limited objectives and to ensure that both quantitative and qualitative data were presented.

4.2 The study area

This study was carried out in Dodoma, Morogoro and Iringa regions in Tanzania. These regions were randomly selected among the 26 regions of Tanzania mainland. However, the study findings were homogeneous regardless of the contextual difference and working environment.

4.3 Population, Sampling, and sample size

A total population of 74 was drawn from public universities in three regions of Dodoma, Iringa and Morogoro. This study employed purposive, convenient and simple random sampling techniques. Purposive sampling was used to select one public university from each region, three (3) heads of human resource departments, and eight (8) heads of academic departments (HoDs) in three regions. Simple random and convenient sampling techniques were used to get 74 academic staff working in public universities in the selected universities who were also ready to participate in this study. Simple random sampling means that all population units have an equal chance of being involved in the sample. Simple random techniques can be used to sample participants/respondents with similar characteristics (Taherdoos, 2018). The total sample size of 74 was considered appropriate for this study. According to Creswell, (2009), a sample size of at least 50 participants is appropriate for analysis and reporting purposes. However, as observed by Creswell (2012), the larger the sample the more accurate the results.

4.4. Data Collection Methods

Data were collected through semi-structured questionnaires and semi-structured interviews.

4.4.1 Semi-Structured Questionnaires

Semi-structured questionnaires are said to be relevant when one wants to collect huge quantitative and qualitative data within a short time. Hargreaves and Seale (1981) argue that the use of semi-structured questionnaires enables a mix of qualitative and quantitative information to be gathered. Hence, it was possible to collect quantitative and qualitative data from various host institutions by using the Likert scale and open-ended questionnaires. Questionnaires, however, have the weakness of yielding a low rate of return especially when they are mailed. To overcome this problem, they were administered in person, and thus the return rate was 74 (92.5%) of the distributed 80 questionnaires.

According to Likert (1932), Likert scale is a psychometric response scale primarily used in questionnaires to obtain participants' preferences, attitudes, or degree of agreement with a statement or set of statements. This study used the four point Likert-type questionnaire designed as a four -point scale and the maximum score for each item is four. While Likert (1932) used a five-point scale, other variations of response alternatives are appropriate, including a four-point scale after the deletion of the neutral response to minimize undecided responses (Clason & Dormody, 1994).

Numerous studies have used four-point scale (4-point Likert alternatives) (Robinson & Shepard, 2011).

4.4.2 Semi-Structured Interview

The study also employed semi-structured interviews to capture the perceptions of the head of departments and head of human resource departments regarding their experience academic staff job satisfaction in public universities. A face-to-face interview was conducted with 8 heads of departments and 3 head of human resources from selected universities in three regions. The aim was to understand the extent to which each head of human resource have perceived the challenges of academic staff job dissatisfaction and job satisfaction in their respective universities. Interviews are time-consuming and sometimes the interviewees tend to go astray. It was important; therefore, to moderate the questions to ensure that the interviews were on the track and the clarity of the issue under investigation.

4.5 Data Analysis and Ethical Considerations

Data analysis was carried out by transcribing them first and coding the information from the questionnaires and interviews. It was important to identify the similarities and assemble ideas and associations by using thematic and content analysis as suggested by Onwuegbuzie & Leech, (2005). During data presentation, data from semi-structured questionnaires were presented first by using the Tables and supported by voices from likert-type questionnaires and interviews based on their relevance to the issue at hand. The study maintained anonymity by not using any personal identifiers or names to ensure that the host institutions and participants were free to give their frank views and opinions. Early familiarity with the participants was done to clarify the purpose of the study before the actual data collection as recommended by Shenton (2004). This was done to improve credibility. Open-ended questionnaires were labelled using the Roman numbers and universities were labelled using the counting numbers.

5.0 STUDY FINDINGS AND DISCUSSION

5.1 Perceived Job Satisfaction Level among Academic Staff in Public Universities in Tanzania

Findings regarding job satisfaction experiences among the academic staff in selected public universities in Tanzania indicated a varying job satisfaction and dissatisfaction levels. Both descriptive quantitative data and qualitative (narratives) data have indicated the heterogeneous levels of job satisfaction in different facets among academic staff working in public universities in Tanzania.

Table 1: Job Satisfaction Levels among the Academic Staff in Public Universities
N = 74

Job Facets	VD		D		S		VS		
	N	%	N	%	N	%	N	%	Mean Score
Satisfaction with salary	24	32.4	36	49	10	14	4	5.4	1.92
Satisfaction with Head of Department	40	54.1	20	27	9	12.2	5	6.8	1.72

relation with co-workers									
Freedom to utilize skills and talents (innovation)	20	27	28	37.8	16	21.6	5	6.8	1.95
Effective Communication and Feedbacks	27	36.5	24	32.4	18	24.3	15	20.3	2.6
University management support in Training and academic development	4	5.4	13	17.6	34	45.9	21	28.4	3.3

KEY: VD = Very Dissatisfied (1), D = Dissatisfied (2), S = Satisfied (3) and VS = Very Satisfied (4). Source: Field Data (2021)

5.1.1 Satisfaction with Salary

Quantitative data from Table 1 above revealed that the majority of the academic staff in public universities were generally very dissatisfied with their salary ($M = 1.92$) (32.4%). The quantitative data above is supported by a qualitative data obtained from in-depth interviews with academic staff. Academic staff revealed that salary was the specific work benefits which were not satisfied. One academic staff from University Y in the Morogoro region indicated that;

“For years, academic staff have been requesting the central government to increase salaries. The current harmonized scheme of service is not updated according to actual living costs. Unsatisfied salary is one of the monsters in most public universities. Currently, consultancy activities are very limited and competitive with private registered companies. Most academic staff have decided to embark on other entrepreneurship activities, looking for political positions and government appointments”

Arguably, academic staff in public universities are considered to have a sustainable source of salary from the central government like other public servants in Tanzania. However, the indicated dissatisfaction with salary in public universities may result from the higher expectations and life commitment among the young academicians who are the majority in public universities. As observed by Magawa (2023), young academic staff aged 31 to 40 were more dissatisfied with their salaries compared to those aged between 51 and 60 years as well as those with the age of 60 and above years in Tanzania. This study's findings tie the knot with the hygiene factors as postulated in the Two Factors Theory, that better work benefits may improve job satisfaction among employees (Msuya, 2016). On the same note, these findings are in line with earlier studies (Linh, 2018 & Msuya, 2016) which discovered that work benefits and salary not only allow employees to meet their fundamental needs but also provide job satisfaction at a higher level. Moreover, various researchers in

management and academic staff job satisfaction (Magawa, 2023; and Ahmad, & Riaz, 2011) have shown that salary is an important determinant of job satisfaction, especially when employees consider this payment to be fair and on-time.

5.1.2 Satisfaction with Leadership Support from Head of Department (HoDs')

Data from Table 2 above indicated that academic staff in public universities were generally dissatisfied with the support they got from their heads of departments. Data from public universities showed that academic staff were very dissatisfied ($M= 1.72$) (54.1%) with the daily leadership support offered by the head of the department to the subordinates. The qualitative data obtained during the interview with academic staff indicated that academic staff were not happy with less sharing decisions and too many directives from their leaders. During the interview, one academic staff from university X in Iringa said;

I will never forget how my former head of department denied my rights. I was like a person with a bad luck. It was difficult for me to survive in a department where every time I receive blames and insults. I applied for a PhD scholarship three times but my head of department did not approve my study leave to join a PhD programme. In the beginning, I tolerated but later things were worse and I had to quit.

Moreover, academic staff were complaining about the existence of nepotism and favoritism among members of the department. The above findings mirror the previous studies (Cable and Judge (2003); Chen and Silverthorne (2005) who found a significant relationship between effective supervision and job satisfaction among staff in public educational organizations. Similarly, Robbins *et al.*, (2003) argued that supervision is pivotal towards creating effective job satisfaction when the leaders can provide emotional support and technical guidance with job-related tasks. On bureaucratic leadership, Mrope (2023) alerted on its predominant characteristics of following predetermined rules and policies of organization.

5.1.3 Freedom for Creativity and Innovation

Quantitative data from Table 1 above indicated that academic staff in public universities were dissatisfied with available freedom and support for creativity and innovation ($M = 1.95$) and dissatisfaction of 37.8. Similarly, the qualitative data obtained during in-depth interviews with academic staff from public universities revealed that recognition through prizes moral, and financial support influenced staff creativity and innovations. One academic staff was quoted commenting that:

"Last year I was the overall winner in the university innovation week and won 5,000 United States Dollars (USD). I had used that money for improving my digital community library which will soon become a commercial venture. University is providing free laboratory and grants".

From the above verbatim quotes, one could argue that academic staff experience positive feelings and enthusiastic spirit once their work is valued and are given enough support from the university management. These findings reflect what Ngatuni (2020) observed that satisfied academic staff tend to be more creative and committed to working in the organizations. In this discussion, one could relate this scenario of an employee producing quality outputs after he or she has received rewards to the famous term "garbage in garbage out" in the field of Information Technology. Along the same line, Matoka (2020) observed that the coverage of employee job pleasure reflected the collective level of met workforce hope. Academic staff full of hope can produce new

knowledge through researches that produce elasticity choices for students and the community. Similarly, Hurley and Hult (1998) observed that employees' capacity to innovate is one of the most important aspects that persuade business performance in any organization. Generally, satisfied academic staff can create a good organizational climate that can foster the attainment of the core goals of any university; namely research, teaching, and consultancy. This was also endorsed in the recent study by Khalid *et al.*, (2012) who found that academicians have personal and professional interests about their universities, including pressure to pursue excellence and to make the right decisions regarding research agenda and course load. The attainment of the above goals needs a satisfied and job-committed academic staff.

5.1.4 Satisfaction with Effective Communication and Feedback

Data in Table 1 above have shown a dissatisfaction syndrome among the academic staff in public universities in Tanzania. The quantitative data obtained during the interview indicated a degree of dissatisfaction among the academic staff toward effective communication within university Z. During the interview one academic staff from University Z she said:

"In this university, it is very difficult to meet with top management officials without making a one month appointment. It is very difficult to meet the Vice Chancellor or the Deputies without making a month appointment"

Regarding effective communication and feedback mechanisms between academic staff and university management, it could be argued that academic staff need a quick feedback and effective communication to solve issues at hand. Very unfortunate, public universities in Tanzania follow the government systems and structures of leadership and management that have predetermined goals and chains of command. This leadership style commonly known as bureaucratic leadership style; is highly blamed for narrowing employees' rights and consequently negatively affecting job satisfaction.

In organizational management perspectives, effective communication and feedback mechanisms between academic staff and university management act as the bridge between employees and management for the effective attainment of organizational goals. Similarly, it can be argued that academic staff like other employees need quick feedback and effective communication to solve issues at hand. As earlier observed by Msuya (2016), public universities in Tanzania follow the government systems and structures of leadership and management that have predetermined goals and chains of command. This leadership style commonly known as the bureaucratic leadership style; is highly blamed for narrowing employees' rights and consequently negatively affecting job satisfaction (Loisulie, 2012). As earlier pointed out by Mrope (2023), bureaucratic leadership follows the predetermined rules and policies of the organization. This style molds rigid leaders who are not dynamic and they never change their behavior with the changing environment.

5.1.5 Satisfaction with Training Opportunities

Data from Table 1 above show that academic staff in public universities were satisfied with reliable opportunities for training and academic development ($M = 3.3$) (45.9%). During the documentary review, it was also revealed that public universities offer study sponsorships with affordable conditions for pursuing higher studies in

various higher institutions locally and abroad. In one session of an interview, a junior academic staff said that;

“My friend who joined this public university eight years back with an undergraduate degree has now earned a Ph.D. and joined other paying jobs outside teaching. His academic success was the motive for my transfer from the human resource office to public academic institutions. I need to study and earn professorial before age fifty”

The above verbatim quotes indicate that public universities can attract junior and energetic academic staff who have determination and plans to develop their careers. Also, it can be perceived as a growing tendency that public universities are responsible for the training and development of their academic staff who soon after completion of their studies join other profession and other occupations due to better pay and working environment. The earlier study by William, (2013) indicated that public universities produce at their own costs what they do not consume and embrace a neither synergetic nor economical practice for its growth. Most public universities have many junior academic staff who require higher training on the assumption that they will come back to work with their universities. This assumption sometimes does not reflect the reality and employees' needs. The above findings mirror the earlier study by Magaiwa (2021) which argued that training opportunities do not improve employee retention because employees regard them as hygiene factors that are necessary to be available but their availability does not necessarily lead to either job satisfaction or organizational commitment. Similarly, Maria, *et al.*, (2010) also found training to be negatively related to employees' retention.

5.2 Counterproductive Behavior Syndrome in Public Universities

The qualitative data obtained through interviews with academic staff in public universities revealed some behaviors as a result of work dissatisfaction. This was achieved when the researcher interviewed some academic staff themselves and the Human Resource Officers. Some counterproductive behavior patterns were observed among academic staff. Interestingly, some findings indicated different dissatisfied behaviors according to academic ranks and responsibilities among the respondents in public universities.

5.2.1 Job Dissatisfaction Based on Academic Seniority

As it was revealed, senior academic staff revealed more job dissatisfaction behaviors compared to junior academic staff. During an interview at one of the public universities, one assistant lecturer aged 37 she was unhappy. This academic staff said:

“I am disappointed with unsupportive leadership. I have not yet won any professional paid consultancy for six years now. Most paid government consultancies are offered to senior academic staff and not the lower cadre. Lower academic ranks in this university are trusted and given many students to teach and coordinate their studies and not consultancies and leadership posts”.

Similarly, during the interview, one tutorial assistant (junior academic staff) said: *“I am doing all activities that are supposed to be done by a Professor. The Professor is busy with the general election since he is contesting for a Parliamentary seat (MP). It is a month now and I am teaching, supervising seminars, and handling all students' problems”.*

The above verbatim quotes are in line with the study findings by Abdullah, *et al.*, (2009) who examined the role of academic ranks on job satisfaction among teachers

and found that the higher the ranking, the more satisfaction among teachers. Older teachers were more satisfied than their younger counterparts. This study specifically found some senior academic staff having indolent behavior compared to junior academic staff who were very busy accomplishing their duties and others assigned to them by their senior academic staff in public universities. Senior academic staff in most universities have a role to mentor and support the less experienced academic staff to fulfill their duties. The current findings reflect previous findings by Mrope (2023) who found that employees' lethargic behaviors were connected to burnout behavior and that these have very detrimental impacts on employee's job satisfaction. Moreover, the above study findings suggest ineffective accomplishment of academic staff job roles of teaching, research, and consultancies. As observed by Rocca and Soliman (2023) academic staff with a lot of burnout cannot find the peace they desire within the organization. The demotivated academic staff cannot be able to support students and junior academic staff effectively.

5.2.2 Absenteeism

Furthermore, findings in the present study reveal that most senior academic staff in public universities were absent at their respective offices. In some shared staff offices, senior academic staff were regularly unavailable during students' consultation hours and in the supervision of university examinations. During the interview with one head of the department, she had this to share;

"In most offices, junior academic staff are available and committed. Some tutorial assistants are busy solving students' problems and teaching large classes as directed by their course coordinators who are the senior academic staff. Junior academic staff are available in their respective offices during official hours. Most junior academic staff are committed to teaching, administering seminars, and helping students with different problems".

The above quotes indicate that senior staff who are more experienced in teaching and research have little time in the public office. It should be understood that the researcher is aware that senior academic staff may be away for consultancy activities or on official leave. However, during the interview with junior academic staff, it was revealed that most of the senior academic staff were away without formal permission. As an emphasis, junior academic staff were complaining about taking some responsibilities of senior staff while the latter was away for personal matters. At this point, it gives light to say that some public universities in Tanzania have many senior academic staff but in fact, they are not as committed to work as the junior staff (Peter, 2018).

In the discussion above, the important point to note is that absenteeism by itself is a problem but it is worse when senior academic staff at the rank of professors are not available for some months due to various reasons. There is a possibility that students and junior academic staff do not get support from senior and well-experienced academicians as part of mentorship to offer quality education, research, and consultancies. These findings are in line with the studies by Osifila (2020) which indicated that academic staff's absence negatively affects students' academic performance. Similarly, Tansel (2022) found absenteeism of academic staff in higher learning institutions as among employees' behaviors that hinder academic staff from attaining their factual roles; and is associated with less organizational and work commitment, hence leading to poor work productivity. Similarly, the study findings are in line with a previous study by

Clotfelter, *et al.*, (2007) which revealed that universities with higher staff absence rates had lower student test scores.

5.3. Divided Loyalty

Data on the facet of work commitment indicated the existence of divided loyalty among academic staff in public universities in Tanzania. During the interview with the researcher, one head of a department in a public university revealed that he was not aware of what was going on during official working hours in academic staff offices. He had this to say:

“It is not my duty to monitor what academic staff are doing in their offices. Academic staff are legally bound to attend work and perform their duties every day. As a department, we shall appraise each academic staff annually and make recommendations to the higher university management. The university management puts efforts to find those who are absent”.

From the above verbatim quote, it may be argued that the availability of academic staff in their respective offices does not necessarily mean that they are committed to the job in question. Therefore, the availability of academic staff in their offices is not the appropriate tool to measure the rate of work done and productivity. The study findings also show that academic staff who were at work were busy with other activities outside academics. During an interview, one Head of Department had this to share:

“It is very unfortunate that the human resource officers and other top university management officials are pleased to see academic staff available in their offices without paying attention to what they do. As you may observe, some academic staff are organizing informal meetings to promote their network marketing of selling food supplements and medicines online. No one cares what the academics do in their offices. What is considered important here is to sign in by using an electronic system at the main gate.”

The above quote indicates that some academic staff in public universities were using the time for work for other activities outside their job descriptions. Allocating time to tasks may have effects on the efficiency and quality output of the work that an academic staff is engaged in. It is disastrous when an academic staff is engaged in other activities like the said “networking market” which has nothing to contribute to the skills needed to remain working as academicians at the university. The above findings are supported by Mrope (2023) who found that most job-dissatisfied employees develop temporary withdrawal behaviors from their main jobs as manifestations of job adaptation. This scenario suggests the likelihood of academic staff to remain working at public universities figuratively (Moloantoa & Dorasamy, 2017). This may be interpreted that hitherto academic staff may be available in public universities’ payroll but working fully in favor of their institutions.

6.0 CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Conclusion

The findings of this study have provided insight into job satisfaction levels and their associated counterproductive behaviors in higher education. Studies have identified critical job dissatisfaction syndrome among the academic staff in public universities. Similarly, it is now obvious that work benefits which is the central goal of the employees and among the basic human needs are among the major job distress in

public universities in Tanzania. It has also pointed out the impacts of counterproductive behaviours resulting from job dissatisfaction towards the attainment and accomplishment of the university's core functions. More importantly, the study suggests the vital measures which if undertaken, can help to eliminate or reduce the level of job dissatisfaction among academic staff in higher learning institutions.

Recommendations

This study recommends creating and maintaining effective communication between management and academic staff, fair distribution of work and fringe benefits, fair and timely promotion, and contingent rewards. Earnestly, public university management needs to use job satisfaction factors to create a cohesive community of academic staff, who will welcome the expertise and increase academic efficiency. The current skyrocketing tendencies of appointing and assigning administrative roles to most senior academic staff and guru researchers may jeopardize the future existence of many higher education institutions in Tanzania. Finally, the top university management must also evaluate and redesign the supervisory arrangement with principals and heads of departments, contingent rewards, and fringe benefit schemes to improve departmental performance

Acknowledgments

The author is very thankful to all of the individuals who made this study a success. Specifically, special thanks are directed to the heads of universities and head of human resources department and academic departments in the selected public universities. The author is also grateful to academic staff as the key participants for their cordial cooperation.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

References

- Ainer, C. D., Subramaniam, C., & Arokiasamy, L. (2018). Determinants of Turnover Intention in the Private Universities in Malaysia: A Conceptual Paper. *SHS Web of Conferences*, 56, 03004. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20185603004>
- Akintoye, I.R. (2000). *The place of financial management in personnel psychology: A Paper Presented as Part of Personnel Psychology Guest Lecture Series*. Department of Guidance and Counselling, University of Ibadan, Nigeria.
- Altbach, P. G., Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11 (2).
- Bennell, P., Akyeampong, K. (2007). *Teacher Motivation in Sub-Saharan Africa and South Asia*. Ghana: DFID.
- Chen, J. C. & Silverthorne, C. (2005). Leadership Effectiveness, Leadership Style and Employee Readiness. *Leadership & Organization Development Journal*, 26(4), 280-288.
- Creswell, J. W. (2009), *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (3rd ed.)*, Los Angeles, Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2012), *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, New Jersey, Pearson Prentice Hall.

Creswell, J.W. (2003), *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches (second edition)*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Duflo, E., Hanna, R., Ryan, S. (2012). Incentives Work: Getting Teachers to Come to School. *American Economic Review vol. 102 (4)*, 1241-1278.

Imran, M., Ismail, F., & Hussain, K., (2021). Job Satisfaction and Organizational Performance: Empirical Evidence from Pakistan's banking sector. Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Sao Paulo, Brazil, April 5 - 8, 2021

Jawabri, A. (2017), Job Satisfaction of Academic Staff in the Higher Education: Evidence from Private Universities in UAE. *International Journal of Human Resource Studies vol. 7(4)*, 193-211.

Joanna Hughes (2005). Work-life balance as source of job dissatisfaction and withdrawal attitudes: An exploratory study on the views of male workers. *Personnel Review Vol. 36 No. 1, 2007 pp. 145-154*

Magaiwa, S. J. (2023). Job satisfaction among university academics: Do academic rank and age make a difference?, *Cogent Education*, 10:2, DOI: 10.1080/2331186X.2023.2230395

Masanja, N. M. (2018). The Determinants of Job Satisfaction among Lecturers of Private Universities in Arusha Tanzania. *Journal of Educational Research vol. 3(11)*, 1-13.

Masanja, N. M. (2018). The Determinants of Job Satisfaction among Lecturers of Private Universities in Arusha Tanzania. *Journal of Educational Research*, 3 (11), pp. 1- 13.

Mateko, E. M., Nirmala, D. (2017). Job Satisfaction among Academic Employees in Institutions of Higher Learning. *Problems and Perspectives in Management vol. 15(3)*, 193-200.

Mgaiwa, S. J. (2021). Academics' job satisfaction in Tanzania's higher education: The role of perceived work environment. *Social Sciences & Humanities Open*, 4 (1), pp. 100143.

Miller, C. I. (2007). Compassionate Communication in the Work Place: Exploring Processes of Noticing, Connecting and Responding. *Journal of Applied Communication Research vol. 35(3)*, 223-245.

Mkumbo, K. A. (2014). Prevalence of and Factors Associated with Work Stress in Academia in Tanzania. *International Journal of Higher Education vol. 3(1)*, 1-11.

Moloantoa, M. E., & Dorasamy, N. (2017). Job satisfaction among academic employees in institutions of higher learning. *Problems and Perspectives in Management*, 15 (3), pp. 193–200. [https://doi.org/10.21511/ppm.15\(3-1\).2017.03](https://doi.org/10.21511/ppm.15(3-1).2017.03).

Mrope, G. (2023). Turnover Intention among Lecturers in Private Universities Tanzania: Is the Question of Job Satisfaction?. *AJASSS Volume 5, Issue No. 1*. <https://dx.doi.org/10.4314/ajasss.v5i1.12>

Msuya, O. (2024). Exploring Sustainable Public Transport System for the Provision of Quality Education Services in Public Universities: A Situational Analysis. *African Journal of Empirical Research*, 5(1), 13–23. <https://doi.org/10.51867/ajernet.5.1.2>.

Msuya, O. W. (2016). Exploring Levels of Job Satisfaction among Teachers in Public Secondary Schools in Tanzania. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies vol. 8(2)*, 9-16.

Nguni, S. (2006). Transformational and Transactional Leadership Effects on Teachers' Job Satisfaction, Organizational Commitment and Organizational Citizenship Behaviour in Primary Schools: The Tanzania Case. *An International Journal of Research, Policy and Practice vol. 17(2)*, 145-177.

Onwuegbuzie, A. J. & Leech, N. L. (2005). On becoming a pragmatic researcher: The importance of combining quantitative and qualitative research methodologies. *International Journal of Social Research Methodology 8(5)*: 357-87.

Oshagbemi, T. (1997), Job Satisfaction and Dissatisfaction in Higher Education. *Education and Training*. 39, 354-359.

Oshagibemi, T. (2003). Personal Correlates of Job Satisfaction: Empirical Evidence from UK Universities. *International Journal of Social Economics* vol. 30, 1210-1232.

Osifila, G. I., & Titilayo Abimbola, A. (2020). Workload and lecturers' job satisfaction in Adekunle Ajasin University, Akungba-Akoko, Ondo State, Nigeria. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 14(3), 416–423. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v14i3.16140>.

Peter, S. (2018). Academic staff capacity in private uni-versities in Tanzania. *Papers in Education and Development*, 32(1), 1–14. <https://journals.ud>

Robbins, S. P., (2001). *Organizational Behaviour: Concept, Controversies, Applications*. Prentice-Hall: New Jersey.

Robbins, S.P. (2005). *Essentials of organizational behaviour* (8th ed.). New Jersey : Prentice Hall.

Soliman, S. G., Anwar Elsaed, A., & Emam, A. M. (2023). The Impact of Working Environment in Resorts on Job Satisfaction and Employee Turnover Intention: A Case of Egypt. *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City*, 7(June), pp. 54–66.

Tansel, A. (2022). Job Satisfaction, Structure of Working Environment and Firm Size. *SSRN Electronic Journal*, 1–27. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4151276>.

Tanzania Commission for Universities. (2023). *Vital Statistics on University Education in Tanzania*. Dodoma: Tanzania Commission for Universities.

Tu, L. Plaisent, M. Bernard, P. and Maguiraga, L. (2005). Comparative age differences of job satisfaction on faculty at higher education level. *International Journal of Educational Management*. Vol. 19, No.3, pp. 259-267.

UNESCO (2022). *Tanzania Higher Education Report: Dar es Salaam*. Tanzania.

URT (2005). *Tanzania Commission for Universities; Strategic Plan for 2005/2006-2009/2010*. Dar es Salaam

URT (2019). *Tanzania Commission for Universities; State of University Education in Tanzania 2018*. Dar es Salaam

URT. (2005). *Education Sector Situational Analysis*. Dar es Salaam: Tanzania.

URT. (2010). *Country Report on the Millennium Development Goals*. Dar es Salaam: URT.

Whelan, R. (2008). Effective Analysis of Reaction Time Data. *The Psychological record* vol. 58(3), 475-482.

Wiliam, D. (2013). *Assessment: The Bridge between Teaching and learning*. *Voices from the Middle* vol. 21 (2), 15-20.

William, O. (2013). *Perceptions of Academic Staff Towards Job Satisfaction in Public Universities in Tanzania*. Unpublished Master's Dissertation. The University of Dodoma.

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ РОБОТОЮ СЕРЕД ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ТАНЗАНІЇ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ДЕРЖАВНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

ОМБЕНІ В. МСУЯ, доктор філософії, кафедра освітології та неперервної освіти, Університет Додоми, Танзанія; owmsuya@hotmail.com

***Анотація.** Це дослідження було проведено з метою вивчення досвіду задоволеності роботою серед викладачів у вибраних державних університетах Танзанії. Було застосовано перехресне дослідження зі змішаними підходами до дослідження. Загальну вибірку склали 74 респонденти із числа викладачів державних університетів Танзанії. Дані збиралися за допомогою опитувальників, що передбачали відповіді, які оцінювалися за чотирибальною шкалою та методу напівструктурованого інтерв'ю. Результати дослідження показали різний рівень задоволеності роботою серед викладачів державних університетів Танзанії. Незважаючи на контекстуальні відмінності, досвід академічного персоналу, що працює в університетах, був однаковим щодо аспектів: переваг роботи, відносин із керівниками, можливостей для творчості та зворотного зв'язку. З іншого боку, дослідження виявило демонстрування науково-педагогічним персоналом контрпродуктивної поведінки, яка може перешкоджати виконанню університетами основних функцій, таких як навчання, дослідження та консультивання. Незважаючи на важливість виділених функцій, контрпродуктивна поведінка, що проявляється у прогулах і розділеній лояльності, є однією з головних загроз повноцінного функціонування державних університетів Танзанії. Це дослідження засвідчує той факт, що керівництво університетів має враховувати такі фактори як покращення умов праці та ефективної комунікації з метою створення доброзичливої організаційної культури у закладах вищої освіти. Рекомендується також, щоб вівся діалог шляхом організації регулярних зустрічей викладачів, ефективного спілкування та академічної свободи, що могли б посприяти розвитку культури зацікавленості, автономії та довіри в державних університетах Танзанії.*

***Ключові слова:** задоволеність роботою; контрпродуктивна поведінка; викладачі; державні університети; Танзанія.*

Статус статті:

Отримано: січень 21, 2024

1-ше рецензування: лютий 18, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 374.649

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.9

Тетяна ГОЛУБЕНКО,

доцент, Навчально-науковий інститут соціології та соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна; dovet@ukr.net.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3042-888X>

Інна ІВЖЕНКО,

доцент, Навчально-наукового інститут соціології та соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна; inna_ivzhenko@ukr.net.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2224-3292>

Олена КУЗНЕЦОВА,

доцент, завідувач кафедри, Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна; helena1kuz@gmail.com, ORCID:

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0185-9944>

Статус статті:

Отримано: січень 27, 2024

1-шерецензування: лютий 21, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Голубенко, Т., Івженко, І., Кузнецова, О.

(2024). Особливості соціальної роботи з біженцями в часі воєнного конфлікту. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 111-125. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.9

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ В ЧАСІ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню й аналізу соціальної політики, спрямованої на покращення життя ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення. Основна увага приділяється аналізу ефективності й адаптивності існуючих програм і заходів, а також визначенню можливих напрямків подальшого розвитку соціальної підтримки (СП) для зазначених категорій. Соціальна політика, спрямована на означені групи населення є невід'ємною складовою структури сучасного суспільства. Забезпечення цієї підтримки має важливе гуманітарне значення та відображає загальнолюдські цінності, допомагає у вирішенні питань соціальної справедливості, сприяє побудові більш справедливого та збалансованого суспільства.

Робота висвітлює не тільки існуючі проблеми у сфері СП ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп, але й пропонує конкретні рекомендації для вдосконалення програм і механізмів допомоги. Зокрема, розглядаються можливості підвищення доступності соціальних послуг і стимулювання інтеграції цих груп у суспільство; необхідність активного впровадження новаторських підходів у соціальну політику; покращення механізмів надання медичної, психологічної та соціальної допомоги; індивідуалізації підходу до кожного випадку та забезпечення доступності ресурсів для задоволення конкретних потреб; розвитку програм професійної реабілітації та навчання, спрямованих на інтеграцію у виробничий процес та ринок праці. Запропоновані рекомендації можуть слугувати основою для подальших політичних рішень та вдосконалення системи СП відповідних категорій населення; покращення механізмів громадянської участі та партнерства між державою, громадянським суспільством і бізнесом для забезпечення ефективності та сталості соціальних програм.

Дослідження підкреслює важливість перегляду та удосконалення соціальної політики відповідно до сучасних викликів та потреб різних груп населення.

Ключові слова: соціальна політика; механізми громадської участі; політичні рішення; соціальні програми; соціальні послуги; ветерани; люди з інвалідністю; уразливі групи населення.

ВСТУП

Соціальна політика, спрямована на підтримку ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення, є актуальною та важливою в сучасному суспільстві. У багатьох країнах світу люди, які пройшли службу в армії чи зазнали травм з різних причин, стикаються з численними труднощами та викликами у повсякденному житті. Ветерани, які повертаються додому після служби, можуть мати фізичні та психологічні проблеми, такі як травми, стресові розлади чи недостатня підготовка до цивільного життя. Актуальність проблеми полягає в тому, щоб забезпечити їм належну медичну допомогу, реабілітацію та підтримку для успішного інтегрування в цивільне суспільство. Щодо людей з інвалідністю, актуальність соціальної політики виявляється у потребі у створенні доступних інфраструктур, забезпеченні можливості працевлаштування та наданні соціальних послуг для полегшення їхнього повсякденного життя.

Соціальна політика стосовно ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення має глибокі історичні корені, які визначаються внеском видатних мислителів і науковців різних етапів світової цивілізації. Вони розглядали соціальні зв'язки, роль держави та створювали ідеї формування організаційно-правових засад для ставлення до різних категорій громадян, зокрема тих, хто потребує постійної допомоги. Наприклад, Платон та Арістотель, досліджуючи суспільство, висловлювали думки про важливість справедливого розподілу ресурсів та рівності перед законом. Н. Макіавелі звертав увагу на політичну стратегію держави в контексті забезпечення благополуччя громадян. Т. Гобс та Ш. Монтеск'є розглядали роль соціальних інститутів у формуванні суспільства та важливість гарантування прав громадян (Bathgate, 2023).

На іншому етапі розвитку суспільства, Ш. Фур'є та К.А. Сен-Сімон висловлювали ідеї соціального соціалізму та взаємодопомоги. Р.О. Уен та Ж. Мельє досліджували питання соціальної справедливості та ролі держави в забезпеченні благополуччя. І. Кант та Г. Гегель вносили свої роздуми про важливість гідності та прав людини в суспільстві (Bathgate, 2023).

У ХХ столітті вчені продовжили розвивати ідеї соціальної політики. Розуміння потреб ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення узяло нові форми, засновані на здобутках сучасних соціальних наук, тому історія соціальної політики є не тільки спадщиною давніх мислителів, а й постійно еволюційним процесом, що відображає змінювані вимоги та цінності суспільства.

Уразливі групи населення, такі як люди похилого віку чи безпритульні, також потребують уваги та підтримки з боку соціальної політики. Забезпечення адекватної медичної допомоги, житла та соціальних послуг для цих груп є важливим завданням для створення справедливого та гуманного суспільства. Загалом, актуальність проблеми соціальної підтримки ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення полягає в необхідності розробки та впровадження ефективних заходів, спрямованих на поліпшення їхнього життя та забезпечення їхнього відчуття гідності в суспільстві.

Проблема соціальної підтримки ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення має міжнародну актуальність, оскільки вона стосується осіб, які можуть бути вразливими у будь-якому куточку світу. Країни мають

відмінності у своєму законодавстві, підходах до соціальної підтримки та рівні доступності сервісів, але багато з проблем, пов'язаних із ветеранами, людьми з інвалідністю та уразливими групами, є загальними. Міжнародна співпраця може бути важливим чинником у вирішенні цих питань, – наприклад, обмін досвідом та кращими практиками між країнами може допомогти в удосконаленні програм соціальної підтримки. Організації, такі як ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та інші міжнародні установи, можуть грати ключову роль у сприянні обміну інформацією та розвитку міжнародних стандартів у цій сфері.

Наприклад відповідно чинного законодавства України, під терміном «вразливі групи населення» розуміються особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (Закон України «Про соціальні послуги»), також відповідно до Стаття 2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист (Закон України Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні). Також ветеранами є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни, – відповідно до Закону України про Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (Закону України про Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту).

Крім того, міжнародні конфлікти та кризи можуть призводити до збільшення числа ветеранів й людей з інвалідністю, що підкреслює важливість глобального підходу до вирішення цих проблем. Міжнародна співпраця також важлива для покращення умов життя уразливих груп, зокрема тих, хто опинився в складних геополітичних або економічних умовах.

Дослідницьке питання в даному контексті полягає в вивченні соціальної політики, спрямованої на ветеранів, людей з інвалідністю та інші уразливі групи населення. Сучасні бачення даного питання включають аналіз таких аспектів, як доступність соціальних послуг, рівень фінансової та медичної підтримки, а також психосоціального супроводу. Важливо враховувати якість життя ветеранів та осіб з інвалідністю, а також їхню інтеграцію в суспільство. Варто брати до уваги сучасні тенденції, виклики та можливості у сфері соціальної політики для визначення найбільш актуальних проблем та можливих напрямків подальших дій. Бачення даного питання передбачає обґрунтований підхід до аналізу соціальних аспектів, що дозволить визначити оптимальні рішення для покращення якості життя цих уразливих груп населення.

Актуальність дослідження обумовлена збільшеною теоретичною та практичною значимістю проблеми регулювання зайнятості людей з інвалідністю, пов'язаної з умовами функціонування ринку праці, що постійно змінюються. Дослідження проблем зайнятості людей з інвалідністю викликано розвитком економіки, зміною соціально трудових відносин, посиленням дискримінації у сфері праці людей з інвалідністю та трансформацією сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах Бонка Дж., Вільямса Ф., Дяченка Т., Лейна С., Льюїса М., Капуто Р., Пастора Е., Пеллі Е., Райша М., Спікера П., Хіменеса Дж., Храпко І., Чапіна Р., Чемберса Р., Фуджі К., Шдайма С. досліджуються питання діяльності суб'єктів державної політики та інститутів громадянського суспільства щодо соціального захисту різних категорій громадян, у тому числі людей з інвалідністю та осіб, які постраждали при виконанні громадянського обов'язку, професійної діяльності, в умовах соціальної, правової та демократичної держави.

Найважливіший внесок у вивчення суспільства та аналіз соціальних зв'язків, визначення ролі та місця держави у загальному історичному процесі, формування ідей створення організаційно-правових засад державного ставлення до різних категорій громадян та особливо до тих, хто потребує постійної допомоги, внесли такі видатні мислителі давнини, вчені та філософи наступних етапів світової цивілізації як: Платон, Арістотель, Н. Макіавелі, Т. Гобс, Ш. Монтеск'є, Т. Кампанелла, Ш. Фур'є, К.А. Сен-Сімон, Р.О. Уен, Ж. Мельє, І. Кант, Г. Гегель.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ – розглянути та проаналізувати сучасні аспекти соціальної політики, спрямованої на поліпшення життя ветеранів, осіб з інвалідністю та інших уразливих груп населення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальний захист є елементом соціальної політики держави, складовою загальнонаціональної культури. Соціальний захист ветеранів війни, людей з інвалідністю – це загально-державне завдання. У світлі сучасних викликів й соціальних змін важливим аспектом державної діяльності є розробка та впровадження ефективної соціальної політики для ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення. Як відзначають, Шеннон Р. Лейн, LMSW, доктор філософії, Школи соціальної роботи Вюрцвейлера в Університеті Єшива, Елізабет Пеллі, JD, MSW, PhD, є професором і директором докторської програми Школи соціальної роботи Університету Адельфі та Корі Шдайма доктор філософії, почесний професор соціальної справедливості Даніелем Терзом та академічним координатором подвійних ступенів MSW/JD та MSW/MPP у Балтіморській школі соціальної роботи Університету Меріленда, – держава об'єктивно зацікавлена у підтримці соціально вразливих верств населення з кількох причин:

- держава, яка проголосила себе цивілізованою, зобов'язана, згідно з Загальною Декларацією прав людини, «забезпечити населенню гідний рівень життя»;
- будь-яка держава зацікавлена у розширеному відтворенні кваліфікованої робочої сили;
- соціально-економічна підтримка стимулює економічний стан різних груп та верств населення, тим самим знижуючи соціальну напругу в суспільстві (Lane, Palley, Shdaimah, 2020).

На відміну від соціального захисту працездатних людей, соціальний захист соціально вразливих верств населення представляє систему гарантованих

державою економічних, соціальних та правових заходів, що забезпечують їм умови для їх життєзабезпечення, подолання життєвих перешкод, компенсації обмежень життєдіяльності, – спрямованих на створення відповідних рівних можливостей у житті суспільства.

Варто відзначити, відповідно до аналізу Фіони Вільямс, професора соціальної політики в Університеті Лідса, то соціальна політика для ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп є важливою складовою суспільного розвитку й демократичного суспільства. В своїх дослідженнях вона зазначає кілька ключових напрямків соціальної політики, які можуть бути спрямовані на поліпшення життя цих категорій громадян:

Медична та реабілітаційна допомога:

Забезпечення доступу до якісної медичної допомоги та реабілітаційних послуг для ветеранів, людей з інвалідністю та осіб з обмеженими можливостями.

Створення спеціалізованих центрів, де забезпечуватиметься весь спектр медичної та психологічної допомоги.

Соціальне забезпечення та фінансова підтримка:

Надання пільг та соціальних виплат для ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп, зокрема тих, хто втратив працездатність через військові події або обмеження здоров'я.

Стимулювання зайнятості серед цих категорій населення через фінансові заохочення та надання робочих можливостей, що відповідають їхнім можливостям.

Освіта та підготовка до праці:

Забезпечення доступу до вищої освіти для ветеранів та людей з інвалідністю.

Розробка програм професійної підготовки та перепідготовки, спрямованих на інтеграцію цих груп громадян на ринок праці.

Житлова політика:

Надання преференцій при отриманні житла для ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп.

Створення програм субсидій або інших форм фінансової допомоги для покращення житлових умов цих груп громадян.

Захист прав та соціальна інтеграція:

Запровадження програм, спрямованих на захист прав ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп перед дискримінацією та наданням їм можливостей для повноцінної участі в суспільному житті.

Розвиток свідомості та освіти серед населення щодо особливостей та потреб цих груп.

Психологічна підтримка:

Забезпечення доступу до психологічної допомоги для ветеранів та людей з інвалідністю, які можуть зазнавати стресу та психологічних труднощів через військові події чи обмеження здоров'я (Williams, 2021).

В останнє десятиліття вирішення проблем системи соціального захисту ветеранів війни стає провідним пріоритетом у галузі соціальної політики. Проте їхнє соціальне становище та рівень соціальної захищеності свідчать про те, що існують виражені протиріччя в зазначеній сфері.

Ветерани війни є особливою соціально-демографічною групою, яка має специфічні соціальні, економічні, психологічні та інші проблеми. Дослідження системи соціального захисту ветеранів війни є одним з найважливіших аспектів аналізу тенденцій розвитку українського суспільства, оскільки дозволяє оцінити зміни, що відбуваються в суспільній свідомості та соціальній структурі суспільства, виявити зони соціальної напруженості, а також вивчити різноманітні та суперечливі групові уявлення про соціальне життя суспільства (Храпко, 2014).

Соціальний захист, соціальне обслуговування, гнучкість та дружність соціуму (громадська думка, громадська підтримка, заохочення діяльності громадських об'єднань людей з інвалідністю чи організацій, що діють на їх користь) можуть бути повністю або частково компенсувати обмеження, що підвищують доступність рівних можливостей для ведення гідного життя (Spicker, 2014). Соціальна політика, що визначає інтеграцію людей з інвалідністю, базується на інституційних підставах, серед яких важливе місце займають соціально-правові положення міжнародних нормативних документів, що базуються на моделі соціально-конструктивістського розуміння інвалідності. У її рамках явище інвалідності розглядається як соціальна конструкція, що формується на стику порушень здоров'я та бар'єрів, зумовлених станом соціального середовища та суспільними відносинами й, що перешкоджають нормальному функціонуванню людини, а як мета соціально-інтеграційних процесів розглядається гідне життя людей з інвалідністю.

В рамках сучасності, варто відзначити, що соціальна політика для ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп в Європейському Союзі базується на принципах соціальної справедливості, рівності та інклюзії. ЄС та його члени працюють на різних рівнях, спрямовуючи свої зусилля на поліпшення якості життя цих груп населення. Існують принципи та аспекти соціальної політики для ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп в ЄС:

Захист прав ветеранів, тобто забезпечення правового захисту ветеранів й їх сімей, включаючи гарантії щодо доступу до освіти, медичної допомоги та можливостей зайнятості та сприяння реінтеграції ветеранів у громадське життя через програми підготовки та підтримки.

Інклюзивна освіта та навчання, – розробка та підтримка програм освіти, спрямованих на інтеграцію людей з інвалідністю у систему вищої освіти та професійну підготовку й забезпечення доступу до адаптованих засобів та технологій для навчання для осіб із різними видами інвалідності.

Соціальне забезпечення та підтримка, – розвиток систем соціального забезпечення, які враховують унікальні потреби людей з інвалідністю та ветеранів, зокрема в області медичного забезпечення та допомоги у побуті й створення механізмів фінансової підтримки для уразливих груп, зокрема осіб із зниженою працездатністю.

Забезпечення зайнятості, – розробка імпульсивних заходів для підтримки зайнятості ветеранів та людей з інвалідністю через надання фінансових стимулів для роботодавців та інші заходи й сприяння створенню умов для адаптованого робочого оточення, що враховує потреби людей з інвалідністю.

Боротьба з дискримінацією, – впровадження законів та політик, що запобігають дискримінації ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих

груп у всіх сферах життя й проведення інформаційних кампаній для підвищення свідомості суспільства про проблеми, з якими стикаються ці групи.

Психологічна та медична допомога, – забезпечення доступу до якісних медичних та психологічних послуг для ветеранів, людей з інвалідністю та осіб із психічними обмеженнями й розвиток системи психологічної підтримки для тих, хто пережив воєнні конфлікти або інші стресові ситуації (Дяченко, 2014).

У Європейському Союзі існують різноманітні програми та ініціативи для підтримки соціальних потреб вразливих груп населення, таких як ветерани, люди з інвалідністю. Наприклад, European Social Security Fund, цей фонд надає фінансову підтримку країнам-членам ЄС для реалізації програм та заходів у сфері соціального забезпечення, включаючи ініціативи для ветеранів та осіб з інвалідністю. European Disability Strategy (2010-2030), — стратегія має на меті поліпшення умов життя та участі людей з інвалідністю в суспільстві. Вона включає заходи для забезпечення рівних можливостей, включення на ринок праці та доступ до освіти (Alcock, 2022).

Також варто звернути увагу на European Platform of Social Rights, адже відповідна ініціатива спрямована на зміцнення соціальних прав громадян, включаючи ветеранів та осіб з інвалідністю й вона підтримує соціальну справедливість та рівні можливості. European Social Charter документ визначає основні соціальні та економічні права громадян в ЄС, включаючи захист прав ветеранів та осіб з інвалідністю (Alcock, Gregory, 2022).

Як зауважують вітчизняні дослідники, дані заходи спрямовані на створення сприятливих умов для повноцінної участі ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп у суспільстві Європейського Союзу, а також на забезпечення гідного життя та взаємодії з оточуючим середовищем.

В рамках даного питання, варто зорієнтувати увагу на соціальній політиці для ветеранів, людей з інвалідністю та уразливих груп в Сполучених Штатах Америки, адже включає в себе різноманітні програми та заходи, спрямовані на покращення якості життя цих груп населення. Розмарі Кеннеді Чепін – викладач й дослідник, яка має великий досвід розробки програм у сфері соціальної політики та Мелінда Льюїс – ад'юнкт-професор практики Школи соціального забезпечення Канзаського університету, в своїх дослідженнях відзначають аспекти соціальної політики для цих категорій в США:

Ветерани:

Медична допомога, – забезпечення ветеранів доступом до високоякісної медичної допомоги через Ветеранську адміністрацію (VA) та інші програми.

Психологічна підтримка, – Надання психологічної та психіатричної допомоги для тих, хто стикається з посттравматичним стресовим розладом (PTSD) та іншими проблемами здоров'я психіки.

Виділення житла, – програми для надання житла ветеранам, зокрема тим, хто опинився безпритульним.

Люди з інвалідністю:

Соціальне забезпечення, – надання фінансової підтримки через програми соціального забезпечення для осіб із інвалідністю.

Зайнятість та навчання, – розвиток програм інклюзивної зайнятості та навчання для полегшення соціальної інтеграції людей з інвалідністю.

Уразливі групи:

Допомога дітям та сім'ям, – програми підтримки для сімей з низьким доходом, у тому числі для дітей, щоб забезпечити їм доступ до освіти та здоров'я.

Житлові програми, – Реалізація програм житлової підтримки для уразливих груп, включаючи програми субсидій та будівництва соціального житла.

Боротьба з дискримінацією:

Антисегрегаційні заходи, – закони та політика, спрямована на захист прав громадян від дискримінації на основі інвалідності чи інших характеристик.

Просвітницькі кампанії, – заходи для підвищення громадської свідомості щодо проблем, з якими стикаються уразливі групи.

Освіта та підготовка до праці:

Програми освіти, – розробка та підтримка програм освіти та підготовки до праці для уразливих груп, включаючи людей з інвалідністю.

Здоров'я та безпека:

Медична страховка, – розвиток систем медичного страхування для забезпечення доступу до лікування для усіх груп населення, включаючи людей з інвалідністю та уразливі групи (Charin, Lewis, 2023).

У Сполучених Штатах Америки також існують різноманітні програми та ініціативи для підтримки вразливих груп населення, таких як ветерани, люди з інвалідністю. Наприклад, відомство VA надає широкий спектр послуг для ветеранів, включаючи медичний захист, пенсії, підтримку зайнятості та житлові програми та ADA, — забезпечує захист прав людей з інвалідністю та вимагає забезпечення їм рівних можливостей у всіх аспектах життя, включаючи працю, освіту та доступ до громадських місць. Також, Social Protection Program, — система соціального захисту включає в себе пенсії, виплати та інші види підтримки для осіб, які не можуть працювати через інвалідність або пенсійний вік (Lister, Ruth, Brown, 2024).

Відповідним чином дані заходи визнають потреби різних категорій населення та спрямовані на забезпечення їхнього гідного життя, рівних можливостей та включення в суспільство, адже політика в США регулярно оновлюється та адаптується до змінних потреб громадян.

На думку експертів ООН, у більшості країн, що визнали Стандартні Правила, для захисту людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення використовується загальне законодавство, тобто на людей з інвалідністю поширюються права та обов'язки громадян держави (Chambers, Bonk, 2012). Представники ООН вважають, що спеціальне законодавство, яке забезпечує рівний доступ людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення до загального законодавства, є сильнішим юридичним інструментом. Україна поєднує загальне та спеціальне законодавство. Загальне законодавство не дискримінує людей з інвалідністю та інші уразливі групи населення.

Розвиненість політики щодо людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення характеризується наявністю спеціального законодавства у таких галузях:

- законодавство, яке встановлює національний координуючий та дорадчий орган, який забезпечує згоду зі складних та багатогранних питань, пов'язаних з інвалідністю та іншими уразливими групами населення;

- законодавство, яке встановлює та захищає права людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення;
- законодавство, що вимагає пристосування об'єктів фізичного середовища для потреб людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення;
- законодавство, що забезпечує фінансову допомогу (соціальні виплати) людям з інвалідністю та іншим уразливим групам населення;
- законодавство, яке потребує надання послуг людям з інвалідністю та іншим уразливим групам населення у таких галузях як освіта, зайнятість, реабілітація та охорона здоров'я (Chambers, Bonk, 2012).

Відповідно до позиції міжнародних аналітиків, Джилліан А. Хіменес, Ейлін Майєрс Пастор, Рут М. Чемберс, Шеріл Перлман Фуджі, то основними правами, які мають бути гарантовані людям з інвалідністю та іншим уразливим групам населення й на основі яких визначається ступінь відповідності національної політики держави міжнародним стандартам, є права на освіту та працю, на одруження, на батьківські права, право звернення до суду, право на недоторканність приватного життя та власності, а також політичні права (Jimenez, Pasztor, Chambers, Fujii, 2014).

Найбільш поширеними заходами підтримки людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення на ринку праці є:

- квотування робочих місць;
- пристосування робочих місць;
- звільнення роботодавців від виплати мінімальної заробітної плати;
- фінансові пільги роботодавцям, які здійснюють адаптацію робочих місць для потреб людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення;
- фінансові пільги роботодавцям, які наймають людей з інвалідністю;
- субсидії людям з інвалідністю, які організують свій малий бізнес;
- допомога у працевлаштуванні (Reisch, 2021).

Слід відзначити, що наприклад перспективними завданнями соціальної політики, на міжнародному рівні, найближчим часом в рамках роботи з ветеранами, людьми з інвалідністю та іншими уразливими групами населення є:

- розробка та реалізація заходів щодо підвищення добробуту населення, зниження бідності та нерівності за грошовими доходами населення;
- покращення якості соціального обслуговування населення (зокрема, соціального обслуговування населення вдома);
- оптимізація установ соціального обслуговування населення та системи надання соціальних послуг;
- підвищення рівня державних гарантій у забезпеченні дітей з інвалідністю усіма видами необхідної соціальної допомоги та підтримки;
- проведення заходів щодо збільшення розмірів допомоги та інших соціальних виплат відповідно до законодавства;
- удосконалення нормативної правової бази у сфері соціального обслуговування населення;
- розробка та впровадження на території держави єдиних норм та нормативів у сфері соціального обслуговування населення (Caputo, 2013).

Закон України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту», прийнятий у 1993 році, визначає різні ветеранські статуси та систему пільг для ветеранів війни та членів сімей загиблих Захисників. Проте, відтоді до сьогодні відбулися лише окремі зміни у цьому законі. Актуальна ситуація вимагає перегляду ветеранських статусів, переосмислення понять «ветеран» і «ветеранка», а також створення ефективної системи державної підтримки для ветеранів, що живуть у сучасних умовах (Шелест, Обиденнова, 2023).

Окрім спеціального законодавства, спрямованого на захист та підтримку ветеранів, державні стратегії також розглядають питання їхньої активної участі у громадському житті. Наприклад, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки передбачено конкретний напрямок — підвищення соціальної захищеності ветеранів війни та членів їхніх сімей у територіальних громадах, де вони постійно проживають (Павлова, 2023).

Зросла кількість осіб, які отримали статус ветерана, і більшість тих, хто вже мав цей статус, повернулися до військової служби.

Двозначний характер правового статусу Захисників є сучасною особливістю, яку слід враховувати в соціальній політиці, оскільки нерозв'язані питання військовослужбовців негативно впливають на ветеранів й навпаки. Це передбачає необхідність тісної співпраці між відповідними міністерствами для забезпечення успішної реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя та розробки актуальної та ефективної системи державної підтримки. Одночасно російське вторгнення призвело до загострення проблем соціального захисту ветеранів, зокрема, декларативності певних гарантій та відсутності інтересу ветеранів до запропонованих пільг (Побережний, 2023).

Вирішальну роль справі інтеграції ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення у трудовий процес грає здобуття ними освіти. Стан професійного навчання та потреба у цьому визначають необхідність подальшого розвитку та вдосконалення шляхом створення центрів професійної реабілітації людей з інвалідністю, розширення можливостей для навчання ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення в закладах системи освіти України, впровадження різних форм та ступенів освіти, розширення кола професій для навчання з урахуванням попиту ринку праці. Цьому покликане сприяти створення реабілітаційних центрів, формування єдиної державної системи та програми реабілітації, а також цільове фінансування реабілітаційних заходів, включаючи модернізацію протезно-ортопедичної промисловості.

ВИСНОВКИ

Соціальна політика спрямована на захист всіх елементів структури суспільства, і навіть окремих особистостей від деструктивних процесів, що існують у суспільстві на певних етапах його розвитку. Соціальна політика стосовно ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення є критичним аспектом для забезпечення гідного життя та інтеграції в суспільство. Ефективність сучасних програм та заходів для ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп населення є важливою:

Необхідно визначити, наскільки ефективні сучасні соціальні програми для ветеранів, людей з інвалідністю та інших уразливих груп, – дослідження може

спрямовуватися на визначення рівня задоволеності та результативності таких програм.

Система медичного обслуговування, – аналіз системи медичного обслуговування для ветеранів та людей з інвалідністю є критичним для забезпечення їхнього здоров'я, тому дослідження може оцінити доступність медичних послуг, їх якість та ефективність.

Трудова інтеграція, тому, що важливо вивчити можливості та виклики трудової інтеграції ветеранів та людей з інвалідністю й аналізувати рівень безробіття серед цих груп та шукати способи поліпшення доступу до ринку праці.

Соціальна адаптація, – вивчення рівня соціальної адаптації ветеранів та людей з інвалідністю може включати оцінку їхнього статусу в сім'ї та громаді, а дослідження може визначити чинники, які впливають на їхню соціальну інтеграцію.

Психологічна підтримка, адже велика увага повинна бути приділена психологічній підтримці ветеранів, особливо тих, хто пережив травматичні ситуації, а подальше дослідження може допомогти визначити потреби в психологічній допомозі та ефективні методи надання такої підтримки.

Залучення громадськості, адже важливо дослідити можливості залучення громадськості до підтримки ветеранів та людей з інвалідністю, а аналіз взаємодії громадських організацій, бізнес-сектору та урядових ініціатив може визначити шляхи покращення підтримки цих груп.

Легіслятивні ініціативи, – оцінка ефективності існуючих законів і положень, спрямованих на захист прав ветеранів та людей з інвалідністю а також вивчення можливостей для удосконалення законодавства у цьому напрямку.

Для забезпечення ефективності та сталості соціальних програм необхідно систематично розвивати механізми громадянської участі та партнерства між державою, громадянським суспільством і бізнесом. Це можливо за допомогою наступних заходів: забезпечення регулярних місць для відкритого обговорення проблем та ідей між урядовими представниками, громадянами та представниками бізнесу, — це дозволить враховувати різноманітні думки та забезпечить широкий погляд на ситуацію; створення онлайн-платформ, які надають доступ до інформації про соціальні програми, їх результати та витрати, своєю чергою це збільшить прозорість та дозволить громадянам бути активніше залученими до оцінки та підтримки програм; встановлення інцентивів для бізнесу та громадянського суспільства співпрацювати з урядом у реалізації соціальних програм, а саме це може включати податкові пільги, гранти чи інші стимули для підтримки проектів загального блага; підтримка соціальних підприємств та інноваційних проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем. Це може бути реалізовано через фінансову підтримку та сприяння розвитку партнерств.

ЛІТЕРАТУРА

Дяченко, Т.О. (2014). Соціальна політика ЄС: тенденції розвитку, досвід для України. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право, 3, 46-52.

Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Дата звернення: 29.02. 2024)

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 19.12.2017 № 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Дата звернення: 29.02. 2024)

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.93 № 3552-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (Дата звернення: 29.02. 2024)

Павлова, О. (2023). Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. Науково-теоретичний альманах Грані. № 26.6. 122-126.

Побережний, О. В. (2023). Основні моделі соціальної політики держави. Сучасний науковий журнал, № 2 (2), 95-100.

Храпко, І.Є. (2014). Особливості функціонування і фінансування закладів соціального захисту вразливих груп населення. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки, 26, 275-28.

Шелест, О., Обиденнова, Т. (2023). Удосконалення методів підвищення соціальної відповідальності організації в умовах воєнного стану. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка. №17 (34). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/616/523> (Дата звернення: 29.02. 2024)

Alcock, P. (2022). What is social policy? *The Student's Companion to Social Policy*. 5-10.

Alcock, P., Gregory, L. (2022). *Social policy in Britain*. Bloomsbury Publishing, 320.

Bathgate, A. (2023). *Philosophical Gems: A Journey Through Timeless Ideas and Intriguing Paradoxes*. Andrew Bathgate. 172 p.

Chambers, D., Bonk, J. (2012). *Social Policy and Social Programs: A Method for the Practical Public Policy Analyst*. Pearson. 232.

Chapin, R., Lewis, M. (2023). *Social Policy for Effective Practice: A Strengths Approach*. Routledge. 574.

Caputo, R.K. (2013). *Policy Analysis for Social Workers (Social Work in the New Century)*. SAGE Publications. 352.

Jimenez, J., Pasztor, E., Chambers, R., Fujii, C. (2014). *Social Policy and Social Change: Toward the Creation of Social and Economic Justice*. SAGE Publications. 520.

Lane, S., Palley, E., Shdaimah, C. (2020). *Social Welfare Policy in a Changing World*. SAGE Publications. 424.

Lister, R., Ruth P., Brown K. (2024). *Understanding theories and concepts in social policy*. Policy Press, 311.

Reisch, M. (2021). *Social Policy and Social Justice: Meeting the Challenges of a Diverse Society*. Cognella Academic Publishing. 516.

Spicker, P. (2014). *Social Policy: Theory and Practice*. Policy Press. 512.

Williams, F. (2021). *Social Policy: A Critical and Intersectional Analysis*. Polity. 248.

SOCIAL POLICY REGARDING VETERANS, PEOPLE WITH DISABILITIES AND OTHER VULNERABLE POPULATION GROUPS

Tetiana HOLUBENKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Sociology and Social Policy, Dragomanov Ukrainian State University, dovet@ukr.net

Inna IVZHENKO, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Education and Social Work of the Educational and Scientific Institute of Sociology and Social Policy, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, inna_ivzhenko@ukr.net

Olena KUZNETSOVA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Department of Social Work, Management and Pedagogy, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, helena1kuz@gmail.com

Abstract. *The study focuses on evaluating and analyzing social policies designed to enhance the quality of life for veterans, disabled individuals, and other vulnerable population groups. Emphasis is placed on the effectiveness and adaptability of existing programs and initiatives, along with identifying potential directions for further development of social support for the mentioned citizen categories. The research adopts a comprehensive approach, incorporating the analysis of legislative frameworks, examination of statistical data, and conducting empirical investigations. Comparative analysis methods, surveys, and interviews with representatives of vulnerable groups and experts in social policy are employed. The social policy directed towards veterans, people with disabilities, and other vulnerable population groups is an integral component of the structure of modern society. Providing support to these categories of citizens holds significant humanitarian importance, as it reflects universal values and contributes to addressing issues of social justice. Systematic efforts to create equal opportunities for vulnerable groups foster inclusive development, promoting the construction of a more just and balanced society.*

The work not only addresses existing challenges in the realm of social support for veterans, disabled individuals, and other vulnerable groups but also proposes specific recommendations for improving assistance programs. This includes exploring opportunities to enhance the accessibility of social services and stimulate the integration of these groups into society. The findings of the research underscore the necessity for actively implementing innovative approaches in social policy, taking into account the individual needs and capabilities of vulnerable groups. The proposed recommendations can serve as a foundation for future policy decisions and improvements in the social support system for relevant population categories.

Special attention is given to the development of professional rehabilitation and training programs aimed at integrating individuals into the workforce. In the context of vulnerable population groups, there is a highlighted necessity to expand social

protection for the elderly, single parents, and individuals with disabilities. The recommendations also aim to improve mechanisms of civic participation and partnerships between the government, civil society, and businesses to ensure the effectiveness and sustainability of social programs. Overall, the study emphasizes the importance of revisiting and improving social policy in response to contemporary challenges and the diverse needs of different population groups. The developed recommendations can serve as a basis for strategic planning and enhancing the overall social system.

Key words: *social policy; civic participation mechanisms; policy decisions; social programs; social services; veterans; disabled people; vulnerable population groups.*

References

Dyachenko, T.O. (2014). EU social policy: development trends, experience for Ukraine. Development strategy of Ukraine. Economics, sociology, law, 3, 46-52. [In Ukrainian].

Law of Ukraine "On Social Services" dated January 17, 2019 No. 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Date of application: February 29, 2024) [In Ukrainian].

Law of Ukraine "On the Basics of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine" dated December 19, 2017 No. 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Date of application: 29.02. 2024) [In Ukrainian].

Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection" dated 10.22.93 No. 3552-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (Date of application: February 29, 2024) [In Ukrainian].

Pavlova, O. (2023). Peculiarities of social policy in the conditions of martial law in Ukraine. Scientific and theoretical almanac Grani. No. 26.6. 122-126. [In Ukrainian].

Poberezhny, O. V. (2023). Basic models of social policy of the state. Modern scientific journal, No. 2 (2), 95-100. [In Ukrainian].

Khrapko, I.E. (2014). Peculiarities of functioning and financing of institutions of social protection of vulnerable population groups. Scientific Bulletin of the Bukovyna State Financial and Economic University. Economic Sciences, 26, 275-28. [In Ukrainian].

Shelest, O., Obidenova, T. (2023). Improvement of methods of increasing the social responsibility of the organization in the conditions of martial law. Adaptive management: theory and practice. Economy series. #17 (34). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/616/523> (Date of access: February 29, 2024) [In Ukrainian].

Alcock, P. (2022). What is social policy? The Student's Companion to Social Policy. 5-10.

Alcock, P., Gregory, L. (2022). Social policy in Britain. Bloomsbury Publishing, 320.

Bathgate, A. (2023). Philosophical Gems: A Journey Through Timeless Ideas and Intriguing Paradoxes. Andrew Bathgate. 172 p.

Chambers, D., Bonk, J. (2012). Social Policy and Social Programs: A Method for the Practical Public Policy Analyst. Pearson. 232.

Chapin, R., Lewis, M. (2023). Social Policy for Effective Practice: A Strengths Approach. Routledge. 574.

Caputo, R.K. (2013). Policy Analysis for Social Workers (Social Work in the New Century). SAGE Publications. 352.

Jimenez, J., Pasztor, E., Chambers, R., Fujii, C. (2014). Social Policy and Social Change: Toward the Creation of Social and Economic Justice. SAGE Publications. 520.

Lane, S., Palley, E., Shdaimah, C. (2020). Social Welfare Policy in a Changing World. SAGE Publications. 424.

Lister, R., Ruth P., Brown K. (2024). Understanding theories and concepts in social policy. Policy Press, 311.

Reisch, M. (2021). Social Policy and Social Justice: Meeting the Challenges of a Diverse Society. Cognella Academic Publishing. 516.

Spicker, P. (2014). Social Policy: Theory and Practice. Policy Press. 512.

Williams, F. (2021). Social Policy: A Critical and Intersectional Analysis. Polity. 248.

Article history:

Received: January 27, 2024

1st Revision: February 21, 2024

Accepted: March 30, 2024

Received: January 28, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 364

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.10

Беата БАЛОГОВА,
професорка, деканка
Філософського факультету,
Пряшівський університет в
Пряшеві, Словаччина;
beata.balogova@unipo.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6069-2721>

Юлія КОВАЛЬЧУК,
доктор філософії, аспірантка
Пряшівський університет в
Пряшеві, Словаччина;
kov260598chuk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7674-3538>

Статус статті:

Отримано: лютий 18, 2024

1-шерецензування: лютий 26, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Балогова, Б., Ковальчук, Ю. (2024).

Академічна міграція українських студентів та її вплив на інституційне середовище в Словаччині. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 126-135. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.10

АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В СЛОВАЧЧИНІ

Анотація. У статті аналізуються питання міграції як складного соціального явища. Міжнародна міграція населення в умовах зростаючої глобалізації займає важливе місце в розвитку сучасного суспільства і, відповідно, впливає на молодь, яка з різних причин вирішила навчатися за кордоном (у Словаччині). Стаття відображає знання на теоретичному та емпіричному рівнях. Одним із головних завдань сучасної вищої освіти є модернізація та ефективність професійної мобільності майбутніх фахівців. Студентська міграція розглядається як освітня міграція.

Зазначається, що Словачка Республіка є однією з найбільш економічно успішних країн Центрально-Східної Європи. Економічні реформи та вступ до ЄС у поєднанні зі значним надходженням прямих іноземних інвестицій призвели до сталого економічного зростання та створення робочих місць. Економічний розвиток і демографічні зміни також створили додаткову потребу в кваліфікованій робочій силі.

Метою статті є аналіз української студентської міграції в Словаччині, зосереджуючись на аналізі особистих і суспільних переваг. Аналізуємо питання академічної мобільності як невід'ємної складової європейського освітнього простору, що також безперечно позитивно впливає на національну систему освіти та національну економіку. Висвітлюємо питання формування ефективної етнічно-національної політики, розвитку теорії та практики соціальної роботи з етнічними групами, з'ясовуємо напрямки та форми соціально-сервісної роботи з мігрантами.

В емпіричній частині представляємо кількісне дослідження на всіх етапах дослідницького процесу. Зміст дослідження полягає у з'ясуванні причин, які спонукають майбутніх українських студентів мігрувати до Словаччини, а також з'ясувати, як відбувається первинне рішення про міграцію та прибуття до Словаччини. Частиною кількісного дослідження є аналіз особистої та суспільної переваги міграції українських студентів в Словаччині.

Ключові слова: міграція; міжнародна міграція; мігрант; освітня міграція.

ВСТУП

Різке зростання кількості українських студентів за останні кілька років співпало з соціально-демографічними тенденціями у Словаччині. Все більше словацьких студентів вирішують навчатися за кордоном, тому університети мотивують заповнити прогалину українськими студентами, які мають вільний доступ на ринку праці. Причиною міжнародної освітньої міграції та академічної мобільності є поглиблення інтернаціоналізації економічних зв'язків та розвиток інтеграційних процесів, які призводять до підвищення попиту на якісні міжнародні освітні послуги. Наразі це питання розглядається на різних рівнях науки: Макгілл (2013); Бек і Бек-Герншайн (2014); Дупкала (2015; 2016; 2017; 2018); Келлер (2016; 2017); Брензова та Немеш (2019) та ін. Автори пишуть про вплив освітньої міграції на розвиток країн. Водночас вони наголошують, що розвинені країни використовують міжнародну освіту як один із інструментів залучення молоді, здатної до навчання, і водночас активно сегментують людський капітал у національних економіках. Було розроблено ряд програм і проєктів для вирішення життєвого становища мігрантів, зокрема: Підтримка науки, досліджень, розробок, інновацій та освіти; Міграційна політика Словацької Республіки: Перспективи на 2020 рік, Інтеграційна політика Словаччини, Фонд притулку, міграції та інтеграції, Міграційна стратегія до 2021 року тощо. Зараз українською студентською міграцією займається новостворена державна установа – Словацьке агентство з акредитації вищої освіти (SAAVŠ). Важливо також сформулювати стратегічний погляд на українських студентів у Словаччині. Для цього мають бути створені недержавні інституції за підтримки міжнародного співтовариства, які б підтримували студентську міграцію.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблема освітньої міграції в сучасному світі набуває все більшої актуальності через низку економічних і соціальних факторів. Поглиблення інтернаціоналізації економічних відносин, розвиток інтеграційних процесів призводить до збільшення можливостей навчання за кордоном, до підвищення попиту на якісні міжнародні освітні послуги. Студентська українська міграція, це молоді мігранти – найактивніша частина населення з тенденцією до саморозвитку та полікультурної адаптації до середовища. Протягом кількох років CEDOS збирає та аналізує дані про кількість громадян України, які навчаються в іноземних університетах. За даними ЮНЕСКО, кількість українських студентів за кордоном з кожним роком стабільно зростає. Кількість українських студентів у світових навчальних закладах до 2020 року становила понад 90 тис. осіб. У 2020 році кількість українських студентів за кордоном зросла на 0,16% порівняно з 2003 роком. Цей показник чітко характеризує проблему не лише простого відтворення населення, а й його розвитку в широкому соціально-економічному контексті (Державна служба статистики України, 2022). У результаті більше половини української молоді віком від 18 до 29 років готові мігрувати з України. За даними МЮКА, до 2025 року близько 8 мільйонів молодих людей отримуватимуть освіту за кордоном. Україна є активним учасником міжнародних освітніх і наукових обмінів (Стратегія розвитку вищої освіти на 2021-2023 рр., 2020 р.).

Наразі досить часто зустрічається термін міграція. Міжнародна організація з міграції дає наступне визначення, що міграція – це процес переміщення людей через міжнародні кордони або в межах їхніх країн і охоплює будь-який вид переміщення незалежно від його тривалості, складу чи причин. Крім того, згідно з Палатом (2014), термін міграція має вужче визначення, ніж концепція мобільності. Одним із головних завдань сучасної вищої освіти є розвиток професійної мобільності майбутніх спеціалістів і, як наслідок, висока ефективність їх діяльності. За словами Драгунової (2004), освітня мобільність – це здатність людини використовувати різні, часто неординарні, новітні методи та способи отримання знань, до яких в основному належать: зовнішня та внутрішня міграція з метою отримання освіти, неформальна освіта та дистанційне навчання. Під словом «імміграція» автор має на увазі «імміграцію, метою якої є знайти на новій території «притулок», згодом нове місце постійного проживання, нове громадянство (Дупкало 2016, с. 14). Слід зазначити, що міграція є одним із найважливіших демографічних процесів, який є надзвичайно широким поняттям. Тому Келлер (2017) стверджує, що сьогодні сучасне наукове мислення не має єдиної концепції щодо цього. Цим можна пояснити той факт, що міграція одночасно впливає на різні аспекти суспільного життя, такі як демографія, економіка, соціологія, політика та право.

Спираючись на теоретичний аналіз опрацьованої сфери студентської міграції, можна стверджувати, що проблема міграції в сучасному світі набуває все більшої актуальності через ряд економічних і соціальних причин. Поглиблення інтернаціоналізації економічних відносин, розвиток інтеграційних процесів призводить до збільшення можливостей навчання за кордоном, до підвищення попиту на якісні міжнародні освітні послуги. Студентська українська міграція, це молоді мігранти – найактивніша частина населення з тенденцією до саморозвитку та полікультурної адаптації до середовища.

Виходячи з теоретичної частини статті, визначаємо, що проблема дослідження полягає у дослідженні причин, які спонукають майбутніх українських студентів мігрувати до Словаччини, водночас з'ясувати, як відбувається початкове рішення про міграцію та прибуття до Словаччини (в Пряшівському університеті в Пряшеві та в Технічному університеті в Кошице).

Визначення мети дослідження, питання дослідження кількісного дослідження. Аналіз макро даних дав можливість проаналізувати фактори впливу на міграційні потоки українських студентів. Очевидно, що українські студенти їдуть до тих країн, де вже є великий контингент українців, що зменшує їхні психологічні травми від пересування. Цікаво, що особисті фактори виявляються важливішими за перспективи майбутнього працевлаштування в цільовій країні. Проте макро даних недостатньо, щоб зробити остаточні висновки щодо мотивів міграції та майбутніх планів українських студентів у Словаччині. Відповіді на ці запитання може дати проведення дослідження серед українських студентів Словаччини.

Частиною визначення проблеми студентської української міграції є розробка мети дослідження. Метою кількісної частини дослідження було з'ясувати причини, які спонукають майбутніх українських студентів мігрувати до Словаччини, а також з'ясувати, як відбувається первинне рішення про міграцію та прибуття до Словаччини. Виходячи з мети кількісного дослідження, описуємо питання

дослідження. Дослідницькі питання складають ядро самого дослідження. Тому важливо було сформулювати питання дослідження, які призведуть до виконання мети дослідження:

1. З якими проблемами зустрічаються українські студенти під час навчання у ВНЗ Словацької Республіки?
2. Які послуги надаються українським студентам у подоланні психологічних проблем?
3. Який вплив освітньої міграції на розвиток Словаччини (соціальні, культурні, економічні, правові фактори)?

МЕТОДОЛОГІЯ

Аналітично орієнтований кількісний тип дослідження є результатом віри в існування однієї об'єктивної реальності, яка не залежить від почуттів, ставлень чи вірувань. Для нього характерні дедукція, об'єктивність і узагальненість, і ці терміни стали ключовими для кількісного підходу. При цьому метою кількісної частини дослідження є пояснення причин і передбачення наслідків (відкриття, передбачення), а потім їх перевірка (верифікація) або фабрикація (виправлення і спростування гіпотез). У роботі використовуємо тест Колмогорова-Смирнова, який не показав, що розподіли були нормальними. А також використовуємо основні статистичні методи: медіану, модус, середнє арифметичне та кумуляції. Практична частина роботи полягає у використанні непараметричних статистичних методів – коефіцієнта кореляції Спірмена ($p < .05000$). При перевірці авторської анкети ми використовуємо альфа Кронбаха, використовували статистичне програмне забезпечення – Statistica. Альфа Кронбаха підтвердила спрямованість нашого дослідження в результаті достовірності з коефіцієнтом - 0,858594519.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибірку дослідження в представленому кількісному дослідженні склали 103 студенти з України, які навчаються в Пряшівському університеті в Пряшеві (71 студент) та Технічному університеті в Кошице (32 студенти) (табл. 1). Студенти брали участь у дослідженні добровільно, їм було повідомлено про мету дослідження та збереження їх анонімності. У дослідженні взяли участь 78 (75,7 %) жінок та 25 (24,3 %) чоловіків (таблиця 2), які були розподілені на три вікові категорії. У дослідженні брали участь респонденти віком від 17 до 45 років (17-20-річні студенти, які приїжджають до Словаччини відразу після закінчення середньої освіти, 21-26-річні студенти та 26 студентів до 35 років) (таблиця 2). Респонденти заповнювали анкету в електронному вигляді на сайті за допомогою програми Forms. Авторська дослідницька анкета складалася із закритих запитань, сформульованих об'єктивно та відповідних віку учнів.

Таблиця 1: Заклад вищої освіти, де ви навчаєтесь.

Пряшівський університет в Пряшеві	71
Технічний університет у Кошице	32
Разом	103

Джерело: спрацьовано авторками

Таблиця 2: Респонденти за віком

Вік	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	35
PR	5	5	4	16	19	14	16	11	3	4	1	2	1	1	1
PR, %	4,9	4,9	3,9	15,5	18,4	13,6	15,5	10,7	2,9	3,9	1	1,9	1	1	1
Кумул. %	4,9	9,8	13,7	29,2	47,6	61,2	76,7	87,4	90,3	94,2	95,2	97,1	98,1	99,1	100,1

Джерело: спрацьовано авторками

За допомогою наступних питань з'ясували, з якими проблемами зустрічаються українські студенти під час навчання у ВНЗ Словацької Республіки. Визначили, що існують психологічні проблеми (упередження, відсутність дружби, почуття самотності, дискримінація, проблеми пов'язані з знаннями мови), з якими зустрічаються українські студенти під час навчання в університетах Словацької Республіки.

Таблиця 3: З якими проблемами Ви зіткнулися під час навчання в університеті?

З якими проблемами Ви зіткнулися під час навчання в університеті?	Респонденти	%	Скопе (x/skóre)
вас не хотіли селити в гуртожиток	17	16,5 %	0,17
Словаки не хочуть жити з нами в одній кімнаті	32	31,1 %	0,32
глузування, лайка	10	9,7 %	0,1
образливі слова	20	19,4 %	0,2
групування у класі кількох словаків проти українців	20	19,4 %	0,2
упереджена з боку учителів	36	35 %	0,36
відсутність дружніх стосунків	23	22,3 %	0,23
почуття самотності	32	31,1 %	0,32
неучасть в заходах через заздалегідь сформовані групи	25	24,3 %	0,25
проблеми, пов'язані з вивченням мови	55	53,4 %	0,55
Ви не стикалися з проблемами під час навчання	9	8,8 %	0,9

Джерело: спрацьовано авторками

За сумою всіх пунктів ($X = (X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_n) / n$) обчислюємо найбільш часте і найбільш ймовірне значення. Аналізуючи результати в таблиці, можна побачити, що більшість українських студентів стикалися з різними проблемами під час навчання, такими як глузування, лайка, образливі слова тощо. Отже, за наступним запитанням визначаємо рівень дискримінації в словацьких

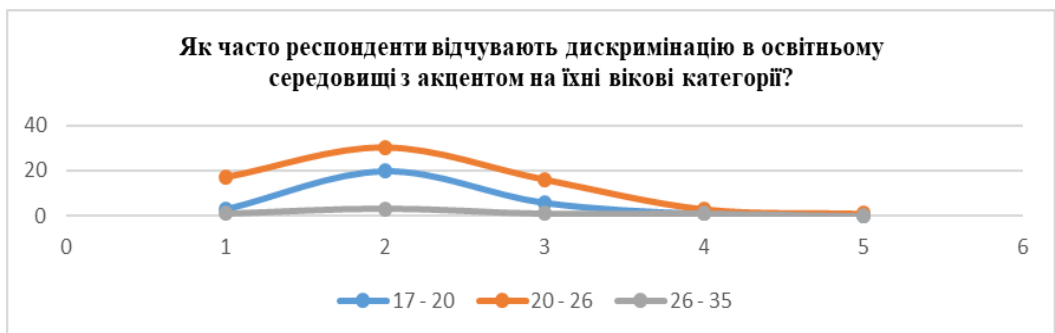

університетах проти українських студентів. Згідно з таблицею можна відзначити, що більшість українських студентів відповіли, що вони рідко зустрічаються з дискримінацією у ВНЗ, а саме 53 студенти (51,5%). Решта 29 студентів (28,2%) відповіли «часто», а 21 (20,4%) сказали, що ніколи не потрапляли в такі ситуації, коли їх дискримінували через іншу національність, акцент, релігію тощо. Але проведені дослідження (запитання 14) показує, що студенти, які стикалися з дискримінацією в університетському середовищі, повідомили про такі прояви: неучасть у заходах через заздалегідь сформовані групи (40 студентів, 38,8%), групування кількох словаків проти українців (33 студенти, 32%) та відсутність дружніх стосунків (26,2%). Згодом, решта 13 (12,8%) студентів не погоджуються з цими твердженнями та зазначають, що не стикалися з проявами дискримінації під час навчання.

Таблиця 4: Як часто респонденти відчувають дискримінацію в університетському середовищі з акцентом на свою вікову категорію?

		Вікові категорії								
		17-20	%	Kumul. %	20-26	%	Kumul. %	26-35	%	Kumul. %
Міра	Ніколи	3	10	10	17	25,37	25,37	1	16	16
	Зрідка	20	66	76	30	44,77	70,14	3	50	66
	Часто	6	20	96	16	23,88	94,02	1	16	82
	Дуже часто	1	3	99	3	4,47	98,49	1	16	98
	Завжди	0	1	100	1	1,49	99,98	0	1	99
Скорє		6			13,4			1,2		
Мін		0			1			0		
Мах		20			30			6		

Джерело: спрацьовано авторками

Діаграма 1. Як часто респонденти відчувають дискримінацію в університетському середовищі з акцентом на їхні вікові категорії?

Джерело: спрацьовано авторками

Інші запитання 17-21 були зосереджені на з'ясуванні того, які послуги насправді надаються українським студентам у вирішенні психологічних проблем. Припускаємо, що існують служби (групи самопомоги, наставництво, програми адаптації та підтримки), які відповідають очікуванням студентів і водночас надають інформацію, необхідну для ефективної адаптації в новому середовищі та інтеграція українських студентів у Словаччині. Під час опитування виявилось, що багато студентів (68-66,1%) зазначили, що для ефективної адаптації українських студентів в університеті необхідно надавати спеціальну інформацію та послуги. Під час індивідуального оцінювання анкет було виявлено, що багато студентів, а саме 58 (56,3%) знали та водночас користувалися професійною допомогою у вдосконаленні мовної компетенції. Згодом студенти відповіли, що запорукою успішної адаптації українських студентів в університетському середовищі є такі послуги: групи взаємодопомоги (28 студентів, 27,2%), наставництво (16 студентів, 15,5%) та програма адаптації (16 студентів, 15,5 %). Також 44 учні (42,7%) дали цікаві відповіді, що при вирішенні адаптаційних і проблемних ситуацій вони здебільшого зверталися за допомогою до позашкільних організацій.

Таблиця 5: Які послуги надають ВНЗ і які з них Ви знаєте?

Які послуги надаються в університетах і які з них ви знаєте?	Респонденти	%
групи взаємодопомоги	28	27,2 %
наставництво	16	15,5 %
програма адаптації	16	15,5 %
розвиток мовних компетенцій	58	56,3 %
інформації, надані організаціями за межами школи	44	42,7 %
я не знаю жодної	6	6 %

Джерело: спрацьовано авторками

Питання 43-47 були спрямовані на з'ясування впливу освітньої міграції на розвиток Словаччини (соціальні, культурні, економічні, правові фактори). Припускаємо, що Словаччина використовує міжнародну освіту як один із інструментів для залучення молодих людей, здатних до навчання, які активно сегментуються в національній економіці (дешева робоча сила, економічне зростання, сприяють економіці як працівники та як підприємці, іноземні студенти витрачають кошти на перебування та дохід від податків). Було виявлено, що результати розділилися: спочатку 46 студентів (44,7%) відповіли «дешева робоча сила», 44 студенти (42,7%) – «вносять внесок в економіку як працівники та підприємці», 42 студенти (40,8%) – «створення нових бізнесів», 41 студент (39,8%) – «іноземні студенти витрачають гроші на перебування», 27 студентів (26,2%) відповіли, що перевагою є економічне зростання, а решта 24 студенти (23,3%) відзначили як одну з переваг міграції українських студентів до Словаччини – податкові наслідки споживання та доходи від податків. Приймаємо твердження, що Словаччина використовує міжнародну освіту як один із

інструментів для залучення молодих людей, здатних до навчання, які активно сегментуються в національній економіці (дешева робоча сила, економічне зростання, роблять внесок в економіку як працівники та як підприємці).

Результати дослідження, отримані за допомогою авторської анкети серед українських студентів, які навчаються у Словаччині, виявили причини, які спонукають майбутніх українських студентів мігрувати до Словаччини. Важливим результатом, який було зазначено, є те, що українські студенти приїжджають до Словаччини через ряд економічних та соціальних впливів (кращі умови навчання, вступ до зони ЄС, бажання отримати європейський диплом для працевлаштування). А також бажання отримати європейський диплом для працевлаштування в Україні, отримання нового культурного досвіду, кращий стан матеріально-технічного забезпечення в університетах, соціальні та пільгові стипендії, безкоштовне навчання, можливість знайти роботу після закінчення навчання.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна сказати, що згідно з дослідницькою вибіркою, яка була представлена в дослідженні, ми можемо стверджувати, що українська студентська міграція має особисту користь для самих студентів (завершення безкоштовної освіти та отримання європейського диплому, соціальні та пільгові стипендії під час навчання, більші шанси на працевлаштування після закінчення навчання, знання мови, дозвіл на проживання, безбар'єрне пересування в межах Європи тощо), а також загальна користь для суспільства (у Словаччині) і факт що Словацька Республіка активно сегментує людський капітал у національних економіках (дешева робоча сила, економічне зростання, податкові наслідки споживання та податкові надходження). Також багато українських студентів, які приїжджають до Словаччини обирають цю країну через легкий доступ до вищої освіти: безкоштовне навчання в державних університетах, прості процедури вступу та висока ймовірність прийняття, а також зручне сполучення з Україною ($p < 0,493191$). Мотивація до навчання за кордоном пов'язана з можливостями працевлаштування в ЄС після закінчення навчання.

Отже, у цій ситуації політика у сфері міграції, освіти та ринку праці збігається з планами студентів, але необхідно оцінити, наскільки поточна ситуація не спричинена цілеспрямованою політикою. Міграційна та освітня політика полегшує студентам переїзд до країни. Останнім часом міграційна політика стала більш сприятливою для студентів – вона дозволяє їм після закінчення навчання залишитися для працевлаштування (9 місяців) та дає випускникам вільний доступ до ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

Балогова Б. (2016). Компендіум соціальної роботи для магістра. Пряшів: Акцент Прінт. С. 40-62. ISBN 978-80-89295-70-8.

Бек У. (2014). Кохання на відстані. Форми життя в глобальну епоху. Прага: Слон. С. 67. ISBN 978-80-7419-164-0.

Дупкала Р. (2016). Фантом імміграції. Конфлікт чи діалог культур у контексті аксіологічного плюралізму. Пряшів: Експрес-друк Пряшів. С. 10-42. ISBN 978-80-89353-14-9.

SOCIAL POLICY REGARDING VETERANS, PEOPLE WITH DISABILITIES AND OTHER VULNERABLE POPULATION GROUPS

Beáta BALOGOVÁ, PhD., MBA, Dean of the Faculty of Philosophy, Presov University in Prešov, Slovakia;

Yuliia KOVALCHUK, graduate student Presov University in Prešov, Slovakia;

Abstract. *The article analyzes the issue of migration as a complex social phenomenon. International population migration in the conditions of growing globalization occupies an important place in the development of modern society and, accordingly, affects young people who, for various reasons, decided to study abroad (in Slovakia). The article reflects knowledge at the theoretical and empirical levels. One of the main tasks of modern higher education is the modernization and efficiency of the professional mobility of future specialists. Student migration is considered as educational migration.*

We point out that the Slovak Republic is one of the most economically successful countries in Central-Eastern Europe. Economic reforms and accession to the EU, combined with significant inflows of foreign direct investment, have led to sustained economic growth and job creation. Economic development and demographic changes have also created an additional need for skilled labor. At the same time, greater integration into the EU, open borders and a common educational space led to the migration of Slovak students to the neighboring Czech Republic and other EU countries. As a result, Slovakia gradually began to ease migration restrictions and allowed an increasing number of third-country nationals to enter the territory of the Slovak Republic. The integration policy of Slovakia is consistent with the migration policy, and among its priorities is the effective integration of foreigners in the labor market.

The purpose of the article is to analyze Ukrainian student migration in Slovakia, focusing on the analysis of personal and social benefits. We analyze the issue of academic mobility as an integral component of the European educational space, which also undoubtedly has a positive effect on the national education system and the national economy. We highlight the issue of effective ethnic-national policy formation, development of theory and practice of social work with ethnic groups, find out directions and forms of social service work with migrants.

In the empirical part, we present a quantitative study at all stages of the research process. The content of the study is to find out the reasons that motivate future Ukrainian students to migrate to Slovakia, as well as to find out how the initial decision about migration and arrival to Slovakia takes place. Part of the quantitative research is the analysis of the personal and social benefits of the migration of Ukrainian students to Slovakia.

Key words: *migration; international migration; migrant; educational migration.*

References

Balogova B. (2016). Kompendium socialnoi roboty dla mahistra. Priashiv: Akcept Print. S. 40-62. ISBN 978-80-89295-70-8.

Bek U. (2014). Kochana na vidstani. Formy zhytia v hlobalnu epochu. Praha: Slon. S. 67. ISBN 978-80-7419-164-0.

Dupkala R. (2016). Fantom imigracii. Konflikt chy dialog kultur u kontexte axiologichnoho pluralizmu. Priashiv: Expres-druk Priashiv. S. 10-42. ISBN 978-80-89353-14-9.

Article history:

Received: February 17, 2024

1st Revision: February 28, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 364

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.11

Орест КІНАШ,
Аспірант, Національний
університет «Львівська
Політехніка», м.Львів, Україна;
kinashorest2000@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0823-4541>

Статус статті:*Отримано: січень 28, 2024**1-ше рецензування: лютий 16, 2024**Прийнято: березень 30, 2024*

Кінаш, О. (2024). Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 136-144. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.11

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті розглядаються проблеми соціальної адаптації вимушено переміщених осіб та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни. Висвітлено поняття внутрішньо переміщені особи (ВПО) в умовах сьогодення.

Окреслено поняття «соціальна адаптація», а саме внутрішньо переміщених осіб. Описано рекомендації для надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, які сприятимуть соціальній адаптації. Охарактеризовано етапи адаптаційного процесу, що лежать в основі теорій та підходів щодо оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців.

Проводиться теоретичний аналіз підходів до вивчення феномену соціальної адаптації вимушено переміщених осіб у працях вітчизняних і зарубіжних авторів. Успішна адаптація сприяє досягненню необхідного етичного балансу між мігрантами і приймаючою стороною.

Внутрішньо переміщені особи, які адекватно пройшли соціальну адаптацію, можуть уникнути включення захисних механізмів психіки. У статті також йдеться які фактори впливають на успішну адаптацію вимушено переміщених осіб.

Стаття надає важливий внесок у розуміння та вдосконалення систем соціального захисту та підтримки для внутрішньо переміщених осіб, особливо в умовах воєнного конфлікту. Результати дослідження можуть бути корисні для розробки політики та програм, спрямованих на поліпшення умов життя та добробуту цієї вразливої категорії населення.

Ключові слова: соціальна адаптація; нове середовище; вимушено переміщені особи; збройний конфлікт; інтеграція.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження проблем, пов'язаних з соціальною адаптацією вимушено переміщених осіб в умовах військового стану, в даний час обґрунтовується прогресивним зростанням процесів внутрішньої міграції не тільки на території України, а й у всьому світі. Зміни, які відбуваються за останні 25-30 років, супроводжуються новими соціальними процесами, які роблять істотний вплив на зміну як соціальної, так і економічної безпеки країни. Такі небезпечні фактори, як військово-політичні зіткнення та соціально-економічні кризи, до значного зростання чисельності біженців і вимушених переселенців, спричинили за собою істотні зміни в настроях і світогляду людей, в їх способі життя, соціальних настроях. Бойові дії в Україні призвели до катастрофічних для країни наслідків, одним з яких є масовий результат внутрішньої міграції населення. Мільйони жителів країни були змушені покинути рідні домівки, щоб шукати притулок в більш безпечних місцях.

Необхідність розробки наукових підходів до проблем соціальної адаптації вимушено переміщених осіб в умовах військового стану обумовлена тим, що зростаючі потоки внутрішньої міграції та збільшення кількості вимушено переміщених осіб тягнуть за собою зміни в соціокультурному просторі, які проявляються в різних формах, починаючи від конфліктів і закінчуючи інтеграцією мігрантів в нове суспільство. У зв'язку з цим технології соціальної роботи з ВПО, питання їх соціальної адаптації до місцевих умов життя неодноразово ставали предметом обговорення в роботах вітчизняних дослідників проблем розвитку соціальної сфери, серед яких варто відзначити дослідження О.В. Алпатової, К.О. Балян, Л.В. Лупійко, Є.І. Гавлюк, О.В. Михайлич, Г.В. Пирог, Т.М. Бондаренко, Ю.В. Підвальної, І.В. Размолодчикової, Я.М. Євченко, І.В. Шапошникової, І.Р. Пристай та інших.

Мета роботи – вивчення питань соціальної адаптації вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукової проблеми. Характеристика правового та соціально-психологічного статусу вимушено переміщених осіб. Вивчення основних наукових підходів до організації процесу соціальної адаптації вимушено переміщених осіб. Виділити певні напрямки соціальної роботи, які можуть бути застосовані у процесі роботи з соціальної адаптації вимушено переміщених осіб.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до поставлених мети та задач підґрунтям методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціальних явищ. Зокрема, теоретичний аналіз і синтез були використані при дослідженні та узагальненні наукових джерел з проблем соціальної адаптації вимушено переміщених осіб, порівняльний аналіз, що дозволив виявити основні наукові підходи до проблеми соціальної адаптації вимушено переміщених осіб, можливості оптимізації соціальної адаптації осіб ВПО; аналіз філософських, соціально-психологічних досліджень з проблем теорії та методології вивчення пристосувальних процесів в соціумі, а також соціальної адаптації особистості; загальнонаукових теоретико-методологічних підходів. Методи систематизації та наукового узагальнення були використані у процесі аргументації наукових висновків та при формулюванні пропозицій щодо формування напрямків соціальної роботи в контексті предмета дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ І ОБГОВОРЕННЯ

Під поняттям «адаптація» розуміється процес пристосування людини до нових для неї умов життя, нової соціальної реальності, засвоєння певних культурно-правових і соціальних норм. Проблема соціальної адаптації в умовах перетворень сучасної України має особливу актуальність для вимушених переселенців. Політика держави щодо таких осіб – це стримуючий фактор, що не дозволяє виходити за рамки встановлених правил і закону.

Особливі обставини, які стали причиною появи на території України вимушено переміщених осіб, багато в чому визначають неможливість їх повернення в постійні місця проживання, які вони покинули. Необхідність на досить тривалий час затриматися диктує необхідність наявності досить оперативних і ефективних заходів для якнайшвидшої адаптації в нових умовах, а в подальшому і успішної інтеграції в приймаючому соціумі. Враховуючи, як правило, надзвичайну ситуацію, в якій вони залишали місця постійного проживання, ця категорія внутрішніх мігрантів є найбільш проблемною і вимагає специфічних і не малих зусиль з точки зору як первісної адаптації, так і подальшої інтеграції.

У зв'язку з цим, питання соціальної адаптації вимушено переміщених осіб стає найважливішою складовою частиною економічної і соціальної політики держави. Законодавчі та виконавчі органи визначають основні принципи соціальної політики країни щодо соціального захисту даної категорії осіб, обов'язкові соціальні гарантії, які здійснюються в межах і формах, встановлених Конституцією України та спеціальними законами.

Україна має законодавство, що регулює соціальне забезпечення ВПО. Основним законом є Закон України «Про внутрішньо переміщених осіб» від 20 листопада 2014 року № 1701-VII. Згідно з законом (Закон України, 2014), ВПО мають право на соціальний захист у вигляді допомоги з безробіття, соціальної допомоги, житлової допомоги, медичної допомоги та інших видів соціальної підтримки.

З метою найбільш повного дослідження організаційних основ роботи з соціальної адаптації вимушено переміщених осіб необхідно звернутися до теоретико-методологічного аналізу сучасних наукових досліджень з даної проблематики.

З точки зору теорії соціальної дії розглядає процес соціальної адаптації вимушено переміщених осіб як механізми і моделі соціальної взаємодії в ситуаціях контакту «місце і мігрант». Дана теорія розглядає взаємодію індивіда і суспільства (суспільства, що приймає вимушено переміщено особу) як невід'ємну частину процесу взаємної адаптації. Так, на думку І. Шапошникової, І. Пристай, варто розробляти гнучкі стратегії, які базуються на потребах ВПО та ресурсах громад. В основі таких стратегій – розробка індивідуальних планів інтеграції, що враховують специфічні потреби кожного громадянина-ВПО, що може значно підвищити ефективність адаптаційних заходів (Шапошникова, Пристай, 2023). У концепції соціально-економічної адаптації залученість вимушених переселенців у мережні взаємодії, засновані, насамперед, на родинних та дружніх зв'язках. Одним із ключових чинників стійких взаємодій є довіра і висока оцінка надійності контрагента. Пріоритетними у встановленні та підтримці контактів є особисті якості контрагентів і лише потім – їх ресурсна забезпеченість. Адаптація розглядається як вид взаємодії особи і соціальної групи з соціальним середовищем, в ході якої

узгоджуються взаємні вимоги і очікування її учасників. З метою соціально-економічної адаптації суб'єкт може використати ресурси двох типів: «людський капітал» як сукупність соціально-демографічних чинників та «соціальний капітал» як систему соціальних зв'язків індивіда, його можливості, орієнтації в інституціональному середовищі, розуміння соціокультурних сигналів та норм, які підтримують взаємодії. Соціальний і людський капітал будується на різних основах, за різних умов і набуває різних форм. При цьому, для вимушено переміщених осіб, формуються певні стратегії формування соціального і людського капіталів, викликані як економічними, так і соціокультурними особливостями, а також соціально-психологічними передумовами та соціально-економічними умовами соціалізації. Людський капітал ВПО будується на особистому досвіді соціальної адаптації та вмінні підтримувати ресурси соціального капіталу своєї громади або будь-якої іншої соціальної групи, до якої вони належать. Соціальний капітал виступає базовим ресурсом соціальної адаптації.

Позитивістський підхід вивчає закономірності міграції та оцінює соціальні наслідки. Його суть полягає в тому, що поведінка окремих ВПО або груп є результатом вибору, який залежить від багатьох факторів. Окремі люди відіграють важливу роль у прийнятті рішення про внутрішню міграцію, але зовнішні фактори та обставини, які можуть вплинути на їх вибір, не враховуються. В контексті даного підходу Н. Могильова відмічає, що здатність до засвоєння нової інформації та реалістичність життєвих поглядів також сприяють позитивній адаптації (Могильова, 2023).

З точки зору ресурсного підходу процес соціальної адаптації вимушено переміщених осіб включає отримання інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, які необхідні для підтримання «життєдіяльності» (житла, продуктів харчування, джерел доходів (заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, соціальних виплат), медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій тощо (Могильова, 2023). Дещо ширше в рамках даного підходу розглядає особливості соціальної адаптації вимушено переміщених осіб М. Отич, на думку якого соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб включає в себе надання житла, медичної допомоги, освіти, працевлаштування, а також психологічної, матеріальної підтримки, тощо (Отич, 2023). Важливе значення для успішної адаптації відіграють такі фактори, як обставини здійснення міграції і ступінь її «вимушеності». Формуються абсолютно різні варіанти соціальної адаптації в залежності від адаптаційного потенціалу мігранта, що включає навички, вміння, досвід і моделі поведінки. При цьому показником успішної адаптації не завжди виступає соціокультурна асиміляція (повне прийняття особою ВПО цінностей і моделей поведінки нового суспільства). Можливий і варіант інтеграції в приймаючий соціум, який супроводжується збереженням цінностей та ідентичності, але який м'яко вбудовується в загальну національну культуру.

Соціокультурний підхід розглядає соціальну адаптацію через подолання психологічного стресу, викликаного фактом переміщення до нового місця проживання. Так, на думку О. Алпатової, соціальна адаптація ускладнюється через фіксацію на тому, що зникають життєві цілі, цінності, мотивація на продовження навчання. Молода людина втрачає сенс життя і бажання будувати свою професійну історію. Подолання життєвих труднощів – це спроба їх контролювати, це такі

зусиллі, завдяки яким людина намагається знайти внутрішні ресурси на відновлення і мобілізацію сил. В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою копінг-стратегій і механізмів психологічного захисту (Алпатова, 2023). У той же час, також було встановлено, що деякі особи можуть демонструвати позитивну психологічну адаптацію в умовах вимушеного переселення (Алпатова, 2023). Загальна мета адаптації вимушено переміщених осіб полягає у створенні сприятливих умов для внутрішньо переміщених осіб, щоб допомогти їм відновити психічне здоров'я, побудувати стійку адаптацію та повернутися до повноцінного життя. Важлива роль при цьому відводиться психологічним факторам: необхідно здійснювати належну діагностику та психологічну підтримку ВПО, враховуючи їх унікальні потреби та досвід пережитих травм. Забезпечення доступу до професійної психологічної допомоги, терапії та ресурсів для підтримки є важливим кроком у сприянні їх психологічній реабілітації та адаптації (Алпатова, 2023).

Соціальна адаптація з точки зору умов адаптації, часу, різних типів ситуацій, питань толерантності та конфліктності у взаємодії ВПО та місцевих жителів, соціальної стабільності, національної безпеки та впливу правителів приймаючого простору на моделі поведінки мігрантів розглядається в роботах О.Михайлич, В.Кердивар, М. Нестеренко, О. Романко, О.Блинової. Соціальні норми і правила поведінки приймаючого суспільства коригують ті чи інші адаптаційні стратегії вимушених переселенців. Поєднання різних стратегій адаптації осіб ВПО і соціальних обмежень приймаючої спільноти веде до формування своєї специфіки адаптації. Так, на думку О.Михайлич, соціальна адаптація має два аспекти. З одного боку, це безперервний процес пристосування особистості до наявних соціальних відносин, норм, моделей та традицій у суспільстві, де живе та функціонує людина. З іншого боку, соціальна адаптація сама є результатом цього процесу. Обидва аспекти (людина і навколишнє середовище) є активними, і соціальна адаптація відбувається на основі взаємодії цих двох явищ (Михайлич, 2023). В.Кердивар зазначає, що досвід спілкування з внутрішньо переміщеними особами свідчить, що успішна адаптація переселенців виявляється у відчутті гармонії з найближчим оточенням. Тут виникає феномен акультурації у соціальному та психологічному контекстах, який полягає у змінах соціальних настанов особистості, ціннісних орієнтацій та рольової поведінки (Кердивар, 2021). М. Нестеренко та О. Романко вважають, що процес адаптації вимушених переселенців є двохстороннім процесом: активність самого вимушеного переселенця, реалізація оптимальних стратегій виходу із кризової ситуації і зміна нового оточення, що адаптується до нової для них людини (Нестеренко, Романко, 2023). О. Блинова також звертає увагу на важливість того, як приймаюче населення ставиться до переселенців (Блинова, 2016).

В даний час набирає обертів вивчення питань культурної взаємодії з різних методологічних позицій. З точки зору теорії міжкультурної комунікації важливим є сприйняття вимушено переміщеною особою місцевої культури та звичаїв, уміння налагоджувати та підтримувати нові контакти. Соціально-психологічна адаптація, крім пошуку способів взаєморозуміння з новим соціальним оточенням, передбачає прийняття його соціальних норм, моделей взаємодії та відповідність у статусі та комунікації. Норми на всій території України мають схожість, проте існують і регіональні відмінності. На думку В. Дуб, період адаптації внутрішніх переселенців

до нового соціокультурного середовища є вельми насиченим щодо засвоєння певних ціннісних орієнтацій та норм через їх включення до системи конкретних соціальних зв'язків певної території, які можуть породжувати певні внутрішні конфлікти через невідповідність з уже сформованими, але, як виявилось, нестабільними поглядами на життя (Дуб, 2021). Отже, для успішної адаптації необхідно знайомство з культурою інших людей. Це допомагає як зрозуміти, так і прийняти їх. Вивчення моделей поведінки один одного (як вимушено переміщених осіб, так і приймаючого суспільства) сприяє згладжуванню соціальних протиріч і вирішенню можливих соціальних конфліктів. Успішна соціальна адаптація вимушених переселенців вносить істотний внесок у розвиток економіки і соціальних відносин, формування і підтримання політичної стабільності, знижує соціальну напругу в суспільстві.

З урахуванням наукових підходів до проблеми соціальної адаптації вимушено переміщених осіб в умовах військового стану можна виділити певні технології соціальної роботи, які можуть бути застосовані у процесі роботи з їх соціальної адаптації: охорона здоров'я, освіта та працевлаштування, юридична допомога, адаптація до умов нового середовища, медіація конфліктів, наявність розгалуженої системи інформування щодо правових та соціально-економічних аспектів, доступності різних видів соціальних послуг для вимушено переміщених осіб.

Таким чином, існує багато наукових підходів до вивчення соціальної адаптації вимушено переміщених осіб. Вони пояснюють ті чи інші аспекти соціальної адаптації ВПО, допомагають зрозуміти, пояснити і управляти процесом соціальної адаптації. Розробляючи ту чи іншу теорію адаптації вимушених переселенців, вчені керуються не конкретною моделлю, а набором наукових інструментів, що дозволяють прийти до остаточного висновку.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

Таким чином, у відповідності до сучасних наукових підходів соціальна адаптація розглядається як складний і суперечливий процес входження вимушено переміщеної особи в нові соціокультурні, економічні та політичні простори. Соціальна адаптація ВПО передбачає цілісний, системний, інтегрований та диференційований процес, який сприяє гармонізації його відносин з новим соціокультурним середовищем та досягнення рівноваги у суспільстві. У зв'язку з тим, що адаптація мігрантів є багатостороннім процесом і включає в себе різні способи і напрямки, виділяють кілька видів адаптації. Діяльність соціальних працівників щодо адаптації вимушено переміщених осіб повинна призводити до активізації їх здібностей до подолання складних життєвих ситуацій і вирішення конкретних соціальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб від 20 жовтня 2014 року: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. (дата звернення 25.03.2024)

Алпатова, О. В. (2023). Психологічні чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*. К.. С.6-9. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59821> (дата звернення 24.03.2024)

Балян, К. О., Лупійко, Л. В. (2023). Адаптація вимушено переміщених осіб в умовах воєнних дій. *Освіта і наука – 2023: збірник наукових праць учасників наукової конференції*

студентів та аспірантів Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (3-7 квітня 2023 року). К. С.21-23 URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40085/Osvita%20i%20nauka_2023.pdf?sequence=1#page=21 (дата звернення 24.03.2024)

Блинова, О. Є. (2016). Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.: Танком Т. IX. Вип. 9. С. 58-66. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/2026> (дата звернення 24.03.2024)

Гавлюк, Є. І. (2023). Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб до нових соціально-економічних умов. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ*. Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ. Вип.163 78-84. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb8_163.pdf#page=78. (дата звернення 22.03.2024)

Дуб, В. (2021). Соціокультурні характеристики ціннісних орієнтацій вимушених переселенців. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. №49. С.61-71. URL: <http://journals.dspu.in.ua/index.php/psychology/article/view/38> (дата звернення 25.03.2024)

Кердивар, В. В. (2021). Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту: монографія; Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національний університет цивільного захисту України. Харків. 142 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/13840> (дата звернення 25.03.2024)

Мазіна, Н. Є. (2015). Соціальний капітал як ресурс соціально-економічної адаптації вимушених переселенців. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. №10. С.169-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_fks_2015_10_23 (дата звернення 19.03.2024)

Михайлич, О. В. (2023). Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Психологія та соціальна робота*. №2. С.26-34. URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/psy/article/view/120> (дата звернення 25.03.2024)

Могильова, Н. М. (2023). Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. №2. С.81-85. URL: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/399> (дата звернення 20.03.2024)

Нестеренко, М., Романко, О. (2023). Адаптація внутрішніх переселенців до нових умов життя. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. June 16, 2023; Athens, Greece. P.181-182. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1050> (дата звернення 23.03.2024)

Отич, М. (2023). Соціальна адаптація ВПО в період війни. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : Матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників / уклад. М. М. Набок. Суми : Сумський державний університет. С.242-247. URL: https://ifsk.sumdu.edu.ua/images/doc/Konf_IFSK_2023_Zbirnik.pdf#page=242 (дата звернення 25.03.2024)

Шапошникова, І. В., Пристай, І. Р. (2023). Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. №1. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04> (дата звернення 25.03.2024)

SOCIAL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER MARTIAL LAW AS A SCIENTIFIC PROBLEM

Orest KINASH, graduate student, National University «Lviv Polytechnic», Lviv, Ukraine; kinashorest2000@gmail.com

Abstract. *The article deals with the problems of social adaptation of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine and their impact on the socio-economic development of the country.*

Provides a theoretical analysis of approaches to the study of the phenomenon of social adaptation of internally displaced persons in the works of domestic and foreign authors. Successful adaptation contributes to achieving the necessary ethical balance between migrants and the host country. Internally displaced persons (IDPs) in Ukraine who have adequately undergone acculturation will be able to avoid the inclusion of protective mechanisms of the psyche and prevent interethnic conflicts. The article also says what factors influence the successful adaptation of internally displaced persons in a new country and what obstacles arise.

The article makes an important contribution to the understanding and improvement of social protection and support systems for internally displaced persons, especially in the context of military conflict. An additional focus is placed on social programs aimed at psychosocial support and reintegration, helping to restore normal life and stabilize the emotional state of affected persons.

Key words: *social adaptation; new environment; internally displaced persons; armed conflict; integration.*

References

On ensuring the rights and freedoms of Internally Displaced Persons of October 20, 2014: law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. [in Ukrainian].

Alpatova, O. V. (2023). psychological factors of social adaptation of Internally Displaced Students. Actual problems of higher professional education. K. pp. 6-9. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59821> [in Ukrainian].

Balyan, K. A., Lupiyko, L. V. (2023). Adaptation of Internally Displaced Persons in the conditions of military operations. Education and science – 2023 : collection of scientific papers of participants of the scientific conference of students and postgraduates of the Faculty of psychology of the Ukrainian State University named after Mikhail Dragomanov (April 3-7, 2023) / Ed. Board: L. M. Volnova. K. pp. 21-23 URL: [https://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40085/Osvita % 20i%20nauka _2023.pdf?sequence=1#page = 21](https://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40085/Osvita%20i%20nauka_2023.pdf?sequence=1#page=21) [in Ukrainian].

Blinova, O. E. (2016). Socio-psychological bases of adaptation of forced migrants. Actual problems of psychology : collection of scientific papers of the G. S. Kostyuk Institute of psychology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine. K.: Tankom. Vol. IX. issue 9. pp. 58-66. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/2026> [in Ukrainian].

Gavlyuk, E. I. (2023). Social adaptation of Internally Displaced Persons to new socio-economic conditions. Bulletin of the student scientific society "Vatra" of the Vinnytsia trade and

Economic Institute of State Technical University. Vinnytsia: Editorial and Publishing Department of VTEI DTEU. issue 163 78-84. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb8_163.pdf#page=78. [in Ukrainian].

Dubov, V. (2021). Socio-cultural characteristics of value orientations of Internally Displaced Persons. *Problems of Humanities. Psychology*. №49. pp. 61-71. URL: <http://journals.dspu.in.ua/index.php/psychology/article/view/38> [in Ukrainian].

Kerdivar, V. V. (2021). Victim syndrome in Internally Displaced Persons from the zone of local military conflict : monograph; State Service of Ukraine for emergency situations, National University of civil protection of Ukraine. Kharkiv: Panov a.m. 142 P. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/13840> [in Ukrainian].

Mazina, N. E. (2015). Social Capital as a resource of socio-economic adaptation of Internally Displaced Persons. *Bulletin of Mariupol State University. Series: philosophy, cultural studies, sociology*. №10. pp. 169-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2015_10_23 [in Ukrainian].

Mikhailich, O. V. (2023). Socio-psychological features of adaptation of Internally Displaced Persons. *Psychology and social work*. №2. pp. 26-34. URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/psy/article/view/120> [in Ukrainian].

Mogileva, N. M. (2023). Features of mental health and psychological adaptation of Internally Displaced Persons in the conditions of war: experience of Ukraine. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, and law*. №2. pp. 81-85. URL: <https://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/399> [in Ukrainian].

Nesterenko, M., Romanko, O. (2023). Adaptation of Internally Displaced Persons to new living conditions. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. June 16, 2023; Athens, Greece. P. 181-182. URL: <https://previous.scientia.report /index.php/archive/article/view/1050> [in Ukrainian].

Otich, M. (2023). Social adaptation of IDPs in the war period. *Social and humanitarian aspects of the development of modern society : materials of the tenth All-Ukrainian scientific conference of students, postgraduates, teachers and employees / comp. M. M. Nabok*. Sumy: Sumy State University. pp. 242-247. URL: https://ifsk.sumdu.edu.ua/images/doc/Konf_IFSK_2023_zbirnik.pdf#page=242 [in Ukrainian].

Shaposhnikova, I. V., Prystai, I. R. (2023). Strategies and challenges of integration of Internally Displaced Persons in territorial communities under martial law. *Problems of modern transformations. Series: Law, Public Administration and administration*. № 1. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04> [in Ukrainian].

Received: January 10, 2024

1st Revision: February 10, 2024

Accepted: March 30, 2024

Social Work & Education

©SW&E. 2024

УДК 364 - 43:316.334.3 (477)

DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.12

Аліна СОЛНИШКІНА, доцентка,
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Україна;
solnyshkinaalina@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5369-6350>

Статус статті:

Отримано: січень 28, 2024

1-ше рецензування: лютий 16, 2024

Прийнято: березень 30, 2024

Солнишкіна, А. (2024). Соціальна політика: теорія, методологія та практичні аспекти викладання та впровадження в професійну діяльність соціальних працівників. *Social Work and Education*, Vol. 11, No. 1. pp. 145-159. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.12

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Наукова стаття представляє собою аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення та викладання соціальної політики.

Концепт «Соціальна політика» розглядається, як синтез теоретико-методологічних підходів, як навчальна дисципліна для студентів -майбутніх соціальних працівників, і як практична діяльність, спрямована на зниження соціальної напруги в суспільстві та інструмент соціальної справедливості.

Авторка статті аналізує ключові проблеми вивчення проблем соціальної політики, наводить авторські методи викладання дисципліни «Соціальна політика» в часи повномасштабного вторгнення.

Головний акцент в науковій публікації було зроблено на принципи, цінності та ефективні інструменти соціальної політики держави.

Інноваційні методи викладання допомагають студентам – майбутнім соціальним працівникам зрозуміти головні проблеми соціально-економічної нерівності, гендерні аспекти соціальної політики, методи та напрямки соціального захисту вразливих категорій населення.

Обговорення результатів соціологічних досліджень, публікацій розробка власних проектів сприяють розвитку критичного мислення.

Зв'язок основних напрямків та методів соціальної політики із функціонуванням та розвитком провідних соціальних інститутів сприятиме практичній імплементації знань в повсякденну реальність соціальних працівників.

Приклади дискусій та реалізації практичних кейсів під час викладання Соціальної політики, як навчальної дисципліни, запропоновано для аналізу соціальних ініціатив та програм в контексті різних моделей соціальної політики.

Активне використання практичного досвіду в реалізації соціальних програм та ініціатив запропоновано в науковій статті

Ключові слова: соціальна політика; теоретичні підходи; інструменти соціальної політики; соціальна політика в часи повномасштабного вторгнення; соціальні проблеми; добробут; навчальна дисципліна.

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення обумовило вдосконалення практичної підготовки соціальних працівників.

2023 рік в Україні став роком соціальних послуг. Вдосконалювалися методи, принципи та правила надання соціальних послуг вразливим категоріям населення.

Послуга щодо організації соціального супроводу військових та їх підрозділів та членів їх сімей на базі підрозділів Збройних Сил та послуга з формування життєстійкості сприятимуть підвищенню рівня резильєнтності та вдосконаленню комплексної системи соціального захисту наших Захисників та Захисниць, а також їх родин.

Поруч із цим, соціальні проблеми цивільних громадян, які постраждали від війни, потребують впровадження ефективних механізмів соціального захисту.

В українській науці проблеми реалізації соціальної політики дослідують Т. Семигіна, М. Малімон, Л. Климанська, В. Савка, Н. Хома та інші.

Складними питаннями, які представлені в даній науковій публікації є: особливості вивчення соціальної політики та теоретико-методологічних концептів та викладання навчальної дисципліни «Соціальна політика» в часи повномасштабного вторгнення.

Співпраця із представниками органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадськими та волонтерськими організаціями потребують налагодження зв'язків, обміну досвідом. в сфері надання соціальних послуг та реалізації програм щодо підтримки вразливих категорій населення.

МЕТОЮ СТАТТІ є аналіз напрямків розвитку соціальної політики як навчальної дисципліни, так і практичної діяльності, спрямованої на підвищення рівня добробуту та якості життя в умовах повномасштабного вторгнення.

ЗАВДАННЯМИ НАУКОВОЇ СТАТТІ ВИСТУПАЮТЬ:

1). Дослідити тенденції вивчення та головні аспекти викладання ключових проблем соціальної політики в зарубіжних та вітчизняних наукових джерелах.

2). Систематизувати досвід викладання дисципліни «Соціальна політика» під час повномасштабного вторгнення в Україну,

ОСНОВНА ЧАСТИНА***Зарубіжні та вітчизняні теоретико-методологічні підходи до вивчення механізмів розвитку сучасної соціальної політики.***

Дослідники Бременського університету (Universität Bremen) Йоанна Кульманн та Франк Нуллмайер (Німеччина) в своїй монографії «Причинно-наслідкові механізми в контексті Глобального розвитку Соціальної політики» (Causal Mechanisms in the Global Development of Social Policies), яка вийшла в світ у 2022 році роблять акцент на дослідженні механізмів, які сприяють розвитку вивчення методології досліджень, які проводяться в сфері розвитку соціальної політики. Саме на цьому підході аналізуються та вивчаються пенсійні системи, системи охорони здоров'я, системи соціальної безпеки як в Європейських країнах, так і в країнах Азії (Kuhlmann Johanna and Nullmeier Frank, 2022)

Стефен Деверо в цій же монографії аналізує феномен такого інструменту, як Pollination Policy – «Політика запилення» та досліджує роль таких акторів соціальної політики та Глобального розвитку, як Світовий Банк, ЮНІСЕФ – дитячий фонд ООН із захисту прав та інтересів дітей, International Labor Organization – Міжнародна організація праці та їх роль у розробці механізмів соціальної політики по захисту прав вразливих категорій населення по всьому світу. Дискусія щодо двох полюсів соціальної політики «нарратив національної власності та національного розвитку versus нарратив соціальної політики, керований зовнішніми організаціями – донорами», яку Стефен Деверо розвивав для дослідження соціального забезпечення в країнах Африки, є актуальною в умовах сьогодення.

Міжнародні агенції розвитку грають важливу роль у соціальній допомозі, забезпеченні продовольчими програмами, сприяють доступу малозабезпечених верств населення до соціальних послуг, протидіють соціальному виключенню та дискримінації, програми працевлаштування та кар'єрного розвитку (Devereux Stephen, 2022).

Це є вкрай важливим для розвитку українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення.

Розгляд головних напрямків соціальної політики крізь призму Цілей розвитку тисячоліття продовжує Себастьян Сірен із Шведського Інституту соціальних досліджень (Стокгольмського університету).

В своїй дисертації «Соціальна політика в контекстах розвитку: рушійні механізми та результати» (Social Policy in Development Contexts: Drivers, Mechanisms and Outcomes), яка захищена в 2022 році, науковець відзначає, що головною метою соціальної політики є впровадження ефективних механізмів щодо зниження соціальної нерівності та бідності.

Основні ідеї висловлені стосовно механізмів соціальної політики щодо подолання соціальної бідності.

Значна частина роботи приділяється проблемам зростання дитячої бідності, зменшенню соціальних шансів та доступу до послуг та ресурсів (Siren Sebastian, 2022).

Хью Бочель – Професор із публічної політики Університету Лінкольна (Великобританія) та Гай Дейлі – Професор та Декан Факультету громадського здоров'я та наук про життя (Університет Ковентрі, Великобританія) в своїй фундаментальній роботі «Соціальна політика» зазначають, що цей предмет повинен викладатися в наступних контекстах:

- 1). Соціально-економічний контекст соціальної політики.
- 2). Історичні етапи розвитку соціальної політики.
- 3). Політика зайнятості.
- 4). Соціальна політика та освіта.
- 5). Сімейна соціальна політика
- 6). Система охорони здоров'я та соціальна політика
- 7). Соціальна політика та питання глобалізації.

В розділі «Порівняльна соціальна політика» науковці визначають архетипи та особливості історичного розвитку держав соціального добробуту та досліджують методи впливу інструментів соціальної політики в часи кризи (Bochel, Hugh and Daly, Guy, 2021).

Стефанос Коффас, німецький дослідник Католицького фонду Університету прикладних наук із Мюнхена в науковій праці «Принципи та цінності основоположних елементів, які формують соціальну політику» аналізує проблеми соціальної солідарності, субсидіарності, персональної відповідальності, соціальної самоорганізації в розвитку соціальної політики та у ефективному впровадженні інструментів по покращенню якості життя вразливих категорій населення (Koffas Stefanos, 2017).

Пол Спікер, автор одного із найвідоміших в Сполучених Штатах Америки посібника «Соціальна політика: теорія та практика» (SOCIAL POLICY: Theory and practice) розглядає соціальні аспекти концепту добробуту, роль соціальних взаємозв'язків у розвитку суспільства, поняття соціального включення та виключення, соціальну нерівність та ієрархію соціальних потреб.

В практичній частині посібника автор аналізує роль цілей, цінностей, методів оцінки соціальної ситуації та ефективних методів соціальної політики в імplementації практичних результатів.

Важливим є той факт, що Поль Спікер приділяє увагу етичним аспектам державної соціальної політики та методам протидії дискримінації вразливих категорій населення (Spicker Paul, 2014).

Магдалена Сепульведа, виконавча директорка проєкту Глобальної ініціативи з економічних, соціальних та культурних прав та провідна співробітниця Науково -дослідницького Інституту соціального розвитку Організації Об'єднаних Націй, робить акцент на використанні теоретичного та методологічного підходів, заснованих на Правах людини у дослідженні соціальної нерівності та принципів соціального захисту та підтримки. Магдалена Сепульведа аналізує нормативно-правову базу в царині забезпечення соціальної безпеки.

Доступ до організацій та інституцій осіб, що проживають в бідності та є соціально незахищеними є провідним принципом соціальної політики розвинутих держав.

Дослідження проблем стигматизації, соціальних бар'єрів (географічних, фізичних, економічних, інституціональних, актуальні питання корупції та правової безграмотності) потребують систематичного та професійного вивчення (Sepulveda Magdalena, 2014).

Елісон Макклелланд в науковій роботі «Що таке соціальна політика?» визначає що головна мета соціальної політики – покращити якість життя та підвищити рівень добробуту.

Фундаментальна праця стосується історії соціальної політики, історії соціального захисту дітей, робить акцент на розвитку соціальної політики в сфері прав пацієнтів. Значна частина роботи приділяється перевагам та недолікам систем соціального та медичного страхування.

Елісон Макклелланд вважає, що соціальна політика – це не тільки навчальна дисципліна, широке поле для наукових досліджень, але і практична сукупність, набір цінностей та інструментів, які підвищують рівень добробуту в суспільстві, знижують рівень соціальної напруги. Соціальна політика є безперервним процесом залучення громадян до процесів реформ та змін. Тобто

соціальна політика має активну природу, а не паттерналістський фундамент (McClelland, Alison 2006).

Таким чином, можна зробити висновок, що зарубіжні спеціалісти в сфері теорії і практики роблять акцент на вивчення ознак держави добробуту та практичному впровадженню принципів та цінностей соціальної політики в роботу соціальних інституцій.

В українському контексті представлена велика кількість публікацій, присвячена механізмам реалізації ефективної соціальної політики в умовах сьогодення.

Антоніна Ігнатенко та Тетяна Шаповалова із університету «Львівська політехніка» в науковій статті «Соціальна політика України в сфері зайнятості населення в умовах воєнного стану» зазначають про диспропорцію у попиті та пропозиції, наводять перелік головних проблем зайнятості в умовах сьогодення. Дослідниці надають рекомендації щодо вирішення проблем зайнятості, а саме пропозиції, що пов'язані із перенавчанням, систематичним моніторингом попиту та пропозиції тощо (Шаповалова Т., Ігнатенко А., 2023).

Львівський вчений Тарас Грень в науковій статті «Особливості політики соціального захисту територій в умовах війни» аналізує нормативно-правову базу щодо соціального захисту в Україні в часи повномасштабного вторгнення. Аналізується специфіка надання соціальних послуг під час дії воєнного стану (Грень Тарас, 2022).

Київські науковці С. Бондаренко та Н. Бугас в своїх наукових працях актуалізують питання державного та правового регулювання актуальних питань соціальної політики, механізмами реалізації соціальної політики та соціальному страхуванню.

Імплементация практичних результатів відбувається у відповідності із Глобальними Цілями сталого розвитку. (Бондаренко С., Бугас. Н, 2021) .

Львівські дослідники Лариса Климаська, Віктор Савка, Наталія Хома розглядають концепт «Соціальна політика» через призму соціальних прав, мотиваторів та цінностей соціальної політики. Дослідники приділяють увагу дослідженню та діагностуванню соціальних проблем. (Климаська Л, Савка В, Хома Н., 2020).

Українські дослідниці Алла Ярошенко, Тетяна Семигіна та Наталя Сушицька в науковому посібнику «Історія і теорія соціальної політики України» в центр уваги ставлять роль соціальної політики в системі забезпечення прав людини, правові аспекти регулювання соціальної політики, міжнародну та вітчизняну нормативно-правову базу в соціальній сфері.

Справедливість як принципова основа політики держави досліджується в філософському і соціально-політичному контекстах (Ярошенко А., Семигіна Т., Сушицька Н., 2018).

Кандидат економічних наук А.О Труфен із Чернівців в своїх наукових працях здійснює ґрунтовний аналіз моделей соціальної політики, їх переваги та недоліки з позиції національних особливостей їх формування. (Труфен А.,2015).

Отже, вивчення особливостей розвитку в соціокультурному контексті є необхідною складовою для викладання дисципліни «Соціальна політика».

Дослідження практичних механізмів імплементації інструментів та програм соціальної політики повинні стати пріоритетними напрямками в науковій, практичній та викладацькій сферах практичного використання правил та принципів соціальної політики.

Авторський досвід викладання дисципліни «Соціальна політика» в часи повномасштабного вторгнення для студентів спеціальності «Соціальна робота».

Вдале поєднання теоретико-методологічних концепцій та результатів емпіричних досліджень, аналіз соціальних ініціатив, дослідження правових та соціально-психологічних аспектів реалізації соціальних послуг є актуальними питанням навчального процесу та практичної підготовки фахівців із соціальної сфери в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Теоретична та практична підготовка при вивченні дисципліни «Соціальна політика» здійснюються із використанням державних стандартів, вітчизняних та зарубіжних методів.

Проаналізувавши Аналітичний звіт та статистичні данні «Соціальна політика у воєнний час: 2022-2023 роки» Інституту економічних досліджень та політичних консультацій у викладання дисципліни «Соціальна політика» в 2022/2023 та в 2023/2024 навчальних роках були впроваджені наступні нововведення (Betliu Oleksandra, 2023).

Таблиця 1. Методи викладання дисципліни «Соціальна політика»

№	Тематика	Форми роботи	Результати
1	Соціальні наслідки повномасштабної війни	Обговорення результатів дослідження «Вплив війни на дослідження жінок» Єлизавети Хассай, аналітикині CEDOS (Хассай Єлизавета, 2023)	Соціальне картографування соціальних проблем жінок під час війни.
2	Мережа соціального захисту	Ознайомлення студентів із аналітичним звітом «Соціальні права під час війни. Звіт про оцінку потреб». (Smusz-Kulesza Monika et al, 2022)	Виявлення основних соціальних потреб та проблем українського населення та презентація соціальних ініціатив та проектів в галузі соціального захисту населення, постраждалого від війни (НУО, благодійні фонди, громадські ініціативи, співпраця з міжнародними організаціями).
3	Підтримка внутрішньо переміщених осіб	Аналіз Комплексних програм підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в Україні.	SWOT-аналіз.
4	Гуманітарна діяльність та соціальна політика	Презентація позитивних принципів співпраці з міжнародними організаціями.	Захист презентацій в форматі PechaKucha в форматі 20 слайдів -20 хвилин.

Проаналізувавши зарубіжний досвід викладання дисципліни «Соціальна політика», авторка наукової публікації запроваджує в освітній процес наступні методи та форми роботи.

Таблиця 2. Напрямки та форми роботи у викладанні дисципліни «Соціальна політика»

№	Теми, які пропонуються для обговорення та вивчення студентській аудиторії	Напрямки та форми роботи	Результати методології, яка впроваджується
1	Цінності соціальної політики	Обговорення глав із книги Мандіп Рві «Компас цінностей».	Кожен (кожна) студент(ка) отримує країну та аналізує, як цінності населення впливають на якість життя, реформи, інновації, соціальну допомогу населенню.
2	Соціально-економічна поведінка	Три групи студентів знайомляться із наступними творами : 1). Дарен Аджемоглу та Джеймс Робінсон «Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності» 2). Річард Талер та Кас Санстейн. «Nudge. Архітектура вибору» 3). Тоні Джадт «Після війни. Історія Європи від 1945 року.	Проведення «Перевернутого класу» (flipped classroom) Групи знайомляться із матеріалами, діляться прочитаним, а потім іде обговорення наступних питань: 1. Яка модель соціальної політики є оптимальною для України та які механізми соціального захисту вразливих категорій є найефективнішими 2. Який вид економічної поведінки – економи чи гумани більш притаманні українцям?
3	Гендерна нерівність в соціальній політиці та в соціальному захисті	Обговорення досліджень Клаудії Голдін – Лауреатки Нобелівської премії з економіки 2023 року «за внесок у розуміння виходу жінок на ринок праці.	Дебати «Роль жінки на ринку праці: історія та сучасні тренди (світовий та вітчизняний досвід). Студенти знайомляться із дослідженнями Клаудії Голдін та робота із вітчизняними практичними кейсами
4.	Ринок праці в Україні в умовах повномасштабного	Ознайомлення із науковою статтею Станіслави Пасеки та Андрія Гуменюка «Ринок	Читання та обговорення статті та підготовка інформації про

	вторгнення	праці в Україні в умовах війни: виклики, можливості, перспективи». (Paseka Stanislava and Gumeniuk Andriy 2022)	підприємства та малий бізнес, що є релокованим до Дніпропетровської області та міста Дніпра.
5	Компаративні студії повоєнної соціальної політики	Презентація та обговорення тез Солнишкіної А. А. «Специфіка соціальної роботи та соціального захисту в країнах, що зазнали впливу воєнних дій: досвід Грузії, Балканських країн, України» (Солнишкіна Аліна, 2023)	Використання методу «Акваріум» для обговорення питань: 1). З якими основними проблемами соціального захисту та в сфері соціальної політики щодо людей, які постраждали від війни зіштовхнулися країни, що пережили бойові дії? 2). Які методи соціальної адаптації та реабілітації, які імплементувалися в Грузії, Балканських країнах є життєздатними для України на сучасному етапі? Метод «Акваріум» сприятиме розвитку критичного мислення та студенти отримують навички цивілізованої дискусії. Авторка публікації використовує «Акваріум багатьох точок зору».

Для практичного засвоєння теоретичних знань студентам пропонуються наступні вправи:

На першому етапі студентам запропонована Схема аналізу соціальних програм (1-2 сторінки).

- проблема, яку вирішує програма;
- коло осіб, охоплених даною програмою;
- критерії, за якими визначаються контингенти охоплених;
- принципи надання допомоги;
- джерела фінансування програми;
- керування здійсненням програми.
- три переваги та три недоліки даної програми.

Програми аналізуються в робочих групах по 2 аналітика в групі. Після групового обговорення відбувається презентація аналітичного звіту.

Дана методика допомагає розвивати навички соціального моніторингу та соціальної експертизи у студентів.

На другому етапі студенти отримують завдання провести SWOT-аналіз своєї об'єднаної територіальної громади або району в місті, де вони мешкають.

Студенти презентують результати своєї праці та розробляють назви трьох соціальних програм, які необхідно впровадити.

Дослідники О.П. Коваль та Р.В. Власенко в науковій статті «Нова соціальна політика, як шлях до відновлення людського капіталу» визначають, що зміна філософії ставлення до надання соціальної допомоги та пріоритети та напрямки розвитку соціальної політики почали змінюватися з часів пандемії коронавірусу.

Нові підходи до розвитку соціальної політики в умовах повномасштабного вторгнення повинні змінити взаємовідносини та траєкторії партнерства між органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадськими та волонтерськими організаціями. Принципи комплексності та превентивності повинні забезпечуватися дієвими соціальними програмами на регіональному рівні.

Соціальна політика в Україні в часи повномасштабного вторгнення має низький потенціал для забезпечення соціальними послугами вразливі категорії населення. (Коваль О., Власенко Р., 2023)

З 2023 року для реалізації практичних занять з дисципліни «Соціальна політика» для студентів спеціальності «Соціальна робота» факультету медичних технологій діагностики та реабілітації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара були запропоновані теми, які допоможуть аналізувати напрямки соціальної політики в умовах повномасштабного вторгнення.

Таблиця 3. Тематика лекцій та форми роботи в умовах повномасштабного вторгнення

№	Тема	Напрямки роботи	Форми опанування матеріалу
1	Соціальні послуги в часи повномасштабного вторгнення	1).Послуга щодо організації соціального супроводу військових та їх підрозділів та членів їх сімей на базі підрозділів Збройних Сил. 2).Послуга з формування життєстійкості сприятимуть підвищенню рівня резильєнтності.	1). Презентації із надання соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх родин; 2). Розробка тренінгів із життєстійкості та апробація вправ під час роботи груп.
2.	Соціальна політика та культура	1).Соціальна анімація в громадах. 2). Культурні та креативні індустрії в часи війни.	1). Презентація ініціатив щодо роботи Рад ВПО з питань адаптації дітей (арт-терапія, співробітництво з музеями та театрами в часи повномасштабного вторгнення). 2). Аналіз та презентація культурної дипломатії в часи повномасштабного вторгнення в різних галузях (театр, книговидавництво, література)

3	Соціальна політика та освіта	Соціальне самопочуття науковців та освітян в часи війни та їх життєві стратегії	<p>1). Спільне читання та ознайомлення із статтею Олесі Павлишин та Діани Сяркі «Як війна вплинула на життя і дослідження українських науковиць» в журналі Куншт. (Павлишин О. Сяркі Д, 2023)</p> <p>2). Круглий стіл та дискусія «Виклики сучасної освіти в часи повномасштабного вторгнення». Кожний студент готує матеріали щодо успіхів та проблем в сучасній українській освіті.</p>
4.	Особливості роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами в часи воєнного конфлікту	Проблеми адаптації мігрантів та внутрішньо переміщених осіб	<p>1). Презентація «Соціальні та підприємницькі ініціативи внутрішньо переміщених осіб та їх внесок у розвиток громад в часи повномасштабного вторгнення.</p> <p>2). Знайомство з презентацією - доповіддю Аліни Солнишкіної на Третьому Глобальному Міграційному Симпозіумі <i>INTERNATIONAL SYMPOSIUM "GLOBAL MIGRATION PHENOMENON"</i> With Its Security, Economic, Social, Political and Cultural Dimensions на тему «Візуальні методи та їх роль у репрезентації соціальних проблем мігрантів та біженців». Представлення світлин фотомитців Марко Панцетті, Адама Фергюсона, Рези Дегаті. Дискусія щодо стратегій подолання складних життєвих обставин</p>

В подальшому планується знайомство та проведення зустрічей за методологією «Жива бібліотека» із представниками волонтерських ініціатив, власниками релокованого бізнесу та соціальних підприємств, соціальними працівниками із міжнародних та вітчизняних організацій та інституцій.

Отже, поєднання традиційних і класичних методів викладання, аналіз результатів та досліджень, розробка та впровадження власних ініціатив сприятимуть підвищенню професійного рівня сучасних соціальних працівників.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовані наукові джерела, методичні посібники, публікації як зарубіжних, так і вітчизняних вчених репрезентують актуальну соціальну дискусію на тему «Соціальна політика: соціальна підтримка та захист versus соціальна адаптація та розвиток соціального капіталу».

Зарубіжні дослідники роблять акцент на провідній ролі соціальної політики у створенні держави соціального добробуту та аналізі соціальних акторів, які

сприятимуть підвищенню потенціалу громадян у подоланні складних життєвих ситуацій.

Вітчизняні вчені зосереджують увагу на нормативно-правовій базі, особливостях діяльності суб'єктів соціальної політики та пошук ефективних інструментів для імплементації механізмів соціальної політики в українському суспільстві в часи повномасштабного вторгнення.

Структура системи підготовки майбутніх соціальних працівників заснована на фундаментальних принципах соціальної політики, цінностях, структурі та методах.

Впровадження інноваційних методів реалізації проєктів в сфері соціальної політики можливо за умов міждисциплінарного співробітництва та соціального партнерства між органами місцевого самоврядування, представниками неурядових організацій, представників бізнесу та міжнародних благодійних фондів.

ЛІТЕРАТУРА

Kuhlmann, Johanna and Nullmeier, Frank. Introduction: A Mechanism-Based Approach to Social Policy Research. Johanna Kuhlmann and Frank Nullmeier (Ed). (2022) Causal Mechanisms in the Global Development of Social Policies. *Global Dynamics of Social Policy*. (p.p. 19-46) URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-91088-4> (date of access 12.02.2024)

Devereux, Stephen (2022). Policy Pollination as a Causal Mechanism Explaining Social Protection Adoption in Africa. Johanna Kuhlmann and Frank Nullmeier (Ed). (2022) Causal Mechanisms in the Global Development of Social Policies. *Global Dynamics of Social Policy*. (p.p. 203-237) URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-91088-4> (date of access 13.02.2024)

Sirén, Sebastian (2022). Social Policy in Development Contexts: Drivers, Mechanisms and Outcomes. Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology. 75 URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1714466/FULLTEXT01.pdf> (date of access 17.02.2024)

Bochel, Hugh and Daly, Guy (Eds.). Social policy. 4-th edition (2021). London and New York. Routledge. 620 p.

Koffas, Stefanos (2017). Principles and Values as Essential Elements that Shape Social Policy. *Sociology and Anthropology* 5(8). 627-634. DOI:10.13189/sa.2017.050806

Spicker, Paul (2014). Social policy 3e: Theory and practice. Bristol University Press, Policy Press, 512. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89dgr>

Sepulveda, Magdalena (2014). Access to Justice for Persons Living in Poverty: A Human Rights Approach. *SSRN Electronic Journal*, January, 2014, 43. DOI:10.2139/ssrn.2437808

McClelland, Alison (2006). What is Social Policy? Chapter 1. Oxford University Press. 17 p. URL: https://www.oup.com.au/__data/assets/file/0015/132072/9780195597134_SC.pdf (date of access 23.02.2024).

Шаповалова Т., Ігнатенко А (2023). Соціальна політика України у сфері зайнятості аселення в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 33 (2). 50-54. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.050>

Грень, Тарас (2022). Особливості політики соціального захисту територій в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 33 (6). 80-84 URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf (дата звернення 26.02.2024)

Бондаренко С., Бугас Н. (2021). Соціальна політика держави, як основа забезпечення соціального розвитку». Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2, 6 с. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=8&w=C.+M.+Бондаренко> (дата звернення 10.02.2024)

Піча, В., Турчин Я (ред.) (2020) Соціальна політика. Л. Д. Климанська, В.Є. Савка, Н. М. Хома. Львів : «Новий Світ-2000», 218 с.

Ярошенко, Алла. (ред.), Семигіна, Тетяна, Сухицька, Наталія (2018). Історія та теорія соціальної політики України: .. – К., НПУ імені М.П. Драгоманова, 289 с.

Труфен, А. О. (2015). Формування моделей соціальної політики з позиції національних особливостей їх формування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 12. 147-150. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASPmeta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Nvmgu_eim_2015_12_35 (дата звернення 15.09.2023)

Хассай, Єлизавета (2023). «Вплив війни на дослідження жінок: результати дослідження». Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/vplyv-vijny-na-mozhlyvosti-zhinok/> (дата звернення 15.09.2023)

Smusz-Kulesza, Monika, Fedorova, Alla, Moysa, Bogdan (2022). Social rights in Ukraine in times of war. Reports of the need assessment. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-eng-2/1680a9b407>(дата звернення 20.12.2022)

Paseka, Stanislava and Gumeniuk, Andriy (2022). Labour market of Ukraine in war conditions: challenges, opportunities, perspectives. Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky national university. Economic sciences». 26, p.95-103. URL: <https://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4663/4920> (date of access 17.10.2022)

Солнишкіна, Аліна (2023). Специфіка соціальної роботи та соціального захисту в країнах, що зазнали впливу воєнних дій: досвід Грузії, Балканських країн, України. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / проф. О. О. Осетрова (ред.). – Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 266-269

Коваль, О. та Власенко, Р. (2023). Нова соціальна політика, як шлях до відновлення людського капіталу. Український соціум. 3 (86). 126-136

Павлишин, О. Сяргі, Д. (2023). «Як війна вплинула на життя і дослідження українських науковиць». Куншт. 10 лютого. URL <https://kunsht.com.ua/articles/yak-vijna-vplynula-na-zhittya-i-doslidzhennya-ukrainskix-naukovic> (дата звернення 15.03.2023)

SOCIAL POLICY: THEORY, METHODOLOGY AND PRACTICAL ASPECTS OF TEACHING AND IMPLEMENTATION IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIAL WORKERS

Alina SOLNYSHKINA Associate Professor of the Chair of social work of the Faculty of medical technologies of Diagnostics and Rehabilitation (Oles Honchar Dnipro National University) solnyshkinaalina@gmail.com

Abstract. *The scientific article represented an analysis of theoretical and methodological approaches to the study and teaching of social policy.*

The concept of "Social policy" is defined as a synthesis of theoretical and methodological approaches, as an educational discipline for students - future social workers, and as a practical activity aimed at reducing social tension in society and a tool of social justice.

The author of the article analyzes the key problems of studying the problems of social policy and methods of teaching the discipline "Social Policy" in the period of a full-scale invasion.

The main accents of the scientific publication are the principles, values, and effective tools of the state's social policy.

Innovative teaching methods can help students - future social workers to understand the main problems of socio-economic inequality, gender aspects of social policy, methods, and directions of social protection of vulnerable categories of the population.

Discussion of the results of sociological research, publications, and development of own projects made a great contribution to the development of critical thinking.

The connection of the main directions and methods of social policy with the functioning and development of leading social institutions will help the practical implementation of knowledge in the everyday reality of social workers.

Examples of discussions and realization of practical cases during the teaching of Social Policy as an educational discipline are offered for the analysis of social initiatives and programs in the context of various models of social policy.

The active using of practical experience in the implementation of social programs and initiatives is proposed in the scientific article

Key words: *social policy; theoretical approaches; tools of social policy; social policy in the period of full-scale invasion; social problems; welfare; educational discipline.*

References

Kuhlmann, Johanna and Nullmeier, Frank. Introduction: A Mechanism-Based Approach to Social Policy Research. Johanna Kuhlmann and Frank Nullmeier (Ed). (2022) Causal Mechanisms in the Global Development of Social Policies. Global Dynamics of Social Policy. (p.p. 19-46) URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-91088-4> (date of access 12.02.2024)

Devereux, Stephen (2022). Policy Pollination as a Causal Mechanism Explaining Social Protection Adoption in Africa. Johanna Kuhlmann and Frank Nullmeier (Ed). (2022) Causal Mechanisms in the Global Development of Social Policies. Global Dynamics of Social Policy . (p.p. 203-237) URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-91088-4> (date of access 13.02.2024)

Sirén, Sebastian (2022). Social Policy in Development Contexts: Drivers, Mechanisms and Outcomes. Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology. 75 URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1714466/FULLTEXT01.pdf> (date of access 17.02.2024)

Bochel, Hugh and Daly, Guy (Eds.). Social policy. 4-th edition (2021). London and New York. Routledge. 620 p.

Koffas, Stefanos (2017). Principles and Values as Essential Elements that Shape Social Policy. Sociology and Anthropology 5(8). 627-634. DOI:10.13189/sa.2017.050806

Spicker, Paul (2014). Social policy 3e: Theory and practice. Bristol University Press, Policy Press, 512. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89dgr>

Sepulveda, Magdalena (2014). Access to Justice for Persons Living in Poverty: A Human Rights Approach. SSRN Electronic Journal, January, 2014, 43. DOI:10.2139/ssrn.2437808

McClelland, Alison (2006). What is Social Policy? Chapter 1. Oxford University Press. 17 p. URL: https://www.oup.com.au/data/assets/file/0015/132072/9780195597134_SC.pdf (date of access 23.02.2024).

Shapovalova T, Ihnatenko A (2023). Social policy of Ukraine in the field of employment of the population under martial law. Economic analysis. 33 (2). 50-54. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.050> [in Ukrainian].

Hren, Taras (2022). Peculiarities of the policy of social protection of territories in the conditions of war. Scientific Notes of Vernadsky Kyiv Polytechnic National University. Series: Public management and administration. 33 (6). 80-84. [in Ukrainian]. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf (date of access 26.02.2024)

Bondarenko S., Bugas N. (2021). Social policy of the state as a basis for ensuring social development. Electronic journal "Public Administration: Improvement and Development". 2, 6 c. [in Ukrainian]. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=8&w=C.+M.+Бондаренко> (date of access 10.02.2024)

Picha, V., Turchyn, Y. (eds.) (2020) Social Policy. Klymanska LD, Savka VE, Khoma NM. Lviv: "Novyi Svit-2000, 218 pp. [in Ukrainian].

Yaroshenko, Alla (ed.), Semygina, Tetiana and Sukhytska, Nataliia (2018). History and Theory of Social Policy of Ukraine: Kyiv, Drahomanov National Pedagogical University, 289 p. [in Ukrainian].

Trufen, A. O. (2015). Formation of models of social policy from the position of national peculiarities of their formation. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management. 12. 147-150. [in Ukrainian]. URL http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=

10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvmgu_eim_2015_12_35 (date of access 15.09.2023)

Hassay, Elizabeth (2023). "The impact of war on women's studies: results of a survey". Cedos. [in Ukrainian]. URL: <https://cedos.org.ua/vplyv-vijny-na-mozhlyvosti-zhinok/> (date of access 5.09.2023)

Smusz-Kulesza, Monika, Fedorova, Alla, Moysa, Bogdan (2022). Social rights in Ukraine in times of war. Reports of the need assessment. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-eng-2/1680a9b407>(date of access 20.12.2022)

Paseka, Stanislava and Gumeniuk, Andriy (2022). Labour market of Ukraine in war conditions: challenges, opportunities, perspectives. Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky national university. Economic sciences». 26, p.95-103. URL: <https://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4663/4920> (date of access 17.10.2022)

Solnyshkina, Alina (2023). Specificity of social work and social protection in countries affected by military operations: the experience of Georgia, the Balkan countries, Ukraine. Social work in the community: modern challenges and prospects for development. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Dnipro, 24 March 2023) / Prof. O. O. Osetrova (ed.) - Dnipro, Oles Honchar DNU, 2023. 266-269. [in Ukrainian].

Koval, O. and Vlasenko, R. (2023). New social policy as a way of the restoration of human capital. Ukrainian society. 3 (86). 126-136. [in Ukrainian].

Pavlyshyn, O., Syarki, D. (2023). How the war influenced the life and research of Ukrainian scientists. Kunsht. 10 February. [in Ukrainian]. URL <https://kunsht.com.ua/articles/yak-vijna-vplinula-na-zhittya-i-doslidzhennya-ukrainskix-naukovic> (date of access 15.03.2023)

Received: January 28, 2024

1st Revision: February 16, 2024

Accepted: March 30, 2024

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ У ПОДОЛАННІ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ (рецензія на монографію А. Каркача та Т. Семигіної «Цифрова компетентність людей літнього віку»)

Віра Поліщук,

доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; pol_vira@gmail.com

На початку 2024 року побачила світ книжка «Цифрова компетентність людей літнього віку» (Каркач & Семигіна, 2024). Її можна оцінити як надзвичайно актуальну з кількох причин. По-перше, цифровізація суспільства – невідворотний процес, який впливає на всіх людей, незалежно від віку. По-друге, в час диджиталізації цифрова нерівність виявилась серйозною проблемою, яка призводить до цифрових розривів та до маргіналізації людей літнього віку в суспільстві. По-третє, підвищення цифрової компетентності людей літнього віку виступає важливою умовою їхньої соціальної інтеграції та активного старіння.

Загалом, нову монографію можна вважати цінним внеском у дослідження проблематики цифровізації суспільства та її впливу на людей літнього віку.

З одного боку, у книзі ретельно проаналізовано феномен цифрової нерівності в контексті інформаційного суспільства. Значна увага приділена характеристиці літніх людей як особливої соціальної групи, їхній соціалізації та ресоціалізації в цифровому середовищі.

З іншого боку, книжка вирізняється практичним підходом до розв'язання проблем цифрової нерівності серед літнього населення. У ній схарактеризовано складові та індикатори цифрової компетентності, продемонстровано зв'язки між цифровою грамотністю та соціальною адаптацією людей постпенсійного віку. Автори відзначають потребу у мотивації літніх слухачів та соціальних працівників до співпраці в цифровому геронтоосвітньому середовищі у контексті ресоціалізації.

На додаток на цього, слід відзначити вдумливе описання дизайну проведеного дослідження, зокрема специфіки «дослідження в дії». Такі наукові розробки збагачують репертуар вітчизняної соціальної роботи як науки.

Чи не найцінніше у виданні – це те, що наведено програму формування цифрової компетентності в умовах Університету третього віку на базі територіального центру, тобто соціального закладу, де можливо отримати як освітні, так і інші послуги. У виданні детально описано специфіку розроблення програми, постійного оновлення, перехід на цифрову платформу Moodle, яка дає змогу активно реалізовувати освітні проекти.

Розроблення та впровадження програми формування цифрової компетентності відбувалась з урахуванням специфіки діяльності Університетів третього віку, різного рівня підготовки слухачів та сучасних теорій організації геронтоосвітнього процесу. Про її ефективність свідчать результати емпіричного

дослідження, які засвідчують зміни у споживанні слухачами Університету третього віку цифрових сервісів (оплата комунальних платежів, запис до лікаря, соціальна комунікація тощо). Результати також підтверджують важливу роль Університетів третього віку в адаптивній соціалізації літніх людей, на що звертали увагу й інші автори (Лук'янова, 2021);

У книзі також визначено ключові тенденції подальшого розвитку підходів до формування цифрової компетентності, обговорюються переваги цих підходів. Це видання може бути цікавим для різних читачів, зокрема:

- Для науковців, які вивчають проблематику цифровізації суспільства та її впливу на людей літнього віку.
- Для фахівців у сфері соціальної політики та політики на рівні громад, які розробляють заходи щодо підвищення цифрової компетентності людей літнього віку.
- Для соціальних працівників, які хочуть підвищити цифрову компетентність своїх клієнтів, та для студентів, які вивчають дисципліни, що стосуються допомоги людям літнього віку.
- Для викладачів Університетів третього віку, які прагнуть формувати сприятливе геронтоосвітнє середовище та послуговуватись інноваційними методиками у своїй роботі.

У цілому, рецензоване видання сприймається як новий погляд на технології соціальної роботи, зокрема роботи з людьми літнього віку, та їхню цифрову інклюзію в умовах сучасного суспільства і поширення цифрових сервісів на всіх рівнях.

Література

Каркач, А. & Семигіна, Т. (2024). Цифрова компетентність людей літнього віку. Tallinn: Teadmus.

Лук'янова, Л. (2021). *Концепція діяльності Університетів третього віку*. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

Formosa, M. (2012). Four decades of Universities of the Third Age: past, present, future. *Ageing & Society*, 34(1), 42-46.

ПРО АВТОРІВ [ABOUT THE AUTHORS]

Беата БАЛОГОВА,

професорка, деканка Філософського факультету, Пряшівський університет в Пряшеві, Словаччина;
beata.balogova@unipo.sk

Beáta BALOGOVÁ,

PhD., MBA, Dean of the Faculty of Philosophy, Presov University in Prešov, Slovakia

Алла ВОЙТОВСЬКА,

доктор філософії з соціальної роботи, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;
alla.voytovskaya@gmail.com

Alla VOITOVSKA,

PhD, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine;
alla.voytovskaya@gmail.com

Мирослава ГАЗДИК, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна;
gazdyk.myroslava@gmail.com

Myroslava GAZDYK, applicant for the third (educational and scientific) level of higher education in the speciality 015 Vocational education (by specialisations) Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine;
gazdyk.myroslava@gmail.com

Аліна ДЕЙНЕКА,

доктор філософії, завідувачка відділення «Фармація»
 Фаховий медичний коледж КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, Україна;
ukr_alina@yahoo.com

Alina DEINEKA,

PhD, Head of the department «Pharmacy», Municipal Institution of Higher Education «Rivne Medical Academy», Ukraine;
ukr_alina@yahoo.com

Тетяна ГОЛУБЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Навчально-наукового інституту соціології та соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна;
dovet@ukr.net,

Tetiana HOLUBENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Sociology and Social Policy, Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine;
dovet@ukr.net,

Інна ІВЖЕНКО,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Навчально-наукового інституту соціології та соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна;
inna_ivzhenko@ukr.net,

Inna IVZHENKO,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Education and Social Work of the Educational and Scientific Institute of Sociology and Social Policy, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Ukraine;
inna_ivzhenko@ukr.net

Олена КУЗНЕЦОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки, Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна;
helena1kuz@gmail.com,

Олена КАРПЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна;
oh.karpenko@kubg.edu.ua

Оксана КРАВЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;
okskravchenko@ukr.net

Орест КІНАШ,

аспірант
 Національний університет «Львівська Політехніка» м. Львів, Україна;
kinashorest2000@gmail.com

Юлія КОВАЛЬЧУК,

доктор філософії, аспірантка Пряшівський університет в Пряшеві, Словаччина;
kov260598chuk@gmail.com ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-7674-3538>

Аліна СОЛНИШКІНА,

доцентка кафедри соціальної роботи факультету медичних технологій діагностики та реабілітації, кандидатка соціологічних наук, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна;
solnyshkinaalina@gmail.com

Olena KUZNETSOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Department of Social Work, Management and Pedagogy, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine;
helena1kuz@gmail.com,

Olena KARPENKO,

doctor of pedagogical sciences, professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine;
oh.karpenko@kubg.edu.ua

Oksana KRAVCHENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine;
okskravchenko@ukr.net

Orest KINASH,

graduate student National University «Lviv Polytechnic», in Lviv, Ukraine;
kinashorest2000@gmail.com

Yuliia KOVALCHUK,

graduate student Presov University in Prešov, Slovakia;

Alina SOLNYSHKINA,

candidate of sociological sciences, PhD, Associate Professor of the Chair of social work of the Faculty of medical technologies of Diagnostics and Rehabilitation (Oles Honchar Dnipro National University), Ukraine;
solnyshkinaalina@gmail.com

Ольга СТОЛЯРИК,
докторка філософії із соціальної роботи,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна;
olha.stolyaryk@lnu.edu.ua

Тетяна СЕМИГІНА,
докторка політичних наук, професорка,
членкиня Національного агентства
кваліфікацій, Україна;
semigina.tv@gmail.com

Тетяна СУМЕНКО,
аспірантка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
музична керівниця вищої категорії,
організаторка культурно-дозвіллевої
діяльності Комунального закладу
«Харківський міський центр комплексної
реабілітації для осіб з інвалідністю
«Промінь», Україна;
mississumenko@gmail.com

Оксана ТКАЧУК,
доктор філософії, завідувачка кафедри
хіміко-фармацевтичних дисциплін
КЗВО «Рівненська медична академія»
Рівненської обласної ради, Україна;
tkachuk.o.m@rma.edu.ua

Тетяна НЕСТЕРУК,
доктор філософії, голова циклової комісії
фармацевтичних дисциплін
Фаховий медичний коледж КЗВО
«Рівненська медична академія»
Рівненської обласної ради, Україна;
nesteruk.t.m@rma.edu.ua

Ігор ШУМКОВ,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії, Україна;
shumkov.ihor@gmail.com

Olha STOLIARYK,
PhD in Social Work,
Associate Professor of the Department of
Social Pedagogy and Social Work, Ivan
Franko National University of Lviv,
Ukraine;
olha.stolyaryk@lnu.edu.ua

Tetyana SEMIGINA,
Dr. in Political Sciences, Professor,
Member of National Qualifications
Agency, Ukraine;
semigina.tv@gmail.com

Tetiana SUMENKO,
Postgraduate student of the Department of
Social Work of the Municipal Institution
«Kharkiv Humanitarian and Pedagogical
Academy» of the Kharkiv Regional
Council, music director of the highest
category, organiser of cultural and leisure
activities of the Municipal Institution
"Kharkiv City Centre for Comprehensive
Rehabilitation
for people with disabilities «Promin»,
Ukraine; mississumenko@gmail.com

Oksana TKACHUK,
PhD, Head of the department of Chemistry
and Pharmaceutical Disciplines, Municipal
Institution of Higher Education «Rivne
Medical Academy», Ukraine;
tkachuk.o.m@rma.edu.ua

Tetiana NESTERUK,
PhD, Head of the cycle commission of
pharmaceutical disciplines, Municipal
Institution of Higher Education «Rivne
Medical Academy», Ukraine;
nesteruk.t.m@rma.edu.ua

Ihor SHUMKOV,
graduate of the third (educational and
scientific) level of higher education of the
Department of Pedagogy of the
Khmelnitskyi Humanitarian
and Pedagogical Academy, Ukraine;
shumkov.ihor@gmail.com

Омбени В. МСУЯ,

Доктор Омбени В. Мсуя (PhD),
Старший лектор,
Освітній менеджмент, адміністрування та
лідерство, Департамент освіти та
безперервної освіти,
Р. О Вох 523, Педагогічний коледж.
Університет Додоми,
Додома, столиця,
Танзанія, Східна Африка.
ombeni.msuya2@udom.ac.tz

Ombeni W. MSUYA,

Dr. Ombeni W. Msuya (PhD),
Senior Lecturer, Educational Management,
Administration and Leadership,
Department of Educational Foundation and
Continuing Education,
P. O Box 523, College of Education.
The University of Dodoma,
Dodoma, The Capital City,
Tanzania, East Africa.
ombeni.msuya2@udom.ac.tz

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ [CALL FOR PAPERS]

Social Work

& Education

©SW&E. 2024

Scientific paper

SOCIAL WORK AND EDUCATION

Anna Slozanska, Editor-in-Chief, Ukraine

Vira Polishchuk, Deputy Editor-in-Chief, Ukraine

Social Work and Education (<http://journals.uran.ua/swe>) is a bi-annual international scholarly journal published by *Centre of Social Development and Innovation, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine* and *East Aberdeen Educational Resources LTD, Great Britain* dedicated to advancing analysis of the theory and practice of social work, social care, social welfare, social work education and social politics at all levels.

Topics of interest for the above area include, but are not limited to the following:

- recent issues in social work
- recent issues in social work education
- recent issues in social politics

Extended papers (approx.. 8-12 pages) should be sent by e-mail to
center_sdi@yahoo.com

by **20 th January** and by **20 May** each year.

Pages should include abstract, keywords, bibliographic references and tables.

We look forward to hearing from you.

Editor-in-Chief

Deputy Editor-in-Chief

Prof., Dr. Anna Slozanska

Prof., Dr. Vira Polishchuk

Editorial Address:

*Centre of Social Development and Innovation, Kurbasa str, 6/206, 46000, Ternopil, Ukraine
Tel.: +380 97 1838135, E-mail: center_sdi@yahoo.com*

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Kryvonosa str, 2, 46027, Ternopil, Ukraine
E-mail: iinfo@tnpu.edu.ua*

East Aberdeen Educational Resources LTD